

BİLİM ve SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ EYLÜL 1982 21
100 TL

TUSTAV

Poster: V.G. Sato, Tokyo
(Unesco)
Kapak Düzeni:
Mustafa OKAN

Sahibi:
Ali Naki ÖNER

Genel Yayın Yönetmeni:
Varlık ÖZMENEK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Cemil TURAN

İstanbul Temsilcisi:
Koray DÜZGÖREN

İstiklal Cad. 69/4,
Tel: 45 46 71

YAZIŞMA ADRESİ
Emek İşhanı (Gökdelen)
Kat: 13 No: 1300
Yenişehir - Ankara

ILAN KOŞULLARI

Arka kapak: 50.000 TL(R).
24.000 (SB); İç Sayfalar:
Tam: 20.000 TL, 1/2 sayfa
10.000, 1/4 sayfa 5.000 TL.

ABONE KOŞULLARI

Yurtiçi: Yıllık 1.000,- Altı
aylık 500 TL; Yurtdışı: Yıllık
54 DM, Altı aylık 30 DM.

Film: Renk Büro / Dizgi:
ERAT / Baskı: Ankara Ba-
sım Sanayii / Dağıtım: Örnek
Dağıtım, Gerçek Dağıtım

OKUYUCUYA SAYGI
"DEMOKRASİMİZ" ve
"1982 TASARISI"

BÜYÜK BİLİM ADAMI, YILMAZ
BARIŞ SAVAŞÇISI
FREDERIC JOLIOT-CURIE

"GAZETECİLER" ve
ANAYASA ÜZERİNE

ANAYASA HAZIRLANIRKEN
NASIL BİR BAKIŞ AÇISI
GEREKİYOR?

GİDEN, SOSYAL DEVLETTİR
SANATIN "ANAYASA"SI

ESKİ DERGİLERİMİZ: BARIŞ

BARIŞA VE KADINLARA DAİR
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI
SONRASINA İLİŞKİN BİR BELGE

ŞİLİ, FİLİSTİN ÇAĞININ TANIĞI
OLMAK

OSMANLI TOPLUMUNDA
İŞÇİLER

GEREKSİNİMLERİN
TOPLUMSALLAŞMASI VE
BİREY - DEVLET İLİŞKİSİ

TBD BAŞKANI AYDIN KÖKSAL
İLE DR. NECDET BULUT
BİLİŞİM ÖDÜLÜ ÜSTÜNE SÖYLEŞİ

GÜNÜMÜZDE HALKIN
YAŞLANMASI GÖRECELİ BİR
GENÇLEŞMEDİR

TİYATRO TOPLUMBİLİMİNİN
TEMEL ÖGELERİ

TOBAV BAŞKANI TAMER
LEVENT'LE BİR SÖYLEŞİ

"ÇOCUK VE SUÇ"

SATRAÇ
KARİKATÖRLER

3 Bilim ve Sanat

4 Bahri SAVCI

6 Güney GÖNENÇ

Mahmut Tali
ÖNGÖREN

16 Umur COŞKUN

19 Ayhan BAŞARAN

22 Yılmaz ONAY

26 Remzi İNANÇ

28 Saliha GÜNER

31 Tunç TAYANÇ

32 Gürhan UÇKAN

34 Kemal SÜLKER

37 Sinan SÖNMEZ

42 Cemil TURAN

44 Atanas TOTEV

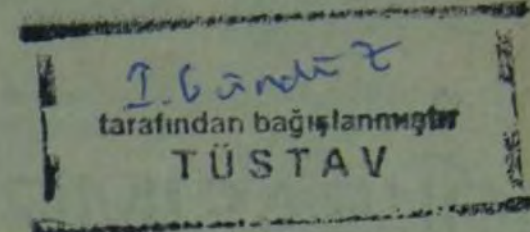
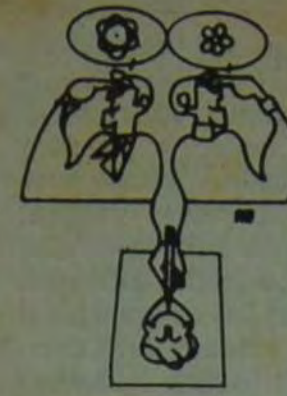
46 Serdar ONGURLAR

48 Bilim ve Sanat

50 Mehmet Kök
ÖZALTINLI

51 Emrehan HALICI

Faruk ÇAĞLA
Mustafa OKAN

OKUYUCUYA SAYGI

OKUYUCULARIMIZ, Mayıs sayımızın sunuş yazısında "yaklaşmakta olan yaz aylarının yayın dünyasında kolayca anlaşılabilir nedenlerle okuyucu ilgi ve tiraj grafiğinde duraksamalara ya da düşmelere yol açabileceği, geçmiş deneylerle tahmin edilebilir. Okuyucunun güçlü desteğini alan bir dergi olan bir dergi olarak Bilim ve Sanat bu konuda fazlaca endişeli değildir. Bununla birlikte geçen yılın yaz aylarının tirajımızda kısa süreli bir duraksamaya yol açtığını, derginin gerçek sahibi olan okuyucularının bilmesi zorunludur" şeklinde yer alan satırları hatırlayacaklardır. Bu bağlamda hak ve yetki ile de soracaklardır... Hemen belirtelim ki, elinizde bulunan Eylül sayısı, yaz aylarında kazanılan yeni okuyucularla birlikte kıvanç verici bir diyalogun daha da umutlu pencerelerini açacak değeri vurgulamaktadır. Bu sonuçtan övünç payı çıkarmak yalnızca sizlere aittir. Bazı gazete ilanlarında "Okuyucuya Saygı" başlığına yer vermemiz sadece iki sözcükten ibaret olmadığı gibi Bilim ve Sanat'ın söz yerindeyse soyadını vurgulamak içindir.

Kaydetmek gerekir ki, yaz aylarındaki sayılarımızı adlandıran "Spor", "Tarih Bilinci" ve "60. Yıl" ağırlıklı konular gereken ilgi ve önemleri duyurmuş, okuyucularınca sevinç verici düzeylerde benimsenmiştir. Kitle iletişim araçlarının yarattığı ve tüketim ivmesiyle alabildiğine alan genişleten "kitle kültürü"nin yıkımcı etkilerinin görüldüğü toplumsal yaşamımızda, kültürel değerlerimize en geniş ve ileri anlamda sahip çıkmak ve yarınlarla köprüsünü kurabilmek çok yaşamsal bir önemi vurgulamaktadır günümüzde. Kabaca, "ticaret-eşya-yarınslık" bunalmı örgüsünde yapılanmaya çalışan "kitle kültürü" olgusu kültürel yaşamımızı tehlikeli boyutlarda sarsmaktadır.

Göçtiğimiz ay, Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık gibi çağdaş ve tarihsel bir onurun 60. yıldönümünün, "kültürel kağıt" kapsamına giren tüketimci yayın haritası aylığında sadece bir gün "usul" işlemi görmesi bile çok düşündürücüdür. Bu bağlamda dünyamızın yakıcı gündem maddelerini oluşturan "Barış" ve "Filistin" sorunları ile kültürel kağıt(!) ilişkilerini de bu görünüm çerçevesinde sürekli değerlendirmek, sonuçlar çıkarmak gerekmektedir. Sırası gelmişken, kitle iletişim araçları ve sorunlarının özellikle son dönemde çeşitli üniversite ve akademilere bağlı basın-yayın ve gazetecilik yüksek okullarında canlı bir şekilde ele alınmaya başlandığını sevinçle belirtmek gerekmektedir. Bu canlılığa emek veren öğretim üyelerini ve öğrencileri kutlamak istiyoruz.

Bilim ve Sanat, 21. sayısında Anayasa tartışmalarına doğal olarak genişçe bir yer vermektedir. Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu'nca hazırlanan ve ortaya konan 200 maddelik metin, bir ayı aşkın süredir tartışılırken gözden kaçırılmaması gereken ciddi yan, bunun "tasarlanan şekil" olduğudur. Düzenlemesi yapılacak belgenin bu "şekil" içinde arandığı ise belli olmuştur. Bilim ve Sanat, tartışmayı bu bütünlük içinde geliştirmeye çalışacaktır.

Okuyucu mektuplarına uzun bir aradan sonra ilk kez bu sayıda yer veriyoruz. Konu yoğunlukları, dergiye ulaşan çok sayıda yazı ve fiziksel olanaklar gözönüne alındığında bu gecikmeyi hoş göreceğinizi umuyoruz. Bilim ve Sanat'a ulaşan yüzlerce mektup arasından seçtiğimiz örneklerin değinmeye çalıştıkları konuların çeşitliliği görüldüğü gibi kıvanç ve umut verici düzeylerde. Bu da göstermektedir ki, "okuyucuya saygı" tek yönlü bir kavram değil, yaratıcı bir bütünlüktür. Saygı ve sevgilerimizle...

«DEMOKRASİMİZ» VE «1982 TASARISI»

Bahri SAVCI

Kimi hukuksal ya da siyasal eylemler "kaili"nin, (yani onu yapanın, ya da yapıldığını yönetenin) adı ile anılır. Bu, ya onurlandırmak için ya da gerçekleştirilen bir durumu saklı tutmak, hatta perçinleştirmek için yapılır.

Şimdi, bizim Danışma Meclisi'nin Anayasa Komisyonu, bir Anayasa taslağı hazırladı. Ama ona, Komisyon Başkanı'nın adını veriyorlar.

Olmaz. Büyük haksızlık. Bu taslakla Aldıkaçtı, bir onura hak kazanamaz. O, ancak, bir tepkinin yüklenicisi olabilir. Oldu da... Kimi kırılgan, "bunu mu yapacaktı?" diyen, kimi kara mizahçı, "şu çelişiklere ve gülümseticiliğe bak" diyen, kimi başışlayıcı, "canım düzeltilir" diyen, kimisi de ürkücü, "galiba, Türkiye'de sınıfsal çatışmayı mukadder" görerek, "bu tasarı ile üst sosyal katmanların durumunu şimdiden sağlamlaştırmak istiyorlar" diyerek korkan ve kimisi de rızacı, "canım, 12 Eylül öncesine düşmemenin yolu, işte bu tasarıdır" diyen tepkiler doğdu.

Sevimli meslektaşımızı bu kadar tepkinin yükü altında bırakmamak için ve her toplumsal olgunun, belli etkenlerin etkisi ile oluştuğu bilimselliğini unutmuyarak, biz bu tasarıya, şimdilik "1982 Tasarısı" diyeceğiz. Ayrıca, onu çok yansız bir algı ile, Osmanlıdan bu yana gelen bir

kalıp haline getirilemez.

Bizim demokrasimiz, klasik Batılı anlamda "sivil toplum"a geçerek; çağdaş Batılı anlamda, gönencili, adaletli bir sosyalleşmeye vararak; çok oluşumlu, çok katmanlı, fakat tek bir ulusal biçimlilik içinde olan, özgür siyasal partiler ekseninde ulusallaşmış bulunan ve iktidarı ile, muhalefeti ile birlikte o partilerce dillendirildiği "karar"a yönelen ve yönetim yapan; çoğulcu yapının sosyal öğelerinden de kararın oluşmasına katkı getirilmesini kabul eden; kabul eden değil, bekleyen; bekleyen değil, bu katkıyı zorunlu gören; bu temeller üzerinde çağdaşlaşmanın bugünkü ve yarınki bütün kurumlarına açık olan bir sosyo-politik-ekonomik ve de kültürel bir yaşam biçimidir.

Bunun tarihsel kaynakları reddedilemez. Onlardan gelen değerler, kurumlar da reddedilemez ve kısıtlanamaz.

Tarihsel kaynak olarak, ilk Osmanlı İslahatçıları ile bu demokrasiye, il-belediye-nahiye birimleri ve bunların özerkliğe yönelik kendi bölgesel-yöresel yönetim sistemi gelmiştir.

Şimdi, bu yerleşmiş sistemi tersyüz edip, bütün yönetim birimlerini bir Devlet şefi ekseninde merkeze bağlamaya kalkmak -ki 1982 budur- bizim ve çağın demokrasisine aykırı olur. "Kuvvetli yürütme" ile de, bunun hiçbir ilgisi yoktur.

Gene tarihsel kaynaktan, bizim demokrasimize, 1839 Tanzimat'ı ile "temel özgürlük" kavramı girmiştir. Bu, ayrıca, Padişah sözü ile riayet (kendisine uyarlık) ve hatta geliştirilme müeyyidesine bağlanmıştır. O zamanlardan beri de, demokrasimizin bu tarihsel kaynağı, boyuna özgürlük doğurmuştur.

Şimdi, Tanzimatta devlet belgesi ile vurgulanan ve açılan bu kapıyı ancak aralık bırakmak, tarihe ters düşmek olur ki, 1982 bu eğilimdedir.

Gene o tarihsel kaynak, 1876'da demokrasinin büyük bir devrimini getirmiştir: Demokrasinin Parlamento kuramını, şemasını, biçimini -uyarlanışını- siyasal üslubunu...

Vakıa, bu parlamentarizm, Abdülhamit'te çok yetki toplamıştır. Ama bu yetkiler, ne Abdülhamidi, ne ülkeyi kurtarabilmiştir. Bu yetkileri

ile Abdülhamit "Bednam" olmaktan kurtulamamıştır; ve bir yeni devrim ile, yıkılmaktan da...

Şimdi 1876 Osmanlısındaki, 1776-1982 Amerikasındaki, 1958-1982 Fransasındaki koşullardan, durumlardan, renklerden ve koruyucu değerlerden ve kurumlardan hiçbirinin alınmadığı ve bunlara da gerek bulunmadığı bir tarihsel noktada (yani parlamenter demokrasinin, bütün Batı ve Güney Avrupa'da ve Türkiye'de iyice yerleştiği bir ortamda) parti desteğinden yoksun, parti kefaletinden uzak, demokratik sorumluluktan sıyrılmış bir "örtülü-gizli bir Başkanlık sistemi"ne eğilmek (ki 1982 bu niteliktedir ve böylece 12 Eylül'de bildirilen devlet istencine de aykırıdır) gene, tarihsel kaynağa ters düşmek olur. O kadar ki, 1908 devrimcileri, ilk iş olarak Abdülhamit'in yetkilerini parlamentolar demokrasisi kuramına indirgemişlerdir. 1920 devrimcileri, kuramda, bir "Meclis Hükümeti"ne gitmişler iken, hem pratikte, hem kuramda yeni bir Türk parlamentarizmine koşmuşlardır; 1924 şemasını o kurama göre kurmuşlardır. 1961 ise, 35 yıllık deneyimi uzuvlaştırmanın bir aşaması olmuştur.

Şimdi 1982'de, bu tarihsel uzuvlaşmayı rasyonelize etmekten başka yapacak iş yokken; kendi arkasında "parti desteği" olmayan; kendi üzerinde "parti kefaleti" ve partice işlenen "parti sorumluluğu" olmayan bir Cumhurbaşkanı, Giscard ya da Pompidou'nun yerine geçirmek, ancak, yeni çözümlerle istidat hazırlamak olur.

1982, arkasında örneğin 20 milyon oyu olacak parlamentolar başbakanı, o "kuvvetli icra uzvunu" yerinden atıp, onu, sorumsuz-desteksiz-kefilsiz bir cumhurbaşkanının "yönetim ajanı" (yani kendi başına istenç belirterek siyaset yapma gücü olmayan, ancak kendisine buyurulanları yapan) durumuna indirineye gitmemelidir.

* * *

Şimdiki sosyo-politik ortam içinde, demokrasimizin ve 1982 tasarısının irdelenmesine gelince:

Önce 1982 yılında, bizim demokrasimizin ne olduğunu, sağlıklı ve bilimsel olarak saptamak gerekir.

Bu geçiş dönemi içinde de sürüp gelen niteliğine göre, bizim demokrasimiz,

- Bir çağdaş temsili demokrasidir.

- Onun da, Devlet Başkanını, tek başına egemenliği kullanmada yetkili saymayan bir türüdür. (Abdülhamitlerden, Vahdettinlerden ağız yanan Türk tarihi, böyle yapmıştır.)

- Ve fakat, artık yalnızca halk tarafından genel seçimle seçilen (böyle seçilmesi gereken) parlamentoyu temel temsilci sayan bir demokrasidir.

- Ve egemenliği kullanmada da, bu parlamentoyu temel kurum sayan bir demokrasidir.

- Fakat bir başka açıdan, yani hukuksal açıdan "yargı"yı da, ulus temsilcisi, ulusal egemenlik temsilcisi sayan bir demokrasidir.

- Ve böyle sayarak, parlamentonun yasa yapma eylemlerini, -gene ulus adına yani bir ulus temsilcisi olarak- hukuksal açıdan, "yargı"ya, denetleme yetkisini veren; böylece 18. yüzyılın soyut ulus egemenliği tekeli tanımayan gerçekten çağdaş bir demokrasidir.

- Ama öte yandan, yürütmeyi de doğrudan bir ulusal egemenlik temsilcisi saymamakla birlikte, egemenliğin "yürütme yetki alanı" icralarında, bu yürütme organını ilk görevli, baş ve en etkili görevli kılan ve fakat bu icralarında yürütmeyi, parlamentonun siyasal, yargının hukuksal, ulusun da oy denetimi altına alan bir demokrasidir ki, bu demokrasi, yürütmeyi, o iki ulus temsilcisinin gözetimi altında ve sonunda ulusun oy müeyyidesi altında olmakla beraber, çağdaş toplumun siyasal-ekonomik-sosyal-kültürel-askersel, bütün işlevlerinin yerine gelmesinde, siyasal realitede en kuvvetli, en etkili, en egemen kılan bir demokrasidir.

- Bunun yolunu da, pratik siyasette "parti hükümetleri"nde, iktidar-muhalefet diyalogu ile, öteki demokratik kurumlar katkısında arayan bir demokrasidir.

- Bir kez, bu noktaya geldikten sonra ve ayrıca da, siyasal tercih ve karar verme sürecinde, parti iktidarı-parti muhalefeti-çoğulcu toplum kurumları arasında, mutlaka "Consensus-konsensüs: birleşik rıza" arayan bir demokrasidir.

- Hatta bu konsensüste, adı geçen kurumların tümünü işlev ve görev sahibi kılan bir demokrasidir.

Oysaki 1982 tasarısı ne getiriyor? Nedir o tasarı?

Devlet Başkanlığı yetki tekeli kurarak; parlamentoyu ve siyasal karar sürecini kimi yeni kuruluşlarla velayet altına sokan; böyle olunca, onu hukuk devleti ögesi olmaktan da soyutlayan; yürütmeyi kuvvetlen-

dirmek yerine, Devlet Başkanını otoriter hem de sorumsuz bir "President" kılan; Başbakanın kabinesini de, hukuk denetimine bağlı kalmaktan soyutlayan; siyasal yaşamı, iktidar partisi-muhalefet partisi-demokrasi kurumları diyaloguna, dengeli-konsensüsüne dayanmaktan soyutlayan bir tasarı...

Bireye-ailesine-grubuna, temeldeki yapma-yapmaktan kaçınma özgürlüğünü kısma istidadı var. 305 yıl önce başlamış bulunan "Habeas Corpus" kuramının, bütün Batı dünyasına getirdiği bireysel ve grupsal "güvence"yi, gölgede tutma istidadı var.

ABD'de, 24 yaşında bir genci bağımsız yargıç yaparak "insan haklarının ve temel özgürlüklerin" devlete karşı koruyucusu kalma yolu geliştirilen, Türklerin özgürlük güvencelerinden soyutlanması acı oluyor.

Peki, bireyin devlet karşısındaki kişisel ve ekonomik güvencesi ile, devletin de, bütün bireyler-bütün toplum ve hatta bütün dünya karşısındaki, bölünmezlik, yok edilemezlik güvencesi nerededir? Bu iki güvencenin dengesi nerededir?

Türkiye için şuradadır: Ulusun örgütlenme olanaklarındadır; ulusun yarattığı kurumlar yolu -yani iktidar ve muhalefeti ile birlikte partiler yolu- ile, egemenlik gücünü, parlamentoya yansıtabilme olanaklarındadır; türdeş bir iktidar, türdeş bir muhalefet ikilemini, öteki demokratik kurumlar ve en sonunda Cumhurbaşkanı yolu ile diyaloga ve konsensüse götürebilme olanaklarındadır; halktan yetki ve sorumluluk almamış yan kuruluşlar yolu ile, bir merkezsel tekel birliği kurmaktan çok, Cumhurbaşkanlığında, hükümette, mecliste, bir otorite boşluğu, bir vakum yaratmayı önleyerek, bütün bu makamları kendi aralarında ve en sonunda ulus ile diyaloga ve tartışmaya sokma zorunluluğunu işletmemedir. O zaman olağan ve olağanüstü dönemlerin her sorunu -sorun ne demek, her bunalımı- çözülür. Çünkü o zaman ve ancak o zaman "yönetici bilgi-yaratıcı us-halk sağduyusu" kombinezonu ve konsensüsü bulunmuş olacaktır. Bu kombinezon-konsensüs-meşveret (yani müzakere-inceleme-tartışma), hiç bir merkezsel otoritecilığe dayanmadan 1919-1922'yi başarmıştır.

Birkaç anayasa mühendisliği, siyasal kurumsallaşma geleneğimiz içinde, bu başarı yolu üzerindeki engelleri kaldırsın yeter.

BÜYÜK BİLİM ADAMI YILMAZ BARIŞ SAVAŞÇISI FREDERIC JOLIOT - CURIE

Güney GÖNENÇ

19 Ağustos 1944. Fransa Ulusal Kurtuluş Cephesi Paris'i nazilerden kurtarma amacıyla ayaklanma eylemini başlatıyor. Parisli işçiler, memurlar, öğrenciler, öğretmenler, toplumun her katmanından yurtseverler yedi gün yedi gece Nazi tanklarına, zırhlı araçlarına karşı amansız bir savaş veriyorlar. Paris 25 Ağustos gecesi kurtarılıyor. Kenti sokak sokak Nazilerden temizleyen yurtseverlerin başında bir bilim adamı var. Tüm Fransa'yı üç yıl boyunca Nazilere cehennem eden Ulusal Cephe'nin kuruluşundan beri genel başkanı; yapay radyoaktifliğin, nükleer enerjiyi insanlığa açan zincirleme tepkimenin bulucusu, Paris Üniversitesinde fizik profesörü, Nobel ödülü kazanmış, dünyaca ünlü bir bilim adamı: Frédéric Joliot-Curie.

Frédéric Joliot 1871 Komününe

katılmış bir maden işçisinin oğluydu. Fizığe düşkünlüğü daha ortaokul çağlarında başlar: Evin bir bölümünü laboratuvar yapmış; tüpler, şişeler, elektrik aygıtlarıyla dolu odanın duvarına da Pierre ve Marie Curie'nin bir dergiden kestiği resimlerini yapıştırmıştı. 1923'te fizik mühendisi oldu. Okuldaki fizik profesörü Paul Langevin dünyaca tanınmış bir bilim adamı olmasının ötesinde; insan hakları, demokrasi ve barış'ın yılmaz bir savunucusu olarak tanınmıştı. Langevin, Joliot'nun, bütün yaşamı boyunca hocası, ustası, arkadaşısı ve en yakın dostlarından biri oldu. Okulu bitirdiğinde Joliot'nun Marie Curie'nin asistanı olmasını sağlayan da Langevin'di. Marie Curie'nin yönetimindeki Radium Enstitüsünde çalışmaya başlaması genç fizikçinin yaşamında bir dönüm noktası olacaktır.

Pierre ve Marie Curie'nin yaşamları romanlara, filmlere konu olmuş, neredeyse efsaneleşmiştir. Büyük yoksulluk içinde okuduğu Sorbonne'u birincilikle bitiren Polonyalı Marie Sklodowska, öğretim üyesi Pierre Curie ile evlenir. Bitmek tükenmek bilmez bir enerjiyle, bu iki büyük insan, kendilerini bilime adanlar. Yıllar süren geceli gündüzlü bir çalışma sonunda radyoaktifliğin gizemini çözmeyi başarırlar. Yeni iki radyoaktif element bulurlar: Polonyum ve radyum. Kadınların üniversite laboratuvarlarında çalışmalarının söz konusu olmadığı o dönemde ancak okul müdürünün özel izniyle çalışabildiği okul bahçesindeki derme çatma barakada 1 desigram radyum klorür elde edebilmek için Marie Curie tek başına 8 ton uranyum filizini elden geçirir. 1903'te Nobel Fizik Ödülünü alırlar (ödülden aldıkları parayla ilk yaptıkları iş kendilerine bir asistan tutmak olmuştur). Bilimsel bulguların tüm insanlığın malı olduğunu hep savunmuş olan Curie'ler radyum elde edilmesi tekniğinin patentini alma yolundaki önerileri reddederler. Pierre Curie 1906'da, henüz 47 yaşındayken bir at arabasının altında kalarak ölür. 1910'da arı radyum metalini elde etmeyi başaran Marie Curie 1911'de Nobel Kimya Ödülü'nü alır. Bu ödülün aldığı parayla da 200 röntgen aygıtı yaptırır. Tüm 1914-18 Savaşı boyunca hastanelerde, cephe gerilerindeki kamyonlarda röntgen başındadır. Curie'lerin kendileri gibi fizikçi olan kızları Irène de bu çabalarda hababakıcı, röntgen teknisyeni, kamyon sürücüsü olarak annesinin bir numaralı yardımcısıdır. Savaşın sona Marie Curie Radium Enstitüsü'nü kurar. Kızı Irène burada da annesinin asistanıdır.

Frédéric Joliot ve Irène Curie birlikte çalışmaya başlamalarından bir yıl sonra yaşamlarını birleştirdiler. O günden sonra her ikisi de "Joliot-Curie" soyadını kullandılar, bilimsel çalışmalarını ortak imzayla yayınladılar. Yalnız laboratuvarında ya da aile yaşamında değil, barış savaşımında da bir yaşam boyu sürecek birliktelik böylece başladı.

NÖTRON, POZİTRON, YAPAY RADYOAKTİFLİK

Joliot-Curie'lerin ilk önemli bilimsel katkısı nötron'un bulunması konusunda oldu. O zamana kadar atomu oluşturan parçacıklar olarak

yalnızca elektron ve proton biliniyordu. 1930'da Alman fizikçileri Bothe ve Becker, bor ve berilyum atomlarının alfa parçacıklarıyla bombalanması sonucunda yeni tür bir ışının ortaya çıktığını gözlemlemişlerdi. Joliot-Curie'ler bu ışının parçacıklardan oluştuğunu hidrojen çekirdeği ile çarpıştırarak belirlediler. Bunların, kütleleri yaklaşık olarak proton kütlelerine eşit, ama elektriksel olarak yüksüz parçacıklar olduğunu saptayan İngiliz fizikçisi Chadwick, bu parçacıklara "nötron" adını verdi.

Bilimin dünyanın dört bucağında araştırmacıların ortak çabalarıyla gelişip yükseldiğini, insanlığın ortak ürünü olduğunu Frédéric Joliot-Curie bir makalesinde şöyle vurgulamıştı: "Bilim, bütün insan uğraşları içinde bize ortaklaşa çaba duygusunu belki de en çok veren uğraş. Laboratuvarlarda gerçekleştirdiğimiz her buluş, bize, geçmişteki ya da günümüzdeki sayısız bilim adamını anımsatır; o bilim adamları ki bizim çalışmalarımız onların gerçekleştirdiklerinin bir uzantısından başka bir şey değildir. Ve çoğu kez bir bilim adamının kazandığı ünün nedeni birçok bilim işçisinin ortak çalışmasına son bir ekleme yapmaktan başka bir şey değildir. İşte bundan ötürü biz, çalışmalarımızın Londra, New York, Moskova ya da başka bir yerde çalışan meslektaşlarımızla yararlı olduğunu bilmekten mutluluk duyuyoruz... Bilimsel araştırma alanında her çaba bir katkıdır, bilgi ufuklarında yeni yönelişlere yol açan büyük bir buluş bile olsa. İşte bu nedenlerle bilimsel bilginin yayılmasını sınırlamaya ya da durdurmaya yönelik her çaba bilimin ve uygarlığın ilerlemesine yönelik çok ciddi bir tehdittir."

Pozitronun bulunmasında da benzer "ortaklaşa çaba"yı gözliyoruz. Paul Dirac, 1930'da her parçacığa karşılık gelen bir anti-parçacığın var olması gerektiğini kuramsal olarak göstermişti. Buna göre, kütleli elektronun kütlelerine eşit, ama negatif değil pozitif yüklü bir parçacığın, anti-elektronun, var olması gerekiyordu. 1932'de Amerikalı fizikçi Anderson uzaydan dünyamıza sürekli gelen kozmik ışınları incelerken, Joliot-Curie'ler de alüminyum çekirdeğinin alfa parçacıklarıyla bombalanması sonucunda "pozitron" adı verilen anti-elektronu buldular. Birbirlerinin anti parçacığı olan elektronla pozitron rastlaştıkları zaman birbirlerini yok ederler, yani madde yok olur ve (foton, ya-

ni elektromanyetik dalga biçiminde) enerjiye dönüşür. Tersine, uygun koşullarda enerji maddeye dönüşebilir, bu durumda da bir elektron-pozitron çifti yoktan var olur. Joliot-Curie'ler Einstein'ın madde-enerji dönüşümü kuramını doğrulayan bu olgunun fotoğraflarını ilk kez çekmeyi başardılar.

Joliot-Curie'ler en önemli buluşlarını 1934 yılında gerçekleştirdiler. Alüminyum atomu alfa parçacıklarıyla bombalandığında pozitronlar ortaya çıkıyordu. Bombalanma durdurulduktan sonra pozitron yayınlanmasının da kesilmesi gerekirken öyle olmuyor, pozitronlar bir süre daha çıkmaya devam ediyorlardı. İşte burada, bilimsel buluşlarda önemli payı olan sezgi, o güne kadar olanaksız olduğu sanılanın olduğu sezişmesi, devreye girdi. Joliot-Curie'ler, alüminyum'un, radyoaktif özellikli olan ve o güne kadar hiç bilinmeyen bir başka elemente dönüştüğü varsayımını yaptılar ve bu varsayımın doğruluğunu gösterdiler. Gerçekten de alüminyum, o zamana kadar bilinmeyen, doğada da bulunmayan 30 atom ağırlıklı fosfor izotopuna dönüşüyordu. Fosfor 30 radyoaktif bir izotoptu ve çekirdeğindeki bir proton, pozitif yükünü pozitron biçiminde atarak nötrona dönüşüyor, böylece de ortaya bir pozitron çıkarken fosfor 30'da birkaç dakika içinde silisyuma dönüşmüş oluyordu. Joliot-Curie'ler önce birkaç dakika içinde (pek çok küçük miktardaki) fosforun varlığını saptayabilecek bir yöntem geliştirdiler, sonra deneyi Marie Curie ve Paul Langevin'in önünde yinediler. O güne kadar yalnızca doğadaki uranyum, radyum, polonyum gibi elementlere özgü olduğu sanılan radyoaktifliğin yapay olarak elde edilen elementlerde (radyoizotoplarda) var olabileceğinin gösterilmesi büyük önem taşıyordu. Bu buluşun açıklanmasından sonraki 10 ay içinde dünyanın çeşitli yerlerindeki laboratuvarlarda 50 dolayında yapay radyoizotop elde edilmişti. Günümüzde sayısız bini aşkın radyoizotop tıp, biyoloji, endüstri, tarım ve başka alanlarda insanlığın hizmetindedir.

Joliot-Curie'ler bu buluştan sonra dünyaca ün kazandılar, Fransız Bilimler Akademisi'nin şeref ödülünü, Légion d'Honneur nişanını aldılar. 1935 Nobel Kimya Ödülü onlara verildi. Her ikisi de Paris Üniversitesinde profesörlüğe getirildiler. Frédéric büyük bir siklotronun yapımı işine girişti. Bu siklotron Av-

rupa'nın (SSCB'den sonra) ikinci siklotronu olacaktı.

Yapay radyoaktifliğin bulunuşunu Marie Curie, yaşamının son günlerinde büyük bir sevinç ve mutlulukla izledi. Bu büyük insan, 4 Temmuz 1934'te uzun yıllar radyoaktif ışıma maruz kalmanın yol açtığı kan kanserinden öldü.

FAŞİZMİN KARA BULUTLARI

1930'lu yıllar Avrupa göklerine faşizmin kara bulutlarının çıktığı yıllardır. Bilim adamlarının, sanatçıların, aydınların barışçıl savaşımının başlangıcını da bu yıllarda buluruz. Daha Hitler iktidara geçmeden önce, 1932'de Henri Barbusse ve Romain Rolland'ın girişimiyle Amsterdam'da savaşa karşı uluslararası bir kongre toplanmıştı. 1933'te Paris'te faşizme ve savaş tehlikesine karşı ikinci kongre yapılır. Bu kongrenin düzenleyicileri arasında Paul Langevin ve Marie Curie de vardır. Kongrede oluşturulan komitenin başkanlığına Langevin seçilir. Frédéric ve Irène Joliot-Curie de bu harekete katılırlar. Savaşa Karşı Bilim Adamları Örgütü'nün Langevin ve ünlü İngiliz fizikçisi John Bernal tarafından kurulması da bu yıllara rastlar. Faşistlerin 6 Şubat 1934'te Paris'teki darbe girişiminden birkaç gün sonra 4 milyon işçi Paris cadde-lerinde "Faşizme geçit yok!" sloganıyla yürümektedir. Örgütlü olmanın gerekliliği her gün daha iyi ortaya çıkar. Joliot-Curie'ler İnsan Hakları Birliği'ne ve Anti-faşist Aydınlar Komitesi'ne üye olurlar. 1936 seçimlerini Halk Cephesi'nin kazanmasıyla kurulan kısa ömürlü Blum Hükümetinde Irène, Eğitim Bakan Yardımcısı olarak yer alır. İspanya İç Savaşı sırasında Joliot-Curie'ler Cumhuriyetçilerden yana örgütlerde aktif olarak görev alırlar, Irène bu konuda kamuoyu oluşturmak amacıyla ABD'ye gider.

ÇEKİRDEKTEKİ DEVENERJİ

Joliot-Curie'ler 1938'de uranyum çekirdeğinin nötronla bombalanmasında 56 ve 57 sayılı elementlerin (baryum ve lantan'ın) ortaya çıktığını gösterdiler. Bilim çevrelerinde ilkin kuşkuyla, sonra büyük ilgiyle karşılanan bu buluşun ilk açıklamasını Hitler faşizminden İsveç'e kaçan Avusturyalı bilgin Lise Meitner yaptı: Uranyum atomunun çekirdeği nötron bombardımanı sonucunda ikiye bölünüyordu. Örneğin 92 sayılı uranyum çekirdeğinin

1952 Dünya Barış Konseyi toplantısını açarken.

bölünmesiyle 56 sayılı baryum ve 36 sayılı kripton atomları oluşuyordu ($56 + 36 = 92$). Çekirdek bölünmesi (filyon) sırasında çok büyük enerjinin açığa çıktığı belirlendi. Ancak bu enerjinin elde edilebilmesi için çekirdeğin bölünmesi, bunun için ise daha da büyük bir enerjinin harcanması gerekiyordu. Joliot-Curie'lerin bu alandaki en büyük katkıları, çekirdeğin bir nötronun etkisiyle bölünmesi sırasında birkaç yeni nötronun açığa çıktığını bulmaları oldu. Açığa çıkan yeni nötronlar yakındaki başka çekirdekleri bölebilir, bu bölünmeden açığa çıkan yeni nötronlar da başka çekirdekleri bölebilir, böylelikle çekirdek bölünmesi süreci kendi kendine sürüp gidebilirdi. Joliot-Curie'lerin 1939 Mart'ında gerçekleştirdikleri bu buluş, "zincirleme tepkime" sürecidir. Bu buluşla insanlık için atom çekirdeğindeki dev enerjiye ulaşan yol açılıyordu. Bu enerjiyi, denetimli biçimde elde ederek insanlığın hizmetine sunmak da, bir anda açığa çıkmasını sağlayarak öldürücü amaçların aracı yapmak da olanaktıydı.

Pierre ve Marie Curie'nin radyumu bulduklarında gösterdikleri davranış 35 yıl sonra yinelandı: Frédéric, yardımcılar Halban, Kowarski ve Perrin'le birlikte nükleer reaktör yapımının patentini aldı ve bu patent Fransız Bilimsel Araştırmalar Merkezi'ne devretti. Nazizmin tüm dünyaya yönelik tehdidi altında bilimsel bulguların yayımlanması olanaklı kalmadığından, bu alandaki bilimsel çalışmalarını mühürlü bir zarf içinde "bilimsel buluşların bütün dünyada özgürce açıklanmasının olanaklı olacağı zamana kadar açıl-

maması" dileğiyle Fransız Bilimler Akademisi'ne verdiler (1949'da açılacaktır bu zarf).

Joliot-Curie'ler dünyanın ilk nükleer reaktörünün yapımı çalışmalarına hemen başladılar. Nötronların atom çekirdeğini bölmesi sürecini olanaklı kılmak için ilkin yavaşlatılmaları gerekiyordu. Bu amaçla da oksijenle 2 atom ağırlıklı hidrojen-den oluşan "ağır su" gerekiyordu.

Ağır su, o zamanlar ancak en büyük araştırma laboratuvarlarında, o da en çok bir - iki gram kadar bulunabilen çok değerli bir maddeydi. Frédéric, hükümeti, dünyada ağır su imal edebilen tek kuruluş olan bir Norveç fabrikasındaki 130 litre ağır suyu satın almaya razı etti. Su 1940 Mart'ında uçakla Paris'e getirildi. Bu, o sırada dünyada mevcut ağır suyun tümüydü. Yakıt olarak, elde, Katanga Maden Şirketi'nin Frédéric'e kişisel armağan olarak göndermiş olduğu 9 ton uranyum filizi vardı.

İŞGAL ALTINDA

Mayıs 1940: Alman orduları Norveç, Hollanda ve Belçika'yı istila ediyorlar. 5 Haziran 1940: Fransa sınırı geçiliyor, Alman orduları kuzeyden Paris'e doğru hızla akıyor. Joliot-Curie'ler laboratuvarındaki taşınabilir bütün aygıtları ve 26 bidon ağır suyu Güney Fransa'da Clermont-Ferrand'a taşıyorlar. Ağır su bidonları üzerlerine "Z maddesi" yazılıp kent hapishanesinin hücrelerine saklanıyor. Bütün belge, rapor ve notları yakıyorlar. Uranyum filizi İspanya sınırına yakın bir yerde, Toulouse dolaylarında toprağa gö-

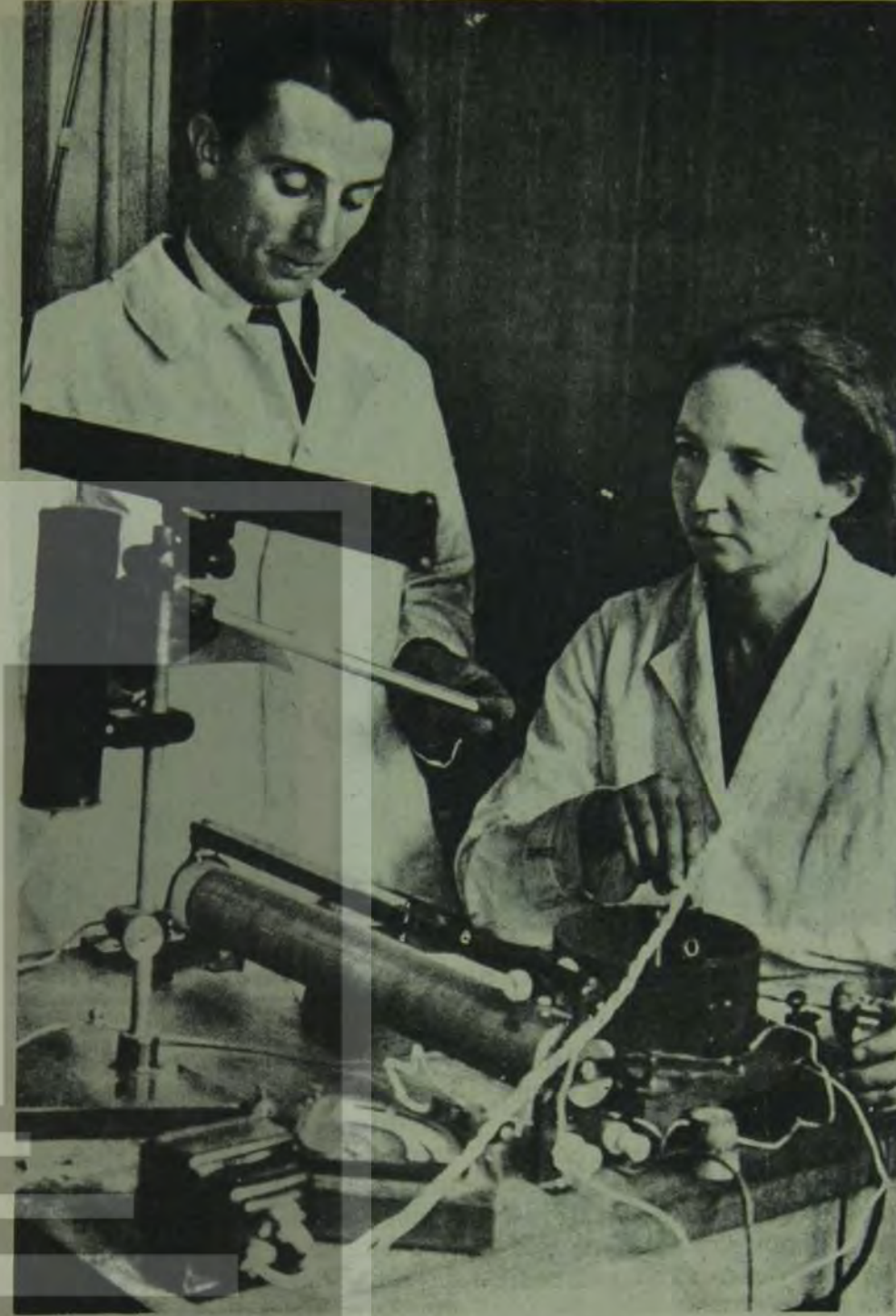
mülüyor. 14 Temmuz 1940: Alman orduları Paris'e giriyor.

İngiliz gizli servisinin gönderdiği bir gemi Bordeaux limanında Joliot-Curie'leri beklemektedir. Karar vermeleri gerekiyor. Bir gece boyunca düşünüyorlar. Verdikleri karar yavaşlarında yeni bir dönüm noktası oluyor: Halban ve Kowarski ağır su bidonlarıyla birlikte İngiltere'ye gidecekler. "Biz Fransa'da kalıyoruz, bizim yerimiz burası."

Almanların Paris'e girdiklerinde ilk işlerinden birisi Frédéric'in Collège de France'daki laboratuvarlarını araştırmak olmuştı. Frédéric Paris'e döndükten sonra bir Alman generali onu 14 saat süreyle sorguya çekti. Bu 14 saat boyunca Frédéric sorulara dikkatli, genel, bulanık karşılıklar verdi. Almanlar onun kendileriyle işbirliği içine gireceği umudunu taşıdılar hep. Pek çok Fransız da ilkin onu işbirlikçi sandı. Onun Almanlarla "geçinir" görünmesinin ardında yatan gerçek sonradan açığa çıkacaktı. Almanların laboratuvarına gözetmen ve denetçi olarak getirdikleri fizikçi, Wolfgang Gentner, aslında anti-faşistti; ayrıca da savaştan önce Frédéric'in yanında çalışmıştı. Frédéric, Gentner'in de yardımıyla, Almanları, laboratuvarın Almanya'ya taşınması yerine Alman fizikçilerin Paris'e gelerek laboratuvarında çalışmaları konusunda ikna etti. Siklotron da "bozuk olduğu için" bir türlü çalıştırılmadı. Nazi generali siklotronun bulunduğu odanın kapısını mühürledi, oda kurtuluşa kadar mühürlü kaldı.

İşgalin üstünden birkaç ay geçmemiştir ki direniş eylemleri başladı. Bir yerde bir Nazi subayı öldürülüyor, bir yerde bir konvoy dinamitleniyor, bir yerde bir depo ateşe veriliyordu. 1941 başlarında üniversitede direniş eylemlerini örgütlemek amacıyla yeraltı Ulusal Cephe komitesi kuruldu, komitenin başkanlığını Frédéric üstlendi (kod adı olarak "Euler"i seçmişti). Bir süre sonra tüm Fransa'yı kapsamak üzere oluşturulan Ulusal Cephe'nin genel başkanlığına yine Frédéric Joliot-Curie seçildi. Frédéric bu çok tehlikeli, büyük sorumluluk gerektiren, onurlu görevi kurtuluşa kadar yürütecekti.

Frédéric'in Collège de France'daki çekirdek fiziği laboratuvarı giderek direnişçiler için el bombası, molotof kokteyli, dinamit ve telsiz aygıtı imal eden bir fabrikaya, bir cephaneliğe dönüştü. Collège de

Joliot-Curie'ler Radyum Enstitüsü Laboratuvarında.

France'ın da içinde bulunduğu Paris Üniversitesi kompleksi Alman askeri yönetiminin karargahı idi. Bununla birlikte bu laboratuvarı aramak Almanların hiçbir zaman akıllarına gelmedi. Frédéric 1942'de FKP'ye üye olmuştu. Almanların elbet bundan da haberleri yoktu (Frédéric'in Parti üyeliği 1944 Ağustos'unda açıklandı).

Direnış güçlendikçe Nazilerin misillemeleri artıyordu. Paul Langevin, 70 yaşındaki bu değerli bilim adamı, ilkin hücreye kapatılmış, şiddetli tepkiler karşısında Troy'da bir evde gözetim altına alınmıştı. Oğlu ve kızı kayıptı (kurtuluştan sonra Auschwitz toplama kampından çıkageldiler), damadı değerli bir fizikçi olan J. Solomon, aralarında felsefeci Georges Politzer'in de bulunduğu birçok yurtsever gibi

kurşuna dizilmişti. Joliot-Curie'ler için de durum gittikçe tehlikeli olmaya başlamıştı. Irène çocuklarla birlikte İsviçre'ye geçti. Frédéric, Paul Langevin'i de örgüt aracılığıyla İsviçre'ye kaçırttı, kendisi de ortadan yok oldu. Aslında "Mühendis Jean-Pierre Gaumont" olarak Paris'in bir kenar mahallesinde bir daire kiralamış tümüyle yeraltına geçmişti. (Collège de France'ın işbirlikçi müdürü "emin yerden duydum, Frederic İsviçre'ye kaçmış" diyordu!)

ÇAĞDAŞ KORSANLAR

Paris'in bir hafta süren sokak çatışmalarıyla Nazilerden kurtarıldığı gün De Gaulle ve Amerikan ordusu da Paris'e girer. Paris'e giren ilk Amerikan birliğinde garip üniformalı bir takım adamlar vardır: Sol kolunda beyaz bir alfa harfi üzerinde kur-

mızı şimşek simgesi. Bu adamlar şimşek hızıyla Collège de France'daki çekirdek fiziği laboratuvarını işgal ederler. Bu üniforma çok gizli Amerikan askeri örgütü Alsos'un üniformasıdır. Alsos'un amacı: Atom fiziği araştırmalarıyla ilgili bütün bilgilere, belgelere, araç ve gereçlere el koymak, bilim adamlarını Amerika'ya götürmek (ya da gitmeye "ikna etmek"). Alsos, Güney Fransa'da Frédéric'in toprağa gömdüğü uranyum filizine de el koyar. Nazilerin ünlü fizikçisi Werner Heisenberg yönetimindeki çekirdek fiziği laboratuvarlarının bulunduğu Hecchingen'in Fransız işgal bölgesinde kalacağını anlaşılmaması üzerine Alsos buraya bir "korsan operasyon" düzenler, Heisenberg kaçmıştır ama aygıtlara; 1,5 ton uranyuma ve bir o kadar ağır suya derhal el konur.

SAVAŞ MI, BARIŞ MI?

Kurtuluştan sonra Frédéric'e direnişteki üstün yararlılığından dolayı en yüksek Légion d'Honneur nişanı verilir. Bilimler Akademisi'ne üye seçilir (kadınlar üye olamaz gerekçesiyle Irène'i seçmezler). Fransız Bilimsel Araştırmalar Merkezi Başkanlığına getirilir. 1946'da kurulan Atom Enerjisi Komisyonu'nun Frédéric başkanıdır, Irène de başkan yardımcısı. Joliot-Curie'ler yanmış yıkılmış bir Fransa'da nükleer reaktör kurma işine yeniden, bu kez sıfırdan başlarlar. Kongo'da çıkarılmakta olan bütün uranyumu Belçika Hükümetiyle anlaşarak ABD ve İngiltere çoktan kapatmıştır. Fransa'da hummalı bir aramaya girişilir (ilkin bu iş için gerekli teknisyenler yetiştirilir, aygıtlar imal edilir) ve uranyum yatakları bulunur. Frédéric'in bütün eski yardımcılarını Amerika, Kanada ve İngiltere'den geri dönerler. Geceli gündüzlü bir çalışmayla 1948 yılında Fransa'nın ilk reaktörünün yapımı bitirilir. İlk denemenin yapıldığı gün Frédéric kapıda yığılmış gazetecilere denemenin başarıyla sonuçlandığı haberini verirken bir Amerikan gazetecisi sorar: "İlk atom bombanızı ne kadar zamanda gerçekleştirebileceğinizi tahmin ediyorsunuz?" Frédéric'in cevabı ani ve kesindir: "Böyle bir şeye hiç, ama hiç niyetimiz yok."

Hiroşima ve Nagazaki'de 200 bin kişinin atom bombasıyla öldürülmesi olayı dünyanın her yerinde sorumluluk duyan bilim adamlarının bilimsel gelişme-toplum ilişkileri üzerinde düşünmeye, değerlendirmeye

J.D. Bernal, F. Joliot-Curie, Lady Rutherford, L. Aragon bir arada (1947)

yapmaya yöneltti. Bu amaçla 1946'da Londra'da bir toplantı düzenlendi. Bu toplantı sonunda Dünya Bilim İşçileri Federasyonu'nun kurulmasına karar veriliyor, Federasyon'un başkanlığına Frédéric Joliot-Curie, başkan yardımcılığına John Bernal seçiliyordu. Federasyon tüzüğünün giriş bölümünü hazırlayan Frédéric, orada bilim adamının topluma karşı sorumluluğunu şöyle dile getirmişti: "Çoğu kez bilimin kendisi iyi ya da kötü olarak nitelendiriliyor. Buluşların çoğunun iki yanı vardır: Yararlı ve yıkıcı. İyi ya da kötü olarak yargılanması gerekenler yalnızca bu buluşları uygulayanlardır. Burada bilimin kötü amaçlı sapkın kullanışına örnekler sıralamaya gerek yok. Çağımızın pek çok sorununa bunların yol açtığını da yadsıyamayız. Ne var ki eğer bilimdeki ilerlemeler olmamış olsaydı şimdi çok daha büyük sorunlarla hem de çok daha umarsız bir konumda karşı karşıya kalacaktık. Pek çok bilim adamı haklı olarak bilimin sapkın amaçlar için kullanılmasının önlenebileceği kanısındadır. Bu bilim adamları bozuk sosyal düzenlerin çalışmalarının sonuçlarını bencil ya da zararlı amaçlarla sömürmesine olanak tanıdığı insanların işbirlikçisi olmak istemiyorlar... Bilim adamları ve teknisyenler ken-

dini pratik sonuçlardan soyutlamış bir elit tabakanın mensupları değildirler ve olamazlar. Büyük emekçi topluluğunun üyeleri olarak, buluşlarının toplumca kullanış biçimine elbet müdahale edeceklerdir. Böylelikle de bilimin tümüyle barış için ve insanlığın yararına kullanılmasını sağlayacaklardır."

1948'de Wrocław'da 55 ülkeden 500 delegenin katıldığı Dünya Aydınlar Kongresi toplandı. Delegeler arasında Frédéric ve Irène Joliot-Curie, John Bernal gibi bilim adamları; Anna Seghers, Paul Eluard, Aleksandr Faddeyev, İlya Ehrenburg, Pablo Picasso, Fernand Léger gibi sanatçılar vardı. Bu kongrede 1949 Nisan'ında Paris'te bir Dünya Barış Kongresi düzenlenmesine karar verildi. Bütün nisan ayı boyunca Paris caddelerini Picasso'nun kongre için çizdiği barış güvercinli afiş sisiliyordu. 20 Nisan'da açılan Dünya Barış Kongresi'ne, üyeleri toplamı 200 milyonu bulan 18 uluslararası ve 1015 ulusal kuruluşu temsilen 2000 delege katılıyordu. Tarihte o güne değin görülmemiş çapta bir olaydı bu. Kongre Başkanı Frédéric Joliot-Curie kongreyi açmak üzere kürsiye geldiğinde bütün delegeler onu dakikalarca ayakta alkışlıyordu. Açış konuşmasını şöyle bitiri-

yordu Joliot-Curie: "Savaş isteyenlere, savaş planları yapanlara hitap ediyorum: Artık bizi hesaba katmak zorundasınız... Savaş belasından uzak durmak isteyen bütün sağduyu sahibi insanlara hitap ediyorum: Hep birlikte ve gücümüzün bilincinde olarak bu mücadeleyi yürüteceğiz. Zafer bizim olacaktır!" Beş gün süren kongrede sürekli çalışacak bir Dünya Barış Konseyi oluşturulmasına karar veriliyor ve Konsey'in başkanlığına oybirliğiyle Frédéric Joliot-Curie seçiliyordu. Frédéric yaşamının sonuna kadar yılmadan sürdürdüğü barış çalışmaları için dünyanın gidilmedik yerini bırakmayacaktır: Londra, Roma, Stockholm, Varşova, Helsinki, Viyana, Oslo, Berlin, Tokyo, Prag, Bombay, Budapeşte, Lausanne...

1950'de Stockholm'da toplanan Dünya Barış Konseyi, hükümetlere, ülkelere ya da kuruluşlara değil de tüm dünyanın tek tek bütün insanlarına seslenen bir bildiri yayınlamaya karar veriyordu. Bildirinin metni olarak Frédéric'in toplantıyı açış konuşmasından dört cümle seçildi. Tarihe "Stockholm Barış Bildirisi" olarak geçen bu çağrı şöyle:

"İnsanlığın kitle halinde yok edilmesine yol açacak atom silahlarının

kayıtsız şartsız yasaklanmasını talep ediyoruz.

"Bu yasağın uygulanmasını güvenceye alacak kesin bir uluslararası denetimin oluşturulmasını talep ediyoruz.

"Atom silahlarını hangi ülkeye karşı olursa olsun ilk kullanacak bir hükümetin insanlık suçu işlemiş olacağını ilan ediyor ve savaş suçlusu işlemi görmesini savunuyoruz.

"Dünyadaki tüm sağduyu sahibi kişileri bu bildiriye imzalamaya çağırıyoruz."

Stockholm bildirisini ilk imzalamayanlar uluslararası üne sahip 100'ü aşkın bilim ve devlet adamı oldu. İmza toplama kampanyası, daha sonra, atom bombası konusunda dev bir uluslararası referanduma dönüştü. 75 ülkede 150 bin komite kuruldu. Aslında Stockholm Bildirisi olayı tarihin en büyük uluslararası kitle hareketiydi. Altı ay içinde Stockholm Bildirisi'ni 600 milyon insan, yani dünya ergin nüfusunun yarısı imzaladı.

1948'de Fransa'nın ilk nükleer reaktörünün çalışmaya başlamasından sonra Joliot-Curie'ler Saclay'da ikinci reaktörün ve iki siklotronun yapımı işine giriştiler. Öte yandan Fransa'yı nükleer santrallerle donatma planının hazırlıkları ilerliyordu.

Ne var ki bu arada köprülerin altından çok su geçmişti. ABD'nin körüklediği soğuk savaş, ABD'de doruk noktasına yükselen McCarthy histerisi, Nato'nun kurulması, Fransa'nın içine düştüğü büyük ekonomik kriz ve giderek daha çok Amerikan yardımına bağımlı duruma düşmesi... Ve Frédéric Joliot-Curie'nin Atom Enerjisi Komisyonu Başkanlığı görevine 1950 Nisan'ında son verildi. Hükümetin kararını Frédéric'e bizzat Başbakan G. Bidault tebliğ etti (Bidault sonradan sağcı Hristiyan Demokrat Parti'yi kuracak, Cezayir bunalımı sırasında De Gaulle'e karşı silahlı ayaklanma düzenlemeye kalkışacak ve siyasi yaşamını Brezilya'ya kaçarak noktalayacaktır). Altı ay sonra da Irène Komisyon'daki görevinden alındı. Çok geçmeden, 1954'te Atom Enerjisi Komisyonunda bir "Askeri Uygulamalar Bölümü" kurulacak ve Fransa ilk atom bombasını 1960 yılında patlatacaktır.

İkinci Dünya Barış Kongresi 1950 sonlarında Sheffield'de topla-

nacaktır. Frédéric ve öteki delegele-ri İngiltere'ye getiren gemi limana yavaş yavaş polislerce sarılır. İngiliz Hükümeti delegelerin İngiltere'ye girmesini yasaklamıştır. Bir hükümet yetkilisi yalnızca -hem de Londra'daki sergisinin açılışında bulunacak olan- Picasso'nun girişine izin verilmiş olduğunu belirtir. Picasso İngiltere'ye ayak basmayı reddeder. İngiliz yetkilinin "İngilizler sizin resimlerinizin hayranıdır, sizi ressam olarak çok severler; hem resim başka, Barış Kongresi başka" sözlerine Picasso'nun verdiği cevap ünlüdür: "Gerçi sizin için biraz zor olacak, yine de anlamaya çalışın: Ama ikisi de aynı Picasso!" İkinci Dünya Barış Kongresi bu olaydan dört gün sonra Varşova'da 91 ülkeden gelen 1750 delegeyle açılır. Kongrede Frédéric yeniden oybirliğiyle Konsey Başkanlığına seçilir.

Frédéric Joliot-Curie, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinden Papa'ya, Uluslararası Kızılhaç Birliği'nden Nehru'ya kadar herkese, her ülkedeki bilim adamlarına, milletvekillerine, gençlik örgütlerine yılmadan, usanmadan başvurdu, onlarla yazıştı. Çeşitli ülkelerden bilim adamlarının belirli aralıklarla bir araya gelecekleri ve nükleer savaş tehdidi karşısında bilim adamlarının konumunu ve sorumluluklarını tartışacakları bir örgütlenmenin oluşturulması için özellikle Bertrand Russell'la yazıştı. Russell 1955'te Paris'e gelerek Frédéric'le görüşti, sonunda, ileride "Einstein-Russell Bildirisi" olarak anılacak olan bildiri ortaya çıktı. Bu bildiriye Einstein ölümünden iki gün önce imzaladı. Öngörülen toplantıların ilki Amerikalı barışsever milyarder Cyrus Eaton'ın çabalarıyla Kanada'nın Pugwash kasabasında 1957'de yapıldı "Pugwash Toplantıları" adıyla anılan bu toplantılar belirli aralıklarla dünyanın çeşitli kentlerinde yinelenmektedir.

Frédéric de, Irène de Atom Enerjisi Komisyonundaki çalışmaları sırasında Üniversitedeki kürsülerinden ayrılmamışlardı. 1950'den sonra tüm çalışmalarını üniversiteye yönelttiler. Irène Orsay'da Paris Üniversitesine bağlı yeni ve çok büyük bir araştırma laboratuvarı kurulması için başına geçti. Bu laboratuvar da bir de dev senkrosiklotron kurulması planlandı. Ne yazık ki bu kez Irène bu çalışmanın sonunu getiremeyecekti. 17 Mart 1956 günü, tıpkı annesi gibi, uzun yıllar radyoaktif ışımaya maruz kalmanın yol açtığı kan kanserinden öldü.

Sanırım hepimiz anımsarız Nazım Hikmet'in şiirini:

Bu ölüm bana çok dokundu.
İren Jolio Küri için
ağladım bu akşam.
Ne tuhaf.

İren, deselerdi, İren,
öldüğün zaman,
deselerdi,
İstanbulu bir kadın,
hem de hiç tanımadığın,
ağlayacak arkandan,
deselerdi,
şaşardı.

Kocasını geldi aklıma,
bir mektup yazsam,
başsağlığı dileysem
diye düşündüm.
Adresini bilmiyorum ama.
Paris, Frederik Jolio Küri, desem
gider miydi?

.....
acıyorsun İren Küri'ye
çocuklarını düşünüyorsun, kocasını
ama daha çok dünyaya acıyorsun
büyük bir insan öldü diye.

Irène'in ölümünden sonra Colège de France'daki kürsüsüne ve Ivery Laboratuvarı yönetmenliğine ek olarak Irène'in görevleri de (yani Sorbonne'daki profesörlük, Rad-yum Enstitüsü Yönetmenliği ve Orsay Araştırma Laboratuvarı'nın kuruluş çalışmaları) Frédéric'e verildi. Partisinin 1956'daki 14. Kongresinde Merkez Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi. 1958'de Orsay Araştırma Laboratuvarı'nın kurulması işini tamamladı. 7 Haziran 1958'de senkrosiklotronun ilk çalıştırılmasında hazır bulundu. 7 Temmuz 1958'de Paris'te Uluslararası Çekirdek Fizikçileri Kongresi'nde başkanlık kürsüsündeydi. 14 Ağustos 1958'de beş yıldan beri çektiği karaciğer hastalığından öldü.

Parisliler, Dünya Barış Konseyi ve Ulusal Cephe Başkanı, Fransa ve daha 16 ülkenin bilim akademileri üyesi, 7 üniversitenin şeref doktoru, Parti üyesi, Nobel ve daha 20 ödül, nişan, madalya sahibi; imzasını hidrojen bombasına değil Stockholm Bildirisine atan yiğit ve onurlu adamı, Frédéric Joliot-Curie'yi üç gün ve üç gece önünden sessizce geçerek selamladılar.

BAŞLICA KAYNAKLAR

1. Pierre Biquard, Frédéric Joliot-Curie, The Man and His Theories, New York 1966.
2. Marianne Chaskolskaia, Frédéric Joliot-Curie, Moskova, 1968.
3. Robert Jungk, Brighter Than a Thousand Suns, New York, 1958.
4. J.D. Bernal, Science in History, Cilt 8 Harmondsworth, 1969.
5. Encyclopedia Britannica, Chicago, 1974.

«GAZETECİLER» VE ANAYASA ÜZERİNE

Mahmut Tali ÖNGÖREN

ÜLKEMİZDEKİ temel hak ve özgürlükler, haberleşme özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, basın özgürlüğü ve diğer özgürlüklerle o denli yoğun biçimde ilgileniyoruz ki, yurt dışında aynı engeller sonucunda oluşan kısıtlamaları gözden kaçırmaktan kendimizi alamıyoruz. 10 Temmuz 1982 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde Haluk Şahin'in Amerika Birleşik Devletleri'nin başkenti Washington'dan verdiği bir haberdan, TRT Televizyonu'nun da sevilen dizilerinden olan "Gazeteciler" in yapımına son verildiğini öğrendik.

"Gazeteciler" in yapımı niçin durdurulmuştu?

Haluk Şahin'e göre "Lou Grant" in başını yiyen gene kendisi, daha doğrusu bu rolü oynayan Ed Asner oldu". Bildiğiniz gibi, "Lou Grant" dizideki gazetenin yazı işleri müdürlerinden biri. Şahin, bu rolü oynayan Ed Asner'in gerçek yaşamda da patronların hiç hoşlanmadıkları iş-

yardımla amacıyla kullanılacaktı. Para, Asner'in başkanı olduğu sendikamın bütçesinden çıkmıyordu. Özel bir bağış kampanyasıyla toplanmıştı. Anlaşılan Asner çalışmakta olduğu Hollywood'un yıllardan beri, haklarını aramak için başkaldıran kişilere "haydut" ya da "asi" diyen filmleriyle aynı düşüncede olmadığını belirtiyor ve El Salvador hükümetiyle savaşanları da birer "insan" olarak görüyordu.

Ne var ki, Haluk Şahin'in Amerika'dan bildirdiğine göre, "Gene de kıyamet koptu. Sağcı kesim hemen yayım ateşe geçerek Asner'i 'düşmana yardım' ve 'vatana ihanet' ten yargılamaya başladı. Sendikamın eski başkanı ve El Salvador tiyatrosunun baş aktörlerinden Reagan ise Asner'i 'sendikayı siyasete karıştırmakla' suçladı. İşin tuhafı, aynı sendika Polonya'daki Dayanışma Sendikası'nı hükümete karşı desteklediğini ilan ettiğinde siyasete karışma suçlaması kimsenin aklına gelmemişti."

Gerçekte, bunu andıran bir başka olaya da içinde bulunduğumuz yılda, Falkland Adaları savaşı sırasında, İngiltere'de rastlanmıştı. İngilizlerin ünlü British Broadcasting Corporation (BBC) adlı radyo-TV kurumu savaşın İngiltere yanı ile Arjantin yanı arasında bir denge kurarak olayları eşit ve yansız bir uygulamayla yayımlamaya başlayınca Muhafazakarlar ateş püskürmüşler, BBC'nin düşmanla beraber hareket ettiğini ileri sürmüşler, "ulusal çıkarların çiğnendiğini" belirterek savaş alanının yakınlarına diktikleri bir vericiden İngiltere'ye radyo yayını yaparak "hükümete yakın" savaş haberlerini ve yorumlarını İngiliz kamuoyuna iletmışler, ama İngiliz basınının da bu yanlış radyo yayınlarını alaya almasını engellemişlerdi.

Gerçekte, gerek Ed Asner'in ve gerek Falkland Savaşı sırasında BBC'nin durumları "ulusal çıkarların çiğnenmesi" konusunu bir kez daha gündeme getirmektedir. Nitekim, Ed Asner'in bir gazetenin yazı işleri müdürlüğünü oynadığı "Gazeteciler" dizisinin TRT Televizyonu'nda 7 Temmuz 1982 tarihinde yayımlanan "Caus" adlı bölümünde bu "ulusal çıkar" konusu da ele alınıyordu. Öyküye göre, gazeteye bir CIA ajanı sokulmuştur. Ajanın kimliği bilinmiyor. Asner'in canlandırdığı Lou Grant adlı yazı işleri müdürü bundan ve tutuklanan ve nerede olduğu bilinmeyen biriyle ilgili

haberlerin yayımının "ulusal çıkarlara zarar verilmesi" gerekçesiyle engellenmesinden son derece rahatsız olmuştur. "Ulusal çıkar sözcüklerini duyduğum zaman tüylerim diken diken olur" anlamına gelen bir biçimde konuşur. "Caus" adlı bölümdeki Lou Grant adlı bu yazı işleri müdürü gazeteci bir "vatan haini" midir ki, böyle konuşmayı yeğler? Vatanını sevmeyen, devleti zor durumda bırakmak isteyen ya da olayların ayırında olmayıp, sorumsuzca davranarak yetkili makamları, dolayısıyla da ülkesini tehlikeye atan kendini bilmez biridir gerçekte. Ya da "azılı ve tehlikeli bir komünist" mi?

Gerek Ed Asner'in gerçek yaşamda, gerek "Gazeteciler" dizisinde Lou Grant'ın sürdürdüğü mücadelelerin "burjuva demokrasisi"nin sınırlarını zorlamadığını anlayabilmek için büyük çaba harcamaya kalkmıyalım. Çünkü Ed Asner de, Lou Grant de ancak kendi ülkelerinin güttüğü ideolojinin kapılarını açmadan savaşıyorlar, ancak kendi toplumlarının gerçek çıkarlarını yine kendilerine özgü özgürlük çerçevesi içinde kalarak savunuyorlar. Falkland Savaşı sırasında BBC'nin de yaptığı gibi... BBC de kapitalist bir ülkenin kapitalist bir radyo-TV kurumu olarak ancak kapitalist bir toplumda elde edilebilen özgürlük anlayışı içindeki yansızlık ilkelerini bozmamaya çalışmıştı, Falkland adalarında çarpışan İngiliz ve Arjantin birlikleriyle ilgili haberleri verirken... Ama tutucu İngiliz hükümeti ve yandaşları buna bile dayanamayarak, BBC'yi "düşmana yardım etmekle" ve "ulusal çıkarları ayaklar altına almakla" suçladılar. Tıpkı Ed Asner'in gerçek yaşamdaki ve Lou Grant'ın da "Gazeteciler" dizisindeki mücadelelerinden ötürü karşılaştıkları suçlamalarda ve sonuçta gördüğümüz gibi... Haluk Şahin'in bildirdiğine göre, Asner'in ve Grant'ın karşılaştığı sonuç şöyle: "Kopan patırtıdan, dizinin yayımlandığı CBS televizyonunun rahatsız olduğu anlaşılmıştı. CBS'nin öteki iki şirkete birlikte yıllardır yürüttüğü televizyon oligopolisi zaten sarsılmaya başlamıştı. Bir de böyle yıldırım çekmenin alemi yoktu. 'Gazeteciler' dizisinin yayını sırasında reklamları yayınlanan bir kozmetik firmasının reklamlarını kuşkuyla bir biçimde geri çekmesi bardağı taşıran son damla oldu. Ve 'Gazeteciler' dizisinin yapımına son verildiği resmen açıklandı. CBS'ye göre iptal kararının siyasal bir yanı yoktu. Biricik neden, dizinin eskisi kadar se-

yirci çekmemesi idi. Tabii bu gerekçeye, kargalar hariç, hiç kimse inanmadı. Şimdi Ed Asner işsiz. Perde arkasında dönen dolapları, siyasal ve ticari baskıları öğrenmeye çalışıyor. Lou Grant'ın muhabirleri ise bu esrar perdesini yırtabilirlerdi. Ne yazık ki, onlar da artık gazetesiz."

Asner ve onun canlandırdığı Grant'ın gerçek serüvenlerini öğrenince ve Falkland Savaşı sırasında BBC'nin karşılaştığı hücumları izleyince, insan ister istemez kendine dönme gereğini duyuyor ve özellikle son 15 yıl içinde (daha önce de, ama özellikle son 15 yıl içinde), ülkemizde gazeteci ve radyocu-televizyoncu olarak kaçımızın aynı suçlamalar ve aynı sonuçlarla karşı karşıya geldiğimizi anımsamadan yapamıyoruz. Bu durumlardan ötürü kapatılan gazeteler, cezaevlerini boylayan gazeteciler, yazarlar, sanatçılar ve kaldırılan ya da daha yayına girmeden yasaklanan kitaplar, filmler ve radyo-TV izlenceleri, mahkemelere ve işsizliğe gönderilen sanatçılar, radyo-TV yöneticileri, habercileri, yapımcıları ve yönetmenleri... Vatani bizim gibi gazetecilerden, radyoculardan ve televizyonculardan daha çok sevdiğini ileriye sürerek vatan sevgisini ve hizmetini bizlere bırakmayan kişilerin "vatana ihanet" ve "ulusal çıkarları tehlikeye atmak" gibi tanımlaması açıkça yapılmayan suçlamalarıyla karşılaşmadık mı hep? Hatta çoğu kez böyle suçlamalar yapmaya bile gerek görülmedi ülkemizde. Nedenleri açıklamaya bile gerek görmediler, bu vatani bizden çok sevdikleri için görevlerimize son verenler, ya da uslarından geçen suçlamaları bir kenara

ra koyarak bambaşka, gülünç ve sözde bizleri kamuoyunda "kötü" göstereceğini sandıkları gerçek dışı gerekçelerle karşıma çıkmadılar mı, son 15 yıl içinde? Şöyle bir düşünürseniz, Türk gazetecisinin, Türk radyocusunun ve televizyoncusunun karşılaştığı koşullar, Asner'in de, BBC'nin de karşılaştığı durumlardan çok daha ağır, çok daha ciddidir. Çünkü sonuçta yara alan, ezilen ve yıpratılan, mesleğimizin bu insanlarından daha çok düşüncüyü yaratma, açıklama ve yayma özgürlükleridir. Tecimsel amaçlar uğruna yayın yapan Amerikan televizyonu da "Gazeteciler" dizisinin kaldırılmasıyla ve Ed Asner gibi sanatçıların işsiz kalmasıyla elbet aynı özgürlüklerin urzına geçmiş sayılır. Ama burjuva demokrasisinin yine de bir dereceye değin uygulandığı Amerika Birleşik Devletleri'nde bile söz konusu özgürlüklerin ayakta kalmasını sağlayabilecek ve Ed Asner'in haklarını yine bir dereceye değin koruyabilecek kaleler vardır ve kapitalist toplumun yaşayabilmesini, çıkarlarını sürdürebilmesini sağlamak amaçlarıyla bu kalelerin ancak belli sınırları aşmamak koşuluyla ayakta kalabilmesi güvence altına alınmıştır. Nitekim bu güvencelerden ötürü, kapitalist bir kurum olan BBC de tutucu İngiliz Hükümeti'nden ve yandaşlarından gelen çok sert hücumlara ve eleştirilere karşı koyabilmiş, Falkland bunalımı sırasında yürüttüğü geleneksel yansızlık anlayışını değiştirmeden yayınlarına devam edebilmiştir. Ama bizdeki sınırlı anlayışa sahip yaşamımızda henüz böyle kaleler kurulmadığı ve kurulması, son olarak yeni anayasa tasarısında da gördüğümüz gibi, engellendiği içindir ki, hem mücadeleci gazetecilerimiz ve radyocularımız-televizyoncularımız sıkıntıdan kurtulamamakta ve hem de çeşitli özgürlükler bir türki güvenceli birer kaleye sahip düzeye getirilememektedir.

Kimi gazetecileri, radyocuları, televizyoncuları ve sanatçıları "vatan haini" gibi görenler ve "vatan sevgisi"ni salt kendi tekelinde sananlar, görevlerine son verdikleri ve sürdükleri kişilerin yerlerine geçtikleri zaman, acaba gerçekten de "ülke çıkarlarını" korumakta başarıya ulaşıyorlar mı? İşte TRT'nin durumu. Son olarak Kasım 1981'de tam 101 kişinin radyolardan ve televizyondan alınıp bu meslekle ilişkisi olmayan başka kurumlara nakledildiğine tanıklık ettik. Böyle bir girişime niçin gerek görülmüştü? Bunlar hep "vatan haini" kişiler miydi?

Eğer vatan haini kişiler idiyse, atandıkları öbür kurumlara da zarar vermez miydiler? Bu gibi sorulara hiç yanıt alınmadı. Daha da önemlisi, bu 101 kişiden "temizlenen" TRT'de de hiçbir gelişme görülmedi. Hatta radyo ve TV yayınlarında açıkça bir gerileme, kötüleşme ve bayağılaşma ile karşılaşmadığımızı kim yadsıyabilir? Şimdi yeni anayasa tasarısında bir 73. madde var. Bu maddede "Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi ve desteklenmesi için gereken önlemleri alır." diyor. Geçmişteki deneyimleri göz önünde tutunca, bu maddeye dayanılarak ilerde başvurulacak önlemleri açıkça merak etmekten kendini alamıyor insan. Acaba yaratıcılarının, kamuoyunun oluşturulmasından ve aydınlatılmasından sorumlu olanların ve toplumun bir adım daha ileriye gidebilmesi için gerekli düşünceleri üretmelerin bu uğraşlarından ötürü görevlerine haksızca son verilmesine, başka görevlere sürülmesine ve üretmeyecek bir duruma ve işsizliğe sürüklenmesine karşı da önlem alınır mı? Onların bu konuda da korunması sağlanır mı?

Ne var ki, yeni anayasa tasarısındaki temel hak ve özgürlükler, düşünce özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, basın özgürlüğü ve diğer özgürlüklerle ilgili maddeleri inceleyince, bu konuda hiç de iyimser olmaya gerek kalmadığını ve 73. maddeye göre de sanatçının gerçekten "korunacağını", ama bu "koruma"nın kapalı bir yerde(!) olabileceğini hemen sezebiliyoruz. Örneğin 28. madde "Basın hürdür" diye başlıyor, ama aynı maddenin ikinci bölümünde basının nasıl sansür edilebileceği belirtilmiş. Elbet açık tanımlamalarla değil... Lou Grant'ın duyduğu zaman tüylerini diken diken yapan "ulusal çıkar" deyimi, bizim basın özgürlüğü ile ilgili anayasa tasarısı maddesinin ikinci bölümünde "devletin iç ve dış güvenliği" gibi daha da yuvarlak bir anlama dönüşmüş. Basın "hür"müş, ama "devletin iç ve dış güvenliği, ekonomik yaşamı etkileyecek gerçek dışı ve zamansız" haberler filan da sınırlanabilirmiş. Gerçi 28. maddenin başında "basının sansür edilemeyeceği" de belirtiliyor. Ama basınla ilgili maddelerin ikinci ve üçüncü bölümlerindeki kısıtlamaları görünce, "basın özgürdür, ama sansür edilebilir. Hem de kolaylıkla..." sonucuna varmamak mümkün değil. 26. madde ise "herkesin düşüncelerini çeşitli

yollarla açıklamakta özgür olduğunu" belirttikten sonra, sözcüğü sözcüğüne şöyle sürüyor: "Bu fıkra hükmü, radyo, TV ve sinema yoluyla yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir." Tam bu anayasa ilk kez "sinema"yı da içeriyor demeye hazırlanırken, sinemanın da, radyo ve TV gibi, ancak sansürle yapılabileceğini öngören bir madde ile karşılaştığımızı anlıyoruz. Radyo ve TV ile ilgili madde ise tam bir dürüstlikle hazırlanmış, hiç olmazsa. "TRT özerktir, ama yayınları sansür edilebilir" demiyor, 167. madde. Öte yanda, bu madde 28. madde ile de birleştirilince, TRT'nin hiç de özerk olmayacağını ve sürekli bir baskı altında tutulabileceğini açıkça anlıyoruz. Anayasa tasarısını hazırlayanların bu maddedeki dürüstlükleri(!) ve açık bir yorum yapmamıza yardımcı olmaları bize yeter de, artar bile. Bu 167. madde "Haber ve programların seçilmesine, işlenmesine ve sunulmasına" bile karışacak değin işi ileriye götürerek TRT üzerinde gelecekte oluşabilecek baskıların ağırlığını da bizlere yine açıkça anlatmaktadır.

Ekonomik sıkıntılarla boğulmuş bir dönemde işverenden yana olanlar tarafından hazırlanmış bir anayasa tasarısında temel hak ve özgürlükler, düşünce özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü ile ilgili maddeleri de demokratik ilkeler taşıması beklenemez.

Niçin böyle oldu? Yeni anayasa tasarısı neden özgürlükleri böylesine kısıtlayıcı hükümlerle dolu? 1950'li yılların sonlarına doğru ve 1960'lı yılların başlarında İngiltere'deki ünlü BBC'de ele alınan konuların seçimi ve işlenişindeki kısıtlamalar bir hayli gevşemişti. İngiliz yaşam biçiminin dışında kalan ideolojiler bile radyo-TV yayınlarında, ama konunun belli derecede uzağında kalmak koşuluyla, tartışılabilir. Örneğin bu dönemde Marksizm'i inceleyen bir dizi izlençe yayınlanmış, ama bu dizide hiçbir Marksist konusmasına izin verilmemişti. Öte yanda, sosyal sorunlar BBC uzmanları tarafından son derece eleştirel bir açıdan kamuoyuna yansı-

ılmaktaydı. Diğer radyo-TV izlençelerinde ise İngiltere'de her zaman kutsal sayılan kraliyet, kilise, ilerigelen siyaset adamları, vs. sürekli olarak hücumu uğradı ve eleştirildi. Daha sonra toplumsal olayları alaya alan "That Was The Week That Was" gibi izlençelerde geriye kalan haftanın gülmeceyle karışık bir değerlendirilmesi yapılmaya başlandı. BBC'nin üst yöneticileri tüm bu izlençelerden biraz kaygılanıyorlardı ama, seslerini çıkarmadılar. Başta ki Muhafazakâr hükümet de BBC'nin bu tutumunu eleştirmedi. Çünkü hem İngiltere'nin ekonomik durumu giderek rahatlardı, hem de her geçen gün artan radyo ve TV alıcılarının getirdiği bolca ruhsat ücretinden ötürü BBC'nin durumu. Ama daha sonraki yıllarda İngiltere'nin ekonomik koşulları zayıflamaya başlayınca, BBC'ye tanınan bu hoşgörü de daraldı. Geride kalan haftanın olaylarını alaya alan söz konusu izlençe de günün birinde kaldırıldı. İşçi Partisi iktidara geldiği zaman bile, BBC Muhafazakârların döneminde yaşadığı rahatlığa kavuşamadı.

Aynı çizgiden yola çıkarak TRT'nin durumunu incelersek, tüm baskılara karşın, radyo ve televizyonumuz 1965-1971 döneminde toplumsal açıdan en ilerici yayınlarını yapmıştır. Elbet bunda TRT'nin özerk olmasının da çok büyük bir payı var. Çünkü özerklik TRT'ye ülkenin ekonomik bakımdan bugüne kıyasla çok daha iyi koşullara sahip olduğu bir dönemde verildi ve aynı özerklik TRT tarafından "muhafazakar" bir siyasal iktidar işbaşındayken de, bir kez daha yineleyelim, tüm baskılara karşın, bir dereceye değin uygulandı. Ama 1973-1974 ve 1978-1979 dönemlerinde işler değişmişti. Gerçi iktidara her iki dönemde de muhafazakârlara kıyasla daha ilerici bir siyasal parti, hem de büyük umutlar dağıtarak, geçmişti. Ama bu siyasal parti, özerkliğini bir ara döneminde yitirmiş olan TRT'ye aynı anayasal güvenceyi geri vermeyi aklına bile getirmemişti. Çünkü ülkenin ekonomik durumu sarsılmıştı bir kez. Artık hoşgörü geride kalmıştı. Ekonomik durumun kötüye gittiği dönemlerde salt radyo-televizyonun içinde bulunduğu koşulların değil, özgürlüklerle ilgili tüm hoşgörünün de daraldığı her kapitalist ülkede şaşmaz bir kural olarak kabul edilebilir. Şimdi yine ekonomik durumun açıkça çıkmazda olduğu bu dönemde de elbette özellikle özgürlükler bakımından gerçekten olgun bir anayasa

beklemek büyük bir yanlıgı olur. Hatta daha da ileriye giderek, böyle bir dönemde rastlamaktan hiç şaşmamamız gereken bir başka kuralın daha yeni anayasa tasarısında yer aldığını belirtmeden yapamayız. Gerçekte, bu kural yeni tasaridaki özgürlüklerin niçin kısılmış olduğunu çok daha belirli olarak ortaya koymaktadır.

Bilindiği gibi, demokratik anayasaların gerçek işlevi, bir toplumda belirli olan siyasal güçlerin oluşturduğu dengelerin tüm haklarının da tanınmasında yatar. Siyasal güçlerin oluşmasında ise ekonomik olgular ön plandadır. Nitekim, 1961 Anayasası demokratik haklar ve sosyal devlet anlayışıyla beraber, kaçınılmaz olan emekçi haklarını da güvenceye bağlamıştı. Çünkü bir kez, emekçi hakları güvenceye bağlanmazsa, demokratik özgürlükler ve sosyal devlet kavramı havada ya da salt kağıt üzerinde kalır. Eğer bir toplumda ekonomik nedenlere dayalı çeşitli siyasal güçler varsa, o toplum anayasası da tüm hakları bu güçlere tanımak zorundadır. Hiçbir siyasal güç, diğer siyasal güçler karşısında kendi iktidarını kağıt üzerine geçirilmiş eksik anayasa maddelerinden çıkaramaz. Ekonomik ve toplumsal gerçekler, anayasaları aşip tüm engellerin üzerine çıkar. İşte yeni anayasa tasarısı böyle bir önemli eksikliği içeriyor ve sadece işverenin isteklerini ön plana alarak emekçi haklarını hiçe sayıyor. Emekçi haklarını hiçe sayan bir anayasa ile emekçi sınıfının bulunduğu bir toplumda hem demokrasi sağlanamaz, hem de huzur. Çünkü emekçi hakları gözardı edilince, küçük ama güçlü bir sınıfın, gerekli demokratik haklarla donatılmamış ve zayıf kalmış çoğunluktaki bir diğer sınıfın ezilmesini amaçlaması kaçınılmazdır. Patırdı da bundan kopar. Batı demokrasilerini incelediğimiz zaman, bizim anayasa tasarısının aksine, hem emekçi haklarının kısıtlanmadığını, hem de işi işveren ilişkilerinin en ince ayrıntılarına değin belirtilmediğini görüyoruz. Bu demokrasilerde anayasalar emekçi haklarını genelde salt tanımakla yetinirler ve işçi-işveren ilişkilerinin demokratik bir anlayışla biçimlenmesini ise yasalara bile değil de, özgür sendika ve toplu pazarlık düzenine bırakırlar. Ama ülkemizde de gördüğümüz gibi, ekonomik sıkıntılarla boğulmuş bir dönemde işverenden yana olanlar tarafından hazırlanmış bir anayasa tasarısında bu alanda demokratik bir yaklaşımla ilgili maddelerin hazır-

lanması beklenemeyeceği için, temel hak ve özgürlükler, düşünce özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü ve basın özgürlüğü ile ilgili maddelerin de demokratik ilkeler taşıması beklenemez. Bu maddeler demokratik ilkelere de yer verse, emekçi haklarının kısıtlanmış olmasından ötürü özgürlüklerin kağıt üzerinde kalmasından başka yol yoktur. Çünkü ekonomik ve siyasal koşullar öylesine gelişecektir ki, baskılar, yasaklamalar, göreve son vermeler ve tüm engelleme çeşitleri birbirini izleyecektir.

Nitekim, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ed Asner'in ve onun canlandırdığı Lou Grant'ın serivenleri ve "Gazeteciler" dizisinin yapımının durdurulması da bu görüşümüze küçük örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. "Gazeteciler", gelirini salt reklamlardan elde eden tekinsel Amerikan TV şirketlerinden birinin, bu şirketin amaçlarına giderek ters düşmeye başlayan dizisiydi. Dizinin kendi televizyonumuzda izlediğimiz hemen hemen her bölümü bir ders niteliğini taşıyordu. Örneğin bir bölümde Lou Grant'ın gazetesine bildirmen (muhabir) olarak giren bir genç gazeteci kadın, seçim kampanyasını izlemekle görevli olduğu erkek politikacıyla sevmektedir. Bir kez neden göstermeden bu görevden alınmasını rica eder. İşin içyüzünü bilmeyen Lou Grant, genç kadının isteğini kabul etmez. Ama kadınla politikacı arasındaki özel ilişkiyi başka kaynaklardan öğrenince de, kadının işine son vermekte gecikmez. Amaç, gazetenin okuyucularına karşı sorumluluğuna gölge düşürmemek ve gazetenin hiç bir zaman hiç bir çevrenin etkisi altında kalmadan haber verme geleneğini sürdürmesini sağlamaktır. 7 Temmuz 1982 tarihli "Caus" adlı bölümde ise Lou Grant kendisini çok daha fazla kaygılandıran bir durumla karşı karşıya kalır: Gazetesine bir CIA ajanının yerleştirildiğini öğrenmiştir. Bu ajanı ortaya çıkarmak için uğraşmaya başlar. Bir an gelir herkesten kuşku duymaya başlar. Çalışma arkadaşları da ondan kuşulanırlar. Sonunda da ajanı bulamaz ama, yine gazetesinin herhangi bir çevrenin etkisi altında kalmadan okuyuculara hizmet götürme bilmesini sağlamak amacıyla büyük bir çaba harcadığını görürüz Lou Grant'ın. Gerçekten de CIA, ilerdeki bir yazımda ayrıca kanıtlarıyla belirteceğim gibi, hem Amerikan, hem de yabancı ülkelerin gazetesine ajanlar yerleştirerek kendine

özgü çeşitli amaçları yerine getirmeye çalışmıştır ve hâlâ da çalışmaktadır. İşte yayınlarında yer verdiği reklamların geliriyle yaşayan Amerikan televizyonu, her hangi bir "yabancı ve zararlı ideoloji" taşıamakla beraber kapitalist düzenin kimi çarpıklıklarını sergileyen "Gazeteciler" dizisinin yapımını durdurmuştur. Ne var ki, bunda dizinin başrolünü oynayan Ed Asner'in dizi dışındaki bir takım etkinliklerinin tek başına rol oynadığını ileriye sürmek yanlış olur. Sağcı Reagan yönetimindeki Amerika Birleşik Devletleri'nde giderek artan pahalılık ve enflasyon kimi konularda hoşgörünün de daralmasına yol açıyor. Ama "Gazeteciler" dizisinin yapımının durdurulması bir başka ekonomik nedene daha dayanıyor. Amerika'da sık sık yapılan TV izleyici anketleri bu dizinin giderek daha az kişi tarafından izlendiği gerçeğini ortaya koymuş. Bu gibi anketlerin içine hile karıştırılabileceğini hiç düşünmeyin. Bizim televizyonumuzda da gördüğümüz "beyin yıkayıcı" Amerikan dizileriyle, yine bizim TV izleyicilerimiz gibi, olumsuz yönde koşullandırılan Amerikan halkı da "Gazeteciler"de sergilenen kendi sorunlarına "yabancılaştırıldığı" için, bu dizinin izleyicileri de azalmış olabilir elbet. Tecimsel amaçlı Amerikan televizyonu ise, salt reklamlarla desteklenen TV yayınlarında izleyicisi azalan bir diziyi elbette yaşatmayacaktır. Kısacası, "Gazeteciler" dizisinin durdurulmasının baş nedeni siyasal değil, ekonomiktir. Türkiye'de işverenden daha iyi bir anayasa tasarısının hazırlanmasında da aynı nedeni görüyoruz.

Ülkemizde salt işverenin çıkarını gözeten bir düzen kurulması için çok eskilerden beri sürdürülen çabalar 1961 Anayasası ile bir dereceye değin gerileince, bu Anayasa'yı değiştirmek amacıyla çeşitli yollara başvurulmadı mı? Bu yolların hiç biri başarıya ulaşamayınca, kışkırtılan kanlı oyunlarla ülkemizin nereden nereye getirilmek istendiği ortada değil mi? İşverenden yana bir ekonomik düzen bu yolla kurulamazsa, 1961 Anayasası aynı yolla değiştirilemezse, işte şimdi böyle bir anayasa ile değiştirilebilir denmek istenmiyor mu? Tüm kapitalist dünyada aynı oyunlar değişik biçimlerle de olsa oynanıyor mu? Bu oyunlardan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki birazcık çağdaş bir dizi olan "Gazeteciler" de nasibini alacaktır, bizdeki çağdaş gazeteciler, radyocular, televizyoncular ve sanatçılar da...

ANAYASA HAZIRLANIRKEN NASIL BİR BAKIŞ AÇISI GEREKİYOR?

Umur COŞKUN

ANAYASA TASLAĞININ NİTELİĞİ

1961 Anayasası'nda demokratik yaşamın temel hak ve özgürlüklerinden önemli bir bölümü ifadesini bulmuştu. Ancak bu hak ve özgürlükler, kitlelerin onlara sahip çıkıp savunabildiği ölçüde toplum yaşamında yerlerini alabili. Öte yandan sık sık yaşanan "olağanüstü dönemler", özgürlüklerin toplumsal yaşamda kökleşmesi bir yana, onları kağıt üzerinde de daha kısıtlı hale getirdi. Şimdi ise Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı anayasa taslağı, varlığı güçlüğüle hissedilebilen temel hak ve özgürlüklerden elde pek bir şey bırakmamaktadır.

Taslak, olabilecek en geri düzeyde hazırlanmıştır. Her türlü hak ve özgürlük titizlikle süzgeçten geçirilmiş, akla gelebilecek tüm kısıtlama yollarına başvurulmuştur. Doğrudan taslakta yer almayan kısıtlama ve yasaklara, anayasanın peşi sıra gelmeleri için davetiye çıkarılmıştır.

Anayasa taslağının başlıca nitelikleri şöyle belirlenmektedir:

1- Taslak "sınıf esası"na göre hazırlanmıştır.

2- Taslak baskıcı ve yasakçı bir öz taşımaktadır.

3- Taslak, devlet yapısında baskıcı öğeleri kurumlaştıran yenilikler getirmektedir. Kaynağını "olağanüstü dönem"den başka hiçbirşeyden almayan "mütevelli heyetler" oluşturularak, siyasal-toplumsal-ekonomik yapıyı ve faaliyetleri biçimlendirme yetkisi bu heyetlere emanet edilmektedir.

4- Taslağın özgürlüklere kısıtlamalar getiren, baskıcı bir yönetimi ve yapıyı şekillendiren maddeleri dışında kalan bölümü büyük ölçüde göstermelik ve işlevsizdir.

5- Taslak halka güvenmeyen bir anlayışla hazırlanmıştır, dolayısıyla topluma karşı gereken sorumluluğu taşımamaktadır.

6- Anayasa taslağını hazırlayanlar, kendilerinden sonraki politik dengelere güvenemedikleri için olacak, yasalarla düzenlenebilecek pek çok konuda anayasal hükümler getirmişlerdir. Taslak böyle maddelerle uzayıp gitmiştir. Bunun yanında, devleti güçlendirme iddiası taşıyan taslak, yine aynı endişeyle; doğal zenginliklerden yararlanma, eğitimin özelleştirilmesi, finansman gibi konularda, büyük sermayenin hareket alanını devlete karşı genişletmiştir. (Bkz: Uğur Mumcu, Cumhuriyet, 10-11-12 Ağustos)

7- Taslak artık sadece adı "de-

mokrası" olacak bir rejimi amaçlamaktadır.

TARTIŞMADA NASIL BİR ÇERÇEVE?

Bugüne kadar Anayasa taslağının bu niteliklerine ilişkin olarak bir çok şey yazılıp söylendi. Ne var ki, taslağa egemen olan geri düzey, tartışmanın da dar bir çerçeve içinde dönüp durmasına olanak hazırladı. Kuşkusuz, tartışmanın gelişmemesinin esas nedeni olarak, kitlelerin tartışmaya katılmasının yollarının bulunmamasını belirtmek gerekir. Sonuçta, temel hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesi, kitlelerin savunageldikleri istemlere cevap verilmesi yönünde görüşler yeterince ortaya çıkmamış; ancak eldeki hak ve özgürlüklerin hiç olmazsa bir bölümünü korumayı amaçlayan bir tartışma yürütülebilmştir.

Bazı hak ve özgürlüklerin kısmen de olsa korunması kaygısı doğal olarak çok yaygındır. Basında yer aldığı kadarıyla bir "batılı siyasal gözlemci" şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu tasarının bu kadar aşırı kısıtlamalar getirip tepkiler yaratması belki de daha iyi olmuştur. Belki de hesaplı yapılmıştır." Aynı "gözlemci" bazı rötuşlardan sonra "şimdi ümidini kaybedenler o zaman bunlardan bir kısmını yeniden bulunca daha mutlu olacaklardır" diyerek küçük bir müjde vermiştir. (Yankı Dergisi, 2-8 Ağustos 1982) Batılı gözlemcinin "belki de daha iyi" diye nitelendirdiği bu olguya, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Çetin Altan gibi bazı yazarlarımız da dikkati çekmişler ve bunu bir tehlike olarak nitelendirmişlerdir.

Bu, gerçek bir tehlikedir; çünkü yapılması gereken, Anayasa taslağının birazcık "ortaya çekilmesi", rötuşlar konusunda öneriler yapılması değil, toplumumuzun gereksinmelerinin ortaya konulması, alabildiğine tartışılmasıdır. Sağlıklı sonuca bu yolla varılabilir.

Böyle bir tartışmanın zeminini en başta 1961 Anayasası oluşturmalıdır. Evet, bugünkü Türkiye'nin gereksinimlerinin 1961 Anayasası'nın getirdiği ilkeleri aştığını, bu anayasanın toplumun gelişme doğrultusunu artık tam kapsamadığını söyleyenler olabilir. Ve bunu söyleyenler haklıdır da. Ancak kabul etmek gerekir ki 1961 Anayasası toplumumuzun siyasal ve toplumsal yaşamında önemli bir aşama olmuş-

tur. Bugünün genç ve orta yaş kuşağı bu Anayasa'nın özgürlükçü ruhuna sahip çıkmış, onun getirdiği hak ve özgürlükleri yaşamaya çalışmıştır. Bu süreci yok sayarak topluma 1961 Anayasasının çok çok gerisinde kalan bir Anayasa kabul ettirmeye çalışılması en hafif deyişle insanımıza haksızlıktır; çağın gerisine doğru bir yarıya kalkışmaktır.

Anayasa hazırlayıcılar, 1961 Anayasası'nı ağır biçimde eleştirip suçlarken, kendileriyle tutarlı olup olmadıklarını da araştırmak zorundadırlar. Ülkemizde bu anayasayı tebdil, taşıyır ve ilga suçlamasıyla çok dava açılmış, çok hüküm infaz edilmiştir. Taslağı hazırlayanların tutumları açık bir çelişkiyi sergilemektedir. Anayasalar değişmez değildir kuşkusuz. Herhalde 1961 Anayasası'nın değişim doğrultusu, toplumumuzun, gelişen ve 20. yüzyılın sonlarını yaşayacağımız önmüzdaki dönemlerde daha da büyüyecek gereksinimlerini karşılayacak yönde olmalıdır: "Toplum yapısındaki gelişme yönlerine ters düşmeyecek bir anayasa yapmak ya da anayasayı bu yönleri uygun biçimde değiştirebilmek, gerçekçi gözlemlere dayandırılması zorunlu bir hukuk ustalığı istiyor. İşte, kamuoyunun ve örgütlenmiş toplumsal güçlerin tepkileri, en azından, bu alandaki yanlışlara karşı getirebilecekleri uyarılar bakımından değer taşıyor; bunların serbestçe açığa vurulmadığı bir ortamda yapılan ya da değiştirilen anayasalar gerçekçi ve sürekli olamaz." (Mümtaz Soysal, Anayasanın Anlamı, 2. Baskı, s. 10)

Anayasa taslağı bu bilimsel yaklaşımdan nasibini almamıştır. Bunun yerine daha basit fakat her derde deva çareler bulunmuştur. "Özgürlüklerin özgürlükleri ortadan kaldırmak için kullanılması ve kötüye kullanılmasının engellenmesi" taslağın hazırlanma yöntemini belirleyen tılsımlı formüldür. Bu yöntemle ortada "kötüye kullanılacak" herhangi bir özgürlük bırakılmamıştır. "Özgürlükleri ortadan kaldıracak" olanlardan daha atik davranarak onların gerçekleştirmek istedikleri belirtilen amaç, taslağı hazırlayanlarca gerçekleştirilmiştir: Özgürlüklerin özü ortadan kaldırılmıştır.

Anayasa taslağı hazırlanmadan önce yer alan görüş bildirme sürecine göz atıldığında şu durumla karşılaşmaktadı. Toplumda bir ağırlığı, temsil niteliği bulunan çok az

sayıda kuruluştan pek kapsamlı olmayan görüşler gelebilmiştir. Bu birinci özelliktir. İkinci özellik, bildirilen görüşlerin niteliği ile ilgilidir. Burada iki eğilim hemen göze çarpmaktadır. Bir uçta TİSK ve Odalar Birliği vardır. Bu kuruluşların bütün değerlendirmelerinde hak ve özgürlüklerin yasaklanmasından, sınırlandırılmasından söz edilmektedir. Diğer yanda ise üniversiteler, fakülteler, yargı organları ve meslek kuruluşları büyük bir çoğunlukla özgürlüklerin sınırlandırılmak istenmesine karşı kaygılarını dile getirmişlerdir. Buna karşın Anayasa Komisyonu sözü edilen eğilimlerden sadece birine karşı duyarlı davranmış, onu esas almış ve çok yerde bu eğilimi en uç noktalara kadar götürmüştür. Örneğin TİSK kimi özgürlükler konusunda "kanunla sınırlandırılabilir" demekle yetinirken, Komisyon hızını alamayıp özgürlükleri sınırlayıcı düzenlemeyi Anayasaya geçirmiştir.

KİMİN BAKIŞ AÇISI?

Öyle anlaşıyor ki taslağın hazırlanmasına temel olan "sınıf esası" bir yana, Komisyon, hak ve özgürlüklerin toplumsal anlamına en ters noktadan bakmaktadır. Sanki hak ve özgürlükler, bulunsun da olur, bulunmasa da cinsinden nesnelerdir. Ya da sanki bunlar yaramazlara verilmeyip de akıllı çocuklara sunulan güzel bir oyuncaktır. Komisyon, hak ve özgürlüklerin insan yaşamıyla doğrudan ilişkisini hiçe saymıştır. Grev ve lokavt konusu çarpıcı bir örnektir. Çok iyi bilinmektedir

ki ülkemizde yirmi senedir Anayasa bir hak olmayan lokavtın suç sayılmasını, yasaklanmasını isteyen güçlü ve yaygın bir görüş belirginlik kazanmıştır. Tüm sendikal örgütlerin ve kamuoyunun çok büyük bir bölümünün yine yıllardır savundukları bu görüşe "ideolojik" ya da "kötü niyetli" diye burun kıvrarak da mümkün değildir. Çünkü bu ses birkaç kişi daha çok kâr etsin diye lokavtla, yani işsiz ve aç bırakma tehdidiyle boyun eğdirilmeye çalışılan milyonlarca emekçiden gelmektedir. İşçilerin greve karar vermeleri, ekonomik ve toplumsal haklarını ezmek, insanca yaşamak, onurlarını korumak için açlığı ve binbir zorluğu göze almaları demektir. Ya lokavt ilan eden işveren neyi göze alıyor, ne almak için ne veriyor? Böylesine zorba bir aracı anayasal bir hak yaparak grevle bir tutmak ve "ama kötü niyetli olmanın" demek fazla inandırıcı bir kur-nazlık sayılamaz.

Aldıkaçtı başkanlığındaki komisyon aslında grev gibi vazgeçilemez bir hakkı çeşitli düzenlemelerle fiilen ve bütünüyle ortadan kaldırmıştır. Bunun yanında 1-10 işçi çalıştıran işyerlerinde grev yasağı koymaktaki, ittifak arama mantığı dikkat çekicidir. Anayasa taslağıyla daha da güçlendirilen ve yeni olanaklara kavuşturulan tekellerin ekonomik baskısı altında ezilen ve buna karşı bir destek ve güvenceleri bulunmayan küçük işletmeciler, tepsi içinde sunulan bu armağanla avutulmak istenmiştir.

İşe ne tarafından bakılmalıdır? İş güvenliğini sağlam esaslara bağlamak, işçilere ve tüm emekçilere insanca yaşama hakkını tüm güvenceleriyle birlikte sağlamak; tekellerin, orta ve küçük işletmeciler dahil, toplumun tüm kesimlerine yönelttikleri ekonomik baskılara karşı önlemler getirmek mi? Yoksa, "Aldıkaçtılar Çelik ve Döküm Sanayii" işverenlerinden, Tercüman Gazetesi Yönetim Kurulu İkinci Başkanı Orhan Aldıkaçtı'lı, TİSK Genel Sekreteri İbrahimioğlu'lu Komisyonun hazırladıkları mı?

Aslında taslaktaki yaklaşımlar başka maddelerde daha da vahim noktalara varmaktadır. Çağdaş hukuk anlayışı, temel hak ve özgürlüklerin adının geçirilmesiyle yetinmeyip, onların gerçeklik kazanması için güvencelerin de bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Anayasa taslağı bu anlayışın yanından dahi geçmemektedir.

Bakınız Türkiye Barolar Birliği, Türk Hukuk Kurumu, Hukuk Fakültesi'nin önerilerinde neler yer alıyor:

"Tutuklama nedenleri Anayasa'da belirlenmelidir"

"Hakim önünde olmayan ikrar muteber sayılmamalı, yargının her aşamasında (kovuşturma ve soruşturma aşamasında) sanık müdafî bulundurulmalıdır."

"Savunma suçlama ile başlar denilmelidir."

"İşkence sonucu ikrar geçersiz sayılmalıdır. Hakim önünde olmayan ikrar veya sanığın seçtiği savunucu olmadan ikrar geçersiz sayılmalıdır." (Kaynak: Anayasa; Görüşler-Taslak, Komisyon Üyesi Müslim Kavalalı derlemesi, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Yaşar Gürbüz)

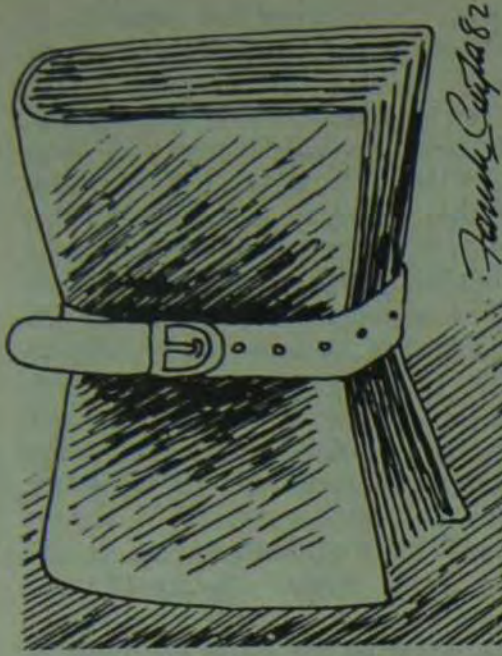
Neden vurgulanmış bütün bunlar? Herhalde en büyük insanlık suçu sayılan işkence "yapılamaz" demek yetmiyor da ondan. "Yeter" diyenler mahkeme çabıtlarındaki binlerce örneğe bakabilir. Fakat asıl dehşete düştüğümüz nokta bu da değil. Tasarının aynı maddesinde (herhalde ne Barolar Birliğinin, ne Hukuk Kurumu'nun, ne fakültele- rin, ne de bir başkasının aklına gelmeyen), doğrudan yaşama hakkına yönelen bir ciddiyetsizlik bulunmaktadır: "Öldürme fiili... sebebiyle meydana gelirse... birinci fıkra hükmü (yani, "Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" hükmü) ihlal edilmiş sayılmaz."

Bir an durup düşünülmalıdır. Daha önceleri günde 15-20 kişinin öldürüldüğü bir ülkede, bir Anayasa Komisyonu'nun kişi güvenliği sorununa en azından bu kadar "hafif" yaklaşması ne anlama gelebilir?

DEMOKRASİ İÇİN ÖLÇÜT

Hiyerarşinin en üstündeki yasa olmak üzere hazırlanmış bir taslağın bu özelliğinden gelen teknik yanları tartışmak uzmanların işi. Ama yine bu taslağın bir Anayasa taslağı olması, özüyle ve sözüyle sıradan vatandaş çok yakından ilgilendiriyor. Bu ruh ve içerik de bazı maddelerde en açık ifadesini buluyor. Verilen örnekler bir Anayasa'nın toplumun ve kişinin yaşamına neleri getirip, ondan neleri kopardığını irdelemeye çalışıyor.

Kuşkusuz yaşamı en derin ve bütünsel anlamda ilgilendiren başlıca konu siyasettir. Yaşama eylemi ve

savaşımı içindeki her insanın, bile- rek ya da bilmeyerek, tutarlı ya da tutarsız siyasi faaliyet içinde bulundu- ğu bilinen bir gerçektir. Başka bir unsur daha sayalım. Çağdaş toplum örgütlü toplumdur. İşte bu iki- si yan yana gelince şu doğal sonuç çıkmaktadır: Çağdaş toplumun örgütleri siyasetin içindedirler. Bu ger- çegin önündeki yapay engelleri kaldırmak yerine, Anayasa taslağı -bek- lendiği üzere- siyaset yasağı getir- miştir. Sendikalara, derneklere, meslek kuruluşlarına ve daha bir- çok kurum ve kuruluşa "siyasetle il- gilenmeyin" demek, geniş yığınlara "yaşamınızda önünüze çıkan sorun- lara aldırmayın; ya pasif bir gözlem- ciliği kabullenin, ya da bizim siyase- timize tabi olun" demekten başka bir şey değildir. Kaldırılması gere-

ken yasalar dururken bir de Anaya- saya bu maddeleri koymak toplumu kasıtlara ayırmak sonucuna varır. Yani siyaset yapabilen güçlüler ve siyaset yapamayan, her sesini çıkar- dığında "siyaset yaptın" suçlaması- nın hedefi olacak güçsüzler.

Oysa ülkemizin sorunlarını böyle geçersiz bir bakış açısıyla çözmek olanağı yoktur. Doğru yaklaşım taslaktakinden bütünüyle farklı bir akıl yürütmeyi gerektirmektedir: Devletin yapısının demokratikleşti- rilmesi, kitlelere en geniş düşünce, örgütlenme, sosyal ve ekonomik haklarını geliştirme olanağının veril- mesi, bunların sağlam dayanaklara kavuşturulması gibi. Değerli bilim adamımız Server Tanilli bu akıl yü- rütmenin ölçütünü şuradan başlaya- rak koyuyor. "Kuracağımız rejimde düşünce özgürlüğü çağdaş içeriğiyle olacak mı olmayacak mı? Ve daha somut olarak, işçi sınıfı siyaset are- nasında yer alacak mı almayacak mı?" (Server Tanilli, Demokrasiye Dönüşümümüzün Ölçütü Nedir? Bilim ve Sanat, Mayıs 1982)

Anayasa bilimcilerinin sürekli vurguladıkları üzere, toplumu kavra- yamayan, onun gelişmesini yansıtıp daha bir düzenlilik ve etkinlik kazan- dıramayan anayasaların kalıcı olma şansı yoktur. Hatta geçerli oldukla- rı dönemde bile böylesine anayasa- ların toplumsal yapının nesnel ger- çekleriyle uyumlayan birçok mad- desinin kağıt üstünde kalması da ka- çınılmazdır.

GİDEN, SOSYAL DEVLETTİR

Ayhan BAŞARAN

1961 Anayasası'nın Anayasa hukukumuzda getirdiği en de- ğerli katkı "sosyal devlet" ilkesidir. Cumhuriyetin niteliklerini belirleyen Anayasa'nın 2. maddesi- nin gerekçesinde sosyal devlet "fert- lere yalnız klasik hürriyetleri sağla- makla yetinmeyip aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarını karşılamalarını da kendisine vazife edinen devlet" olarak tanımlanmış- tır.

Sosyal devletin ana özelliği ka- mu gücünün her kullanımında devle- ti sosyal bir temel tutumla yükümlü kılmasıdır. Bu özellik devlete, ikti- saden güçsüz kişileri, özellikle işleri bakımından başkalarına bağımlı olan çalışanları, dar gelirli ve yoksul kimseleri koruma görevini yükler. Çağdaş Anayasa "asgari geçim şart- larından, sıhhi bakımdan, öğrenim imkanlarından ve hele bannacağı bir konuttan yoksun bir kişinin ger- çek anlamda hür olmayacağı" dü- şüncesine dayanır.

Kamu gücünün kullanımında dev- leti sosyal bir tutumla yükümlü kılmak insan kişiliğine, insan onuruna gösterilmesi gereken saygının da zo- runlu zoruçudur.

1961 Anayasası'nın getirdiği sos- yal devlet kavramı hem insanın onu- runu korumak, hem de özgürlükle- rin bütün yurttaşlarca kullanılabilir olmasına olanak hazırlamak açısın- dan üstün değerdedir.

1961 Anayasası Cumhuriyetimi- zin temel niteliği olan sosyal devle- ti yaşama geçirmek için üçüncü bö- lümünde sosyal hakları ve ödevleri düzenlemiştir. Bu düzenleme ile ikti- saden güçsüz yurttaşları insanca yaşam düzeyine ulaştıracak araçlar ve politikalar belirlenmiştir.

Danışma Meclisi Anayasa Komis- yonu'nun hazırladığı Anayasa Tasa- rısı'nın 2. maddesinde sosyal devlet ilkesini Cumhuriyetimizin nitelik- leri arasında saymakla birlikte üçün- cü bölümündeki sosyal haklar dü-

zenlemesinde bu hakları sosyal dev- let ilkesine aykırı biçimde ele almış- tır. Tasarının yaklaşımı sosyal hakları hak olmaktan çıkarıcı yön- dedir. Tasarı iktisaden güçsüz yurt- taşlara karşı devletin hiçbir koruma görevi olmadığı anlayışıyla düzen- lenmiştir.

1961 Anayasası'yla Tasarı arasın- daki en çarpıcı ayrılık Türkiye Cumhuriyetinin sosyal devlet ol- maktan çıkarılmasıdır.

Kişî haklarındaki ve temel hak- lardaki olağanüstü kısıtlamaların tem- linde bu ayrılık yatmaktadır. Sosyal devlet yurttaşların istemleri- ni duyurmalarına açıktır; bu yolda- ki örgütlenmelerine doğası gereği olanak verir. Devletin korumasız yurttaşlara karşı hiçbir görevi ve so- rumluluğu olmadığına inanan bir anlayış elbetteki istemlerin dile ge- tirilmesini de önleyecektir.

Danışma Meclisi Anayasa Komis- yonunun hazırladığı Tasarı'nın Cumhuriyetimizi sosyal devlet özün- den nasıl kopardığını şu dört ana nokta çerçevesinde açıklamaya ça- lışacağım: Mülkiyet hakkının düzen- lenmesi, ekonominin yönlendirilme- si, çalışanların korunması ve sendi- kal haklar.

1- MÜLKİYET HAKKININ DÜZENLENMESİ:

Sosyal devlet, yurttaşlar arasında adaletli gelir dağılımını amaçlar. Gelir dağılımındaki adaletsizliklerin kaynaklarından birisi mülkiyetin dengesiz dağılımıdır. Gelir dağılı- mındaki dengelemeler için mülkiyet hakkına sınır getirilir. Öte yandan kamu hizmeti niteliği taşıyan, top- lumun ortak ve zorunlu gereksinim- lerini karşılayan malları ve hizmet- leri üreten sektörlerin kamulaştırıl- ması da söz konusudur. Mülkiyet hakkı bir de bu nedenle kamu yara- rı amacıyla sınırlanır.

1961 Anayasası'nda mülkiyet

hakkını düzenleyen 36. madde bu toplumsal anlayışın ürünüdür. Mad- denin gerekçesinde "mülkiyet hak- kının Roma Hukukundaki anlamda, ferdin toplum menfaatini dahi hesa- ba katmaksızın istediği gibi kullana- bileceği bir hak, hudutsuz bir hürri- yet niteliği taşımadığı", "mülkiye- tin aynı zamanda sosyal karaktere sahip bir hak" olduğu ifade edilmiş- tir. Bu anlayışın sonucu olarak da sosyal haklar bölümünde düzenle- nen mülkiyet hakkı toplum yararı- la sınırlandırılmıştır.

Tasarı mülkiyet hakkını sosyal haklar bölümünde düzenlemekle bir- likte, bu hakkın temel haklardan ol- duğunu ifade etmiş, anayasa güven- cesinde bulunduğunu da ayrıca ve özellikle belirtmiştir.

Tasarı'nın 1961 Anayasası'ndan en önemli ayrımlarından biri mülki- yet ve miras hakkını devlete karşı kısıncılıkla korumasıdır. "Mülkiye- ti Anayasa teminatı altına alan bu madde(nin) doğrudan devlete hitap ettiği" gerekçede özenle belirtilmiş- tir. Kişî haklarını ve sosyal hakları düzenlerken devleti yurttaşlara kar- şı sınırsız yetkilerle donatan Anaya- sa Komisyonu sıra mülkiyete gelin- ce tam tersi bir tutumla çaresiz dev- let-kutsal mülkiyet yaratmaya çalış- mıştır.

Kamulaştırma ile ilgili düzenle- melerde bu durum çok açık görül- mektedir. Öyle ki, kamulaştırma bedelinden devletin daha önceki bir vergi alacağını kesmesi, şerefiye ve benzeri gibi nedenlerle kesinti yap- ması önlenmiştir.

Tasarı'nın 43. maddesinin gerek- çesinde "miras hakkının ağır vergi- lendirme yoluyla muhtevassız hale getirilmesinin önlenmesi" belirtil- miştir.

Topraksız, az topraklı köylünün topraklandırılmasında özel tarımsal mülklerin kamulaştırılması olanak- sız kılınmıştır. 4.. maddenin gerek- çesi aynen -Türkçe yanlışlarıyla- şöyle:

"Madde toprak dağıtımı sırasın- da açık toplumsal haksızlıkların ön- lenmesi için, bir anayasal sıra belir- tilmiştir. Herşeyden önce devlet elindeki toprakları dağıtacaktır. İkinci sırada çalılık, makilik ve var- sa bataklık gibi yerler dağıtılacak- tır. Bu iki grupta toprak kalmama- sı halinde, toprak dağıtımını bir ihti- yaç olmakta devam ediyorsa bu takdirde sahipli topraklar kamulaş- tırılarak dağıtılacaktır."

Tasarı özel tarımsal mülklerin ka- mulaştırılabilmesi için iki koşul ara- maktadır: İşletilmiyor olmaları ya da verimsiz işletilmeleri, Demek ki,

HAT KİTABEVİ
Yeniden hizmetinize açılmıştır

Adres:
Soysal Pasajı II. Çarşı Katı
No: 6 Kızılay-ANKARA

verimli işletilen büyük topraklar hiçbir zaman kamulaştırılamayacak.

Devletin kamulaştırma bedelini rayiç bedel üzerinden, peşin, kesin-tisiz ödemesi öngörülmektedir.

Vergi değerinin bedel hesabında dikkate alınmayacağı yolundaki komisyon görüşünün vergi kaçakçılığı-nın anayasal bir hak sayıldığına ka-rine olabileceğini de belirtmiş ola-lım.

Toprak reformu, kıyıların korun-ması, iskan projelerinin uygulanma-sı gibi hallerde taksitlendirmeye gi-dilebileceği kabul edilmekle birlik-te, taksitlendirmenin beş yılı aş-a-mayacağı ve kamu borcuna en yük-sek faiz oranı uygulanacağı hükme bağlanmıştır.

Özetle şu söylenebilir: Tasarı mülkiyet hakkını devlete karşı do-kunulamaz kılmıştır.

II-EKONOMİNİN YÖNLENDİRİLMESİ:

1961 Anayasası sosyal devlet il-kesinin gereği olarak ekonominin sosyal amaçlara göre yönlendirilme-sine ağırlık ve öncelik vermiştir. "İk-tisadi ve Sosyal Hayatın Düzeni" ke-nar başlıklı 41. madde ekonominin:

— Adaletle,
— tam çalışma esasına (tam istih-dama,

— herkes için insanlık haysiyeti-ne yaraşır bir yaşayış seviyesi sağ-lanması, amacına göre düzenlenmesini öngör-müştür. Ayrıca aynı maddede devle-te iktisadi kalkınmayı demokratik yollarla sağlama görevi de verilmiş-tir.

Tasarı 1961 Anayasasının bu maddesini kaldırmıştır. Ekonomi-nin yönlendirilmesine ilişkin hü-kümler çeşitli maddelere dağıtılmış-tır. Tasarıya göre ekonominin yön-lelendirilmesinde;

— Tüm sektörlerde dengeli ve uyumlu bir gelişme (madde 160),

— ülke kaynakları doğru değ-erlendirilerek bilinçli ve verimli bir kullanım (Madde 160)

— istikrar içinde gelişme (Madde 148)

ilkeleri dikkate alınacaktır.

Bu amaçların sosyal içerik taşıma-dığı, bütünüyle ekonomik nitelik ta-sıdığı kolayca görülebilir. İstikrar politikalarının çoğu kez sosyal poli-tikalara ters olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

Tam çalışma (istihdam)ın sağ-lanması konusunda 1961 Anayasası devleti mutlak görevli kıldığı halde Tasarı bu konuda devlete görev ver-mekten kaçınmıştır. Tasarı'nın ça-

lışma hakkını düzenleyen 52. mad-desine göre "devlet işsizliği önleme-ye elverişli ekonomik bir ortamın yaratılması için gerekli önlemlere öncelik verir." Görüldüğü gibi işsiz-liğin önlenmesi konusunda devletin mutlak görevi yoktur. İşsizliği ön-lemek için devlete "elverişli bir or-tam hazırlamak görevi de verilmemiş-tir. Devletin görevi yalnızca "gerekli önlemlere öncelik vermektir."

1961 Anayasasında sağlığı her-kese bir hak olarak verdiği halde Tasarı sağlığı bir "hizmet" olarak kabul etmektedir. Sağlık bir hizmet olarak kabul edildiği için özel sek-törün de bu hizmeti sunabilmesi ön-görülmüştür. Ayrıca getirilen sağlık sigortası ile de devletin sağlık hiz-meti için yapacağı harcamalara yurt-taşların katılmalan hükme bağlan-mıştır.

Böylece sağlık konusunda özel sektör de söz sahibi kılınmış, genel sağlık sigortası yoluyla parasız sağ-lık hizmeti devletin görevleri arasın-dan çıkarılmıştır.

Tasarı iktisaden korunmaya muhtaç kimselere karşı devletin hiç bir görevi ve sorumluluğu olmadığı görüşünde olduğu için bu yurttaş-lara karşı acımasızdır. Tasarı'ya gö-re "serseri" sayılan "muntazam ve normal geliri olmayan, ve meskeni bulunmayan kimseler" (işsiz ve ko-nutsuz milyonlarca yurttaştan özür dilerim) kişi haklarını bile kullan-mayacaklardır.

İhmal edilmemesi gereken önem-li bir nokta daha var: Artık devletin iktisadi kalkınmayı demokratik yol-larla sağlama gibi bir görevi de yok-tur.

III- ÇALIŞANLARIN KORUNMASI AÇISINDAN:

1961 Anayasası'nın 45. maddesi, iktisaden güçsüz ve işleri bakımın-dan başkalarına bağımlı kimselerin "insanlık haysiyetine yakışır bir ü-cret düzeyine" ulaştırılmasında dev-leti görevli ve sorumlu tutmuştur. 45. maddeye göre, "Devlet çalışan-ların yaptıkları işe uygun ve insan-lık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine elverişli adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır."

1982 Tasarısı'nda bu yaklaşımın izini görmeye olanaksızdır. Değil ü-cretin, asgari ücretin saptanmasında bile "insanlık ha-siyeti" ölçü olarak alınmamıştır. Sosyal politikacıların "geçinmek için gerekli en az ücret" olarak tanımladıkları asgari ücretin saptanmasında Tasarı'nın 62. mad-

desine göre yalnızca ülkenin ekono-mik gücü, işkollarının ve bölgelerin sosyal ve ekonomik özellikleri dik-kate alınacaktır. Tasarı bu tanımla asgari ücretin var oluş nedenini yad-sıyan bir düzenlemeye girmiştir.

1961 Anayasası'nın "Ücretle Adalet Sağlanması" kenar başlıklı 45. maddesinin yerine Tasarı; "Ü-cret, Aylık ve Sosyal Yardımlar" ke-nar başlıklı 62. maddeyi getirmiştir.

Tasarı'ya göre ücretin saptanma-sında:

- Çalışma süresi,
- iş verimi,
- işin değeri,
- işin niteliği,

dikkate alınacaktır.

Tasarı'nın ücretle ilgili olarak yaptığı en önemli değişiklik fiilen çalışılmayan süreler için ödeme ya-pılmaması hükmünü getirmiş olma-sıdır. Bu, yol açacağı gelişmeler açıs-ından son derece önemli değişik-likler.

Tasarı'nın ücretle adalet sağlan-masından anladığı ise 62. maddede-ki ifadesiyle "bütün çalışanlar ara-sında ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında işçi ve memur statü-sünde çalışanların aldıkları ücret ay-lık ve sosyal yardımlar arasındaki dengesizlikleri hakkaniyete uygun bir şekilde gidermek"tir.

Komisyon gelir dağılımından ha-bersiz görünmektedir. İşçilerle me-murlar arasında denge aranırken ça-lışanlarla işverenler arasındaki, çok yoksullarla çok varlıklılar arasında-ki gelir uçurumları ne olacaktır so-rusuna karşı Tasarı sağırdır.

IV- SENDİKAL HAKLAR AÇISINDAN:

Tasarı sendikal hakları tümüyle ortadan kaldırmıştır.

Ücretleri artırmak çalışma ko-şullarını iyileştirmek, 274 sayılı Ya-sa'daki tanımla üyelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel çıkarlarını ko-rumak ve geliştirmek için sendikala-rın işverenlere karşı kullanabilecek-leri tek silah grevdir. Sendikanın amacını gerçekleştirmek için mutla-ka greve başvurusu zorunlu olma-yabilir. İşveren sendikanın grev sila-hını kullanabileceğini biliyor ya da hissedebiliyorsa uyuşmazlık çoğu kez greve gidilmeden çözülür. Tasarı-ya göre grev yapılamaz, yapılırsa da hiç bir sonuç alınamaz olduğu için işverenler karşısında sendikaların eli kolu bağlanmıştır.

Tasarı'nın 58. maddesine göre hükümetlerin grevi erteleme yetkisi vardır. 149. maddeye göre ise grev ertelendiğinde uyuşmazlığı Yüksek

Hakem Kurulu çözümleyecektir. Yargı denetimine de tabi olmayan grev erteleme yetkisi idareye sınırsız bir takdir hakkı vermektedir. İdare istediği grevi erteleyecek ve uyuş-mazlığı Yüksek Hakem Kurulu çö-zümleyecektir.

58. maddede grev hakkının iyi niyet kurallarına aykırı ve toplum zararına kullanamayacağı ifade edil-mektedir. Grev hakkını iyi niyet ku-rallarına aykırı ve toplum zararına kullanıldığına Yüksek Hakem Kuru-lu karar verirse, 149. maddeye göre grevi durduracak ve uyuşmazlığı bizzat çözümleyecektir.

"İyi niyet kuralı", "toplum zara-rı" gibi son derece öznel, değişken, kaypak kavramlarla Yüksek Hakem Kuruluna grevi durdurma ve uyuş-mazlığı kesin çözüme bağlama konu-sunda sınırsız bir yetki verilmiştir.

Diyelim sendika yasal yolları tü-keterek greve başladı. Grev, ne Ba-kanlar Kurulunca ertelendi, ne de Yüksek Hakem Kurulu grevi hakkın kötüye kullanımı, toplumsal zarar nedenleriyle durdurdu. Bu durumda grev sendikanın amacını gerçekleştirebilecek midir? Hayır. 149. madde-ye göre grev 60 günü aştığı takdirde taraflardan birinin ya da Çalışma Bakanının başvurusu üzerine uyuş-mazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözümlenecektir.

Bu düzenleme grev hakkını kulla-nılamaz kıldığından ve uyuşmazlı-ğın çözümünü Yüksek Hakem Kuru-luna bıraktığından mecburi tahki-min ta kendisidir.

Tasarı ayrıca 58. maddesinde grev esnasında işçilerin vereceği za-rardan sendikayı sorumlu tutarak cezaların şahsiliği ilkesini çiğnemiş, greve gidecek sendikaların başında provokasyon, Demokles kılıcı gibi sallandırılmıştır.

Tasarı mecburi tahkimi çeşitli hükümleriyle güçlendirmiştir.

57. maddeye göre toplu iş söz-leşmelerine, kanun hükümlerine ay-kırı, bunları değiştiren veya kaldı-ran hükümler konamaz. Oysa İş Ya-sasındaki çalışma yaşamını düzenle-yen kurallar en alt sınırı gösterir. Sendikalar işyerinin durumuna, işin niteliğine, ekonomik ve sosyal geliş-meye göre toplu iş sözleşmeleriyle bu sınırları genişletirler. İş Yasası-nın hemen her alanda yaptığı bu düzenlemeler toplu sözleşmelerle değiştirilemeyecekse toplu iş söz-leşmesinin anlamı ve kapsamı ne olacaktır? Her şey yasayla düzen-lenecekse toplu iş sözleşmesine ne gerek vardır?

Tasarı ücret düzeyinin belirlen-mesinde de sendikaların etkinliğini

önleyici, engelleyici hükümlerle do-ludur.

148. maddeyle kurulması öngö-rülen Ekonomik ve Sosyal Konsey, ekonominin istikrar içinde gelişme-sini sağlamak, ekonomik ve sosyal politika arasında denge kurmak, ça-lışanların ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardımları arasında denge ve hakkaniyet sağlamak amacıyla hü-kümete önerilerde bulunmakla gö-revlendirilmiştir.

Konsey ekonomik istikrarın ko-runması ve sendikalı işçilerle sen-dikalı olmayan çalışanlar arasında ücret dengesinin sağlanması için ör-neğin ücretlere yüzde 1 oranında zam yapılmasını önerdiğinde bu önerinin Bakanlar Kurulunca kabul edilmemesi için hiçbir neden yok-tur. Öte yandan 62. madde devlete fiyat istikrarsızlıklarını önleyici ted-birleri alma görevi verdiğinden, 74. madde ile de devletin sosyal görev-lerini yerine getirmesi ekonomik istikrarla sınırlandırıldığından Yük-sek Hakem Kurulu kendisine gelen uyuşmazlıklarda ücretleri hüküme-tin belirlediği oranda artıracaktır.

Böylece ücret düzeyinin tek be-irlayicisi hükümetler olacaktır.

Yüksek Hakem Kurulunun ücret-lere uygulayacağı zam oranı belliy-ken sendikaların bu oranı aşan is-teklere bulunması olanaksızdır. Kaldı ki, sendika ücret uyuşmazlı-ğında greve giderse Yüksek Hakem Kurulu bu grevi iyi niyet kurallarıyla bağdaştırmayacak ve muhteme-len grevi durdurarak uyuşmazlığı bizzat çözümleyecektir.

Bütün bu anlatılanlardan sonra ortaya şöyle bir tablo çıkmakta: Greve gitmek olanaksız ve anlamsız-dır. Toplu İş Sözleşmelerinin ücret-le ilgili olmayan hükümlerini yasa belirlemekte, ücretleri ise Bakanlar Kurulu saptamaktadır.

Bu durumda sendikaların hiç bir işlevi kalmamaktadır.

Tasarı sendikal hakları tümüyle ortadan kaldırmaktadır.

Sendikaların idari ve mali dene-time tabi tutulacağına ilişkin 56. madde hükmü iktidarların sendika-lar üzerinde baskı kurabilmelerine olanak verecektir.

Sendikaların siyasi amaç güde-meyeceklerine ilişkin Tasarı hük-müyle birlikte ele alındığında iktidar-lar sendikalarla istedikleri gibi oyna-yabileceklerdir demektir. Bilindiği gibi bizde siyasi amaç gütmek mu-halefet etmek anlamına gelir. İkti-darları savunan görüşler tarihimizin hiç bir döneminde siyaset yasağı içine girmemiştir.

Tasarı'ya sendikaları hasım gören

bir anlayış egemendir. Check-off'un kaldırılması başka türlü açıklana-maz. Hak grevi konusunda da aynı şey söylenebilir. 17 yıllık uygula-mada kaç hak grevi yapılmıştır? İş-veren toplu sözleşmeyi imzaladıktan sonra yükümlülüklerini yerine getirmedikçe kendisine karşı sen-dikanın hiçbir yaptırım gücü kalma-mıştır. Oysa hak grevi işverenlerin yükümlülüklerini yerine getirmede bir baskı ögesi idi.

Lokavtın Anayasa'da -hem de sosyal haklar bölümünde- bir hak olarak yer alması, 10 ve daha az işçi çalıştıran işyerlerinde çalışanların toplu iş sözleşmesi yasası kapsamın-dan çıkarılması da bu anlayışın ürü-nüdür.

SONUÇ:

Danışma Meclisi Anayasa Komis-yonu'nun hazırladığı Tasarı Cumha-riyetimizi sosyal devlet özünden koparmaktadır. Gerçi 1961 Anaya-sasının sosyal devlet ilkesi uygula-mada hiç hayata geçirilmedi. An-cak, iktisaden güçsüz, korunmaya muhtaç yurttaşlarımızın hakları anayasal teminat altında bulunuyor-du. Cumhuriyetimizin sosyal devlet özünü yaşar kılmak isteyen iktidar-lar elinde hem yurttaşlarımızın ya-şam düzeyleri yükselecek hem de özgürlüklerin bütün yurttaşlarca kullanılabilir olması mümkün ola-caktı.

Hiç uygulanmadığı halde sosyal hakların kaldırılıyor olması ibret ve-ricidir.

Sanayi devriminin ilk yıllarında uygulanan acımasız kapitalizmin il-keleri anayasa haline getirilmek iste-niyor. Anayasa Tasarısı'nın özü ve özeti budur.

24 Ocak kararlarının insan ögesi-ni dışladığı çok yazıldı, söylendi. Bu Tasarı yoksa 24 Ocak kararları-nın anayasası mıdır?

Oysa "zamanımızın medeni memleketlerinde hemen hemen itti-fakla kendini gösteren temayül sos-yalilik istikametindedir. Sosyal ol-mayan demokrasi toplum hayatının gerçekleri karşısında cevherini kay-betmeye ve neticede yıkılmaya mahkumdur."

"Bu sebepledir ki, sosyal zihni-yet yalnız fertlerin refah ve saadeti için bir teminat değil, aynı zaman-da toplum hayatının geleceği baki-mından da demokrasinin en sağlam garantisidir."

Acaba Komisyonun demokrasi gibi bir derdi var mı?

1- 1961 Anayasası 2. madde gerekçesi
2- 1961 Anayasası gerekçesi

SANATIN «ANAYASA»SI

Yılmaz ONAY

BİR süre önce Kültür ve Turizm Bakanlığı'na "Özel Tiyatrolara yapılacak yardımlara ait" bir yönetmelik yayınlandı. Yönetmelikte amaç, "çağdaş dünya görüşüne" ve "milli kültür anlayışına" uygun çalışmalarla kültür ve sanatımıza katkıda bulunan özel tiyatrolara yardımda bulunmak, şeklinde belirtilmiş. Ancak, bunu değerlendirecek kurul bileşimi de şöyle saptanmış: Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı ya da yardımcısı; YÖK tarafından seçilecek bir üniversite temsilcisi; Devlet Tiyatroları Genel Müdürü; Güzel Sanatlar Genel Müdürü; Özel Tiyatrolardan "Bakanlıkça seçilecek" bir temsilci; "Tiyatro Yazarları Derneği"nden bir temsilci; Maliye Bakanlığının görevlendireceği "bir kişi"... Olumlu bir bilimcinin önüne YÖK engelini çıkıp çıkmayacağı sorunu, Tiyatro Yazarları Derneği başkanının "rüyaların gizi"nde dolaşan geçen yılki Dünya Tiyatro Günü bildirisi (Bknz: Bilim ve Sanat, Nisan 1981) bir yana, kurulun öbür üyeleri de hep Müsteşarlar, Genel Müdürler ve Bakanlıkça atanacak "kişi"lerden oluşuyor. Bu bileşimiyle kurulun kendisinin, değerlendirmeye "çağdaş dünya görüşüne uygun" yaklaşım yapmaya çağ, ayrı bir soru olarak duruyor elbette. Ancak bu yönetmelikle bu kavramın "resmi" tartışma düzeyine gelmiş olması bile önemli. Çünkü bilindiği gibi "çağdaş dünya görüşü", "milli kültür anlayışını" da içine alan çok geniş ve temel belirleyici

ci bir kavramdır ve "çağdaş" dediğimiz anda artık bu kavram her görüşe göre değişmez; tersine her görüşün (veya görüşsüzlüğün, görüş karmaşasının, tutarsızlığın, vb.) bu kavrama göre gerçekten çağdaş dünya görüşüne göre nerede olduğu belirir. Dolayısıyla, en azından yapılan değerlendirmeye sonuçları üzerinde bu tartışma açılmalıdır, açılabilmektedir.

Öte yandan, Danışma Meclisine gelmiş olan Anayasa Tasarısının, kültür, bilim ve sanat yaklaşımı açısından da tartışılmasında, "çağdaş dünya görüşüne uygun"luk ölçütü, herhalde en az bir resmi yönetmelikteki kadar geçerli ve önemli olmalıdır. Nitekim biz de irdelemeyi bu temel bakış açısından yapmaya çalışacağız. Önce bakıyoruz ki, bilim ve sanat konularına doğrudan doğruya ilgili başlıklarla değinen hemen yalnızca iki madde var: 27. ve 73. Maddeler. Bu maddelerde de konu, diğer konulara göre çok az önem verilmişçesine birkaç satırla düzenlenmiş. Ama sorun bu değil (çünkü önem verilmesi demek, herhalde-tasarının genel biçiminde görüldüğü gibi- bu maddelerin de, özgürlüklerin gerçekte tekrar işlemez hale getirileceği kısıtlama kayıtları ile doldurulması demek olacaktır). Evet "Bilim ve Sanat özgürlüğü" demek yetmezdi, ama yapılacak bütünleme, bu özgürlüğün gerçekten yaşanmasını güvenceye alacak ve

tüm toplumun hayatına geçmesini sağlayacak yönde olacaksa... Evet "Sanatın ve Sanatçının Korunması" demek de yetmezdi, ama ardından sanatsal yaratıcılığın "gelişmesini" ve bunun için de sanatın halka bağlılığını, halkın da sanatı en yoğun, en yüksek, en yaygın düzeyde yaşamasını sağlayacak çözümler eklenmek koşuluyla... Evet, bilim ve sanata gerçekten önem vermek ancak böyle olurdu. Dahası, "çağdaş dünya görüşüne uygunluk" bunu gerektirirdi; yoksa tam tersine, öbür kısıtlamalarla bilim ve sanat özgürlüğünü de yaşamdan silmeyi değil. Demek ki sorun, doğrudan ilgili satırların azlığında değil. Yaklaşımın bütününde, temelinde. Çünkü "çağdaş" yaşamda bilim ve sanatın, öbür alanların bütünüyle sıkı ilişkili olduğunu bilmeyen yok.

YAZABİLİR MİYDİ?

Konuya bir somut örnekle girmek birçok şeyi baştan aydınlatır sanıyorum: Bu tasarıdaki kısıtlamalar ve temel yaklaşım çerçevesinde, örneğin Mehmet Emin Yurdakul gibi bir şairimiz bile aynı şüirlerini yazabilir miydi, yayımlayabilir miydi, halka yayımlanabilir miydi? Dahası, bu tasarıdaki temel yaklaşım, dün coşkuyla kucaklanan Mehmet Emin gibi bir şairimize bile, bugün olumlu mu yaklaşırdı, yoksa tersine engelleyici mi olurdu?

Bildiğimiz gibi Yurdakul: "Ne yolda yazmalıydım?", diye sormuş kendi kendine ve şöyle yanıtlamış: "Gözleri ilk açılıştaki bir balıkçı evinin isli çatılarına ilişkin bir halk evladına nasıl yazmak yarasırsa işte öyle!" Şükran Kurdakul "Çağdaş Türk Edebiyatı" incelemesinde şu yorumu ekliyor: "Bu satırların getirdiği bir gerçek de, şairin Osmanlı mutlu azınlığının yönetimi altında, kendisini başka kesimin, halk kesiminin insanı olarak duymasıdır". Şu bilgiyi de veriyor Kurdakul: "Türkolog Vladimir Minorski ise, ... şairin özelliklerini, 1- Temiz dil kullanmak, 2- Şüri Türkçenin yapısına uymayan aruz ölçülerinden kurtarmak, 3- Halkı sevmek, insancıl konuları seçmek biçiminde belirtiyordu(1903)". Herşey bir yana, Mehmet Emin, daha dildeki Türkçe'leştirme tutumu yüzünden bile, tasarının "Dil Akademisi" ile ilgili madde ve gerekçesinin açıkça karşısına düşerdi. "Orta tabakanın konuşma diline geçen Arapça ve Farsça sözcüklere bile yer vermemeye özen göstermiş" olan Mehmet Emin, halkla bütünleşme yönünden kendi arala-

rında olumlu ve yapıcı tartışmalara da girse, elbette ki Türk Dil Kurumu'na dört elle sahip çıkar ve "Dil Akademisi" dayatmasının temelindeki tutumun en kesin karşıtlarından biri olurdu. "Yüzyıllarca kendi yazgısına terkedilen Anadolu'nun gerçeğine ulaşmak isteyen şair'in önüne habire daha çok engeller çıkarır ve şu dizeleri habire daha çok "madde"ye aykırı sayılırdı herhalde:

"Vatandaşlar, hür ve mesut ömür sürmek bir hakken,
Esir olmak, mazlum olmak,
sefil olmak, bu neden?"
...
"Bilmez misin, zincir sesi işitilen
bir toprak
Cennet olsa, bizim için bir
karanlık zindandır!"

Hele bir de direktip şu dizeleri yazınca, tasarıdaki temel yaklaşımla

başı iyice derde girerdi besbelli:

"Ben en hakir bir insanı kardeş
duyan bir ruhum;
Bende esir yaratmayan bir Tanrı'ya
iman var;
Paçavralar altındaki yoksul beni
yaralar;

...
Mazlumların intikamı olmak için
doğmuşum
Volkan söner, lakin benim alevlerim
eksilmez;
Bora geçer, lakin benim köpüklerim
kesilmez.

...
Bırak beni haykırayım, susarsam
sen matem et!
Unutma ki şairleri haykırmayan bir
millet
Sevenleri toprak olmuş öksüz
çocuk gibidir;

...
Zaman ona kan damlayan dişlerini
gösterir.

Bu zavallı sürü için ne merhamet, ne hukuk;
Yalnız bir sert bakış göz, yalnız
ağır bir yumruk!..."

Peki, Mehmet Emin Yurdakul gibi bir şairimize bile "tahammül edemeyecek" bir yaklaşım, nereden nereye gelmiştir, elinde ne kalmıştır? Çağdaş dünya görüşü açısından temel çelişki nerededir?

HALKA BAĞLILIK MI, HALKA GÜVENSİZLİK Mİ?

7 Ağustos 1982 günü Cumhuriyet'te Haluk Gerger, "Tasarıdaki Güvensizlik" yazısında önce şunları belirtmiş: "Doğal olarak, bir ülkenin Anayasa'sı yalnızca 'uzmanlar', 'ilgiliiler' ya da 'yetkililer'ce değil, tüm yurttaşlarca tartışılarak oluşturulur. Bu, özellikle bugünün Türkiye'sinde geçerli. Çünkü, Anayasa'nın atanmış danışmanlarca hazırlandığı bir ülkede, o Anayasa ile yönetilecek halkın tartışmalara aktif bir biçimde katılması daha da zorunludur." Ardından: "Kanımızca, bu arada, ilk yapılması gereken, tasarıya egemen olan düşüncenin öncelikle saptanması olmalıdır", diyerek, bizim bilim ve sanat alanları yönünden de altını çizmemizi gerektiren şu saptamayı yapmış: "Yeni tasarıda belirgin olan, 'tepki' değil, 'korku'dur. Doğal olarak, 'korku' temelde güvensizlikten kaynaklanır (...). asıl güvensizlik halk oyunudur; asıl korku özgür halk iradesindendir, özetle halktandır." Ne kadar ilginç bir rastlantıdır ki, aynı günlü gazetedeki 50 yıl öncesinin Cumhuriyet'inin bir manşeti şöyle: "Memur ve Mualimler Halkevine girebilecekler. ...Dahası, şimdi Danışma Meclisi üyesi bulunan tiyatro sanatçısı Mahir Canova da, 40'lı yıllardaki Köy Enstitüleri ile Devlet Konservatuarı işbirliğinde kendi yaptığı çalışmalarından örnekler anlatırken (1979'da) şunları eklemiş: "Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü'nde sahneye koyulan eserler, okul müsameresi çerçevesini aşıyor, adeta akademik bir nitelik kazanıyordu". Evet, nereden nereye gelinmiş? Gerçekten de "çağdaş dünya görüşüne uygun" sanatın baş ve en belirleyici dayanağının halk olduğunu bilmeyen yoktur. "Çağdaş dünya görüşü"ne karşı olan bile bilir bunu, hatta daha da iyi bilir de onun için elinden geldince sanatın halka bağlılığını koparmaya çalışır; halkın yaşantısını "sanatsızlaştırmaya", sanat yaşantısını ise "halksızlaştırmaya" uğraşır. Oysa "milli kültür anlayışı"nın d-

SERGI KİTABEVİ

kitap-dergi-kırtasiye

Birinci Beyler Sok.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

Anayasa Görüşler Taslak

Anayasa Komisyonuna sunulan görüşler
ve Komisyonca hazırlanan taslak metin

1971, 73 değişiklikleriyle
1961 Anayasası ve değerlendirme

HAZIRLAYAN: PROF. DR. YAŞAR GÜRBÜZ

Araştırma Eğitim Ekin Yayınları

İsteme adresi: PK 315, Sirkeci/İstanbul

KİTAPÇILARDA

çağdaş olanı, sanatın halka bağlılığının, ulusal için de, zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Ünlü bir bilimsel estetik araştırmacı şu saptamaları yapmış:⁴ "Bir sanatçının ulusal kapsamlı yapıt yaratabilmesi, doğrudan doğruya, o sanatçının halkla kendi ilintisi'ne bağlıdır"; "Ulusal öğeyi başlıcahla taşıyan halk'tır ve kişi, kendi yaşamınca, kendi dünya görüşüyle, kendi özelemleri ve idealleriyle, halkın yanında yer aldığı ölçüde, bu öğeden kendine düşen payı alır"; "Ulusal-olan'ın dışında genel-insansal-olan bir şey, halka -bağlı- olan'ın dışında da ulusal-olan bir başka şey tanımaz gerçekçilik"; "halkına sadece yakınlık duymakla kalmayıp, aynı zamanda, kendi halkının yaşamına katıldığı, onunla sırdaş olduğu zaman, işte ancak o zaman, bir sanatçı ulusal karakterin bir taşıyıcısı ve temsilcisi olabilir"; ve nihayet: "Ulusal özerkliğin kökleri, halkın emeğine, halkın yaşam tarzına, özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine uzandığı gibi, ulusun özgül manevi özgünlüğü, benzersiz ulusal karakteri de, doğrudan doğruya bu pratik zemin üzerinde oluşur (...) sanat yaratımı ne denli demokratik ise, o denli derin ve çarpıcı bir ulusal karakter taşır" (Altı çizili yerler de çeviride aynıdır)

Bunun tersi olarak, Anayasa tasarısında görülen özgürlükleri kısıtlayıcı antidemokratik yaklaşımla, halka güvensizlik tumunun çakışması da bir rastlantı değil demek ki. Yalnız bir örnekleme yapsak yeter: Başta sözünü ettiğimiz yönetmelik, "yurdun geri kalmış bölgelerine daha çok sayıda turne düzenleyen tiyatrolar, tiyatronun yurt düzeyinde yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmuş sayılırlar", diyor. Öyleyse, birçok turne çabasının ve bağlantısının -daha da gelişmesine uğraşmak dururken- tam tersine, üstelik halka bağlı içerikler endişesiyle, yıllardır izne bağlanmas ve izin verilmeme uygulamaları, her çeşit engellemeler sonucunda var olan bağların da koparılıp olanaksızlaştırılması, bu yönetmelik açısından bile ne sayılır? Turne bir organizasyon, yani örgütlenme işidir. Hem turne yapılacak yerlerde yaygın ve özgür çalışabilecek örgütllükler, hem de tiyatrolarla bu örgütllükler arasında yaşayan sağlıklı ilişkiler olmaksızın en küçük bir turne "bağlantısı" bile yapılamaz. Bunu bilmeyen yoktur. Dahası, tiyatro sanatının halk kitlelerince yaşanması, yalnız turnelerle de olmaz, asıl yerel tiyatro hareketlerinin kalıcı, yaşayan sürekliliği ile

mümkündür ve bu da başlıbaşına ve öncelikle özgür örgütlenme olanaklarına bağlıdır, hem de yalnız tiyatro örgütlenmesiyle değil, her yönde örgütlenme olanakları ve bu örgütlenmelerin de birbiriyle işbirliği ile ancak gerçekleşir. Bunu da yıllardır bilmeyen ve öğrenmeyen kalmadı. Öyleyse tasarımın, nerdeyse her yurtaşı her yönünden birbirinden "tecrüt" etmek istercesine, -sermayenin belli kesimi dışında- halkla ilintili her çeşit örgütsel bağlantıyı ve örgütler arası bağlantıyı olanaksızlaştırıcı kısıtlamalar sıralaması ne anlama gelir? Halka bağlı olmayan, tam tersine halka güvensizliğe varan bir sanat yaklaşımı, ister istemez temelde neye bağlı olur öyleyse?

BÜYÜK SERMAYENİN "SANATI" MI?

Eğer sanatın "anayasası", onun halka dayanması, özsuynunu halktan alması ve halk toprağında "ürüne durması" ise, bu kökleri ve bu damarları kesmeye yenilik bir yaklaşım da aslında düpedüz sanatı istemek'ten başka birşey değildir. Bu arada, her alanda olduğu gibi sanat alanında da zaten tüm maddi olanakları ve kontrolü daha da fazla ele geçirmeye çalışan büyük sermaye için hiç bir gerçekçi kısıtlama öngörülüyor, tam tersine en ılımlı eleştirilerin bile birleştirikleri nokta olarak tasar büyük sermayenin istelerine uyuyorsa, sanat da büyük sermayeye terkedilmek isteniyor demektir. Bu ise, yukardaki anlamda sanatı istememenin öbür yüzü olur. En yakın örnek olarak, "İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nın düzenlediği İstanbul Festivali için Filiz Ali Laso Cumhuriyet'teki yazısında, bu festivalin, ülkemizin "belki de tek diyebileceğimiz çok yönlü kültür olayı durumunda" olduğunu belirtiyor. (Festivalde yalnızca izlenen, fakat oluşumu ancak başka ortamların ürünü olabilen tek tek sanatçıların ve sanat olgularının kendi başına sanatsal değerleri ayrı bir konu, aşağıda ona da değineceğiz; ancak burada "tek" sözcüğünün altını bir çizelim). Festivali düzenleyen Vakfın yönetim kademeleriyle, ilaç endüstrisi büyük sermayesi arasında da ilginç bir çakışma var (Eczacıbaşı'lar). Dahası, gene aynı gazetede "İstanbul Festivali'nin açılışı 1 milyona 'satın' alındı" başlığı altında Shell'in, Ali Koçman'ın, BP'nin, Sandoz'un, vb. nasıl tek tek belli program veya topluluğa para koyduğu -festivalin genel fonuna verme biçiminde bile değil- bildirilerek:

"Açılış konserini ise Zihni Şirketler Grubu 1 Milyon liraya 'satın' aldı" deniyor. Kent Oyuncularının prodüksiyon giderlerini de Kastelli'nin karşıladığını eklemeyi ihmal etmemiş (İsviçre'ye kaçmadan önce demek ki). Vakfın "temel amacı'nın ise, "Vakıf Senedi'nin 2. Maddesi"ndeki, "Memleketimizin turistik potansiyelini olağanüstü düzeyde değerlendirmek", "dünya kamuoyuna tanıtmak amacıyla, ön planda İstanbul'da ve turistik potansiyeli yüksek yörelere imkan nispetinde öncelik vererek", vb. cümlelerden, ağırlıkla turizm anlayışı çevresinde döndüğü görülüyor. (Halkımızın en değerli, köklü ve zengin içerikli sanat hazinelerinden olan oyunlarımızın, turistlere döviz için yalvarma içeriğinde bir "köçeklik"e düşürülmesi de aynı anlayışın başka bir uygulaması değil midir?)

Büyük sermayenin doğası, bünyesi budur. Ondan elbette sanat üretmesi beklenemez. Doğası gereği o ancak sanata da sanatçıya da, yukarıda gördüğümüz gibi "satın almak" biçiminde yaklaşabilir, çünkü "satmak" asal işleviyle vardır o. "Tanıtma"ya da ancak gene "turistik iş" olarak bakabilir. Bundan dolayı büyük sermayeye kızmanın anlamı yok. Ancak önemli olan, ülkenin ve halkın sanat kaderini, sanat üretim ve yaratış potansiyelini, sanatçı değerlerini, "belki de tek diyebileceğimiz" biçimde, bu nitelikteki bir "tek-el"e bırakmak isteyen yaklaşımdır. Çiğeri kedinin boynuna asmak isteyen temel yaklaşımdır.

Eczacıbaşı'nın, bir zamanlar kendi dergisine kapak yaptığı o Ankara gecekonduarını gösteren "ustalık" fotoğrafındaki "mce" sanatı biz de biliyoruz. Kişi olarak ve tek başına fotoğraf yönünden bir ustalığı takdir etmeyi de biliyoruz. Ama aynı Eczacıbaşı'nın asal işlevi olan büyük sermayenin, o gecekondu sefaletinin "temel nedeni" olduğunu unutturur mu bu? Böyle sanat, ancak "sonuç"un güzel fotoğrafını çekebilir, "neden"i ortaya koyacak gerçek sanatı ise, bütün gücüyle ölemeye çalışır.

Bunun yanında, İstanbul Festivali'nde Leyla Gencer gibi bir sanatçımızın konserinden en yüksek heyecanla en büyük kıvancı duymayı da biliriz. Ama bu, bizim, eleştirmen Atila Dorsay'ın yazdığı gibi (Cumh. 16 Tem. '82) "Bu düzeyde gösteriler sırasında, son günlerde yeniden ısıtılıp ortaya sürülen 'halkın istediği sanat, azınlığın veya çoğunluğun sev-

diği müzik' gibi tartışmalar tüm önemini yitiriyor", diyecek kadar kontrolü yitirmemizi asla gerektirmez. Tam tersine, özellikle anayasa tasarısı tartışması içinde, o sorunları iki kat önemle gündeme getirme görevimizi hatırlatır. Hele ki, "İki yanımla övünç duyuyum: Biri opera-ya korist olarak başlamak, diğeri Safranbolulu, yani köylü olmakla" diyen ve "İş sadece ticari bir durum haline geldi" diye yakınan bir sanatçıyı dinlerken bu sorunları düşünmek herşeyden önce o sanatçının, sanata kadar yüce "halka bağlılık" özlemine karşı borcumuzdur (Söyleşi aynı gazetede, 3 Tem. '82) Gencer'in sanatçı yüreğinin derinliğinden gelen gerçek halk sevgisi, halkla bir olma özlem ve kıvancı ile, örneğin Sabancı ve diğerlerinin -Gencer'in yakındığı ticarilikten başka birşeye hizmet etmeyen- köylülük gösteriş ve propagandalarındaki iğretlik bile nasıl açıkça çelişiyor. Yeri gelmişken belirtelim: Festivalde Şakir Eczacıbaşı, "gözü objektife ege-men kılan bir tavırla empresyonist nitelikte ışık ve mekân atmosferine yönelik bir grup flu yapıt!" (Sezer Tansuğ, 29 Haz. Cumh.) sergilerken, Sakıp Sabancı aynı gazetedeki söyleşisinde "Kerime Nadir falan"ı bile zor okuduğunu söylüyor diye, büyük sermayenin sanata yaklaşım temelinde bir çatışma olduğu sanılmasın. Hiç Odalar Birliği Kongrelerinde sanat tartışması duyduunuz mu? Kişilerin yan ilgileri esası değişmez. Büyük sermayenin, sanat açısından da toplumda halk ile aydın arasına duvar çeke-rek, halkı, uluslararası ticari, vatan-sız, ulus düşmanı, gerici, değersiz seri kültür imalatına ve bunun yerli ambalajlı taklitlerine ya da tam tersi gibi görünen kılıflarına mahkum ederek "sanatsız" bırakma; aydını ise, kendi çerçevesinde dönüp duran bunalımlı sanat oyalanmasıyla "halksız" bırakma tutumu ayan beyan olmuştur artık. Bu yaklaşımın isterlerine uyan tasarımın, genelde Mehmet Emin Yurdakul'un şiiriyle bile çelişmesine şaşmamak gerekir. Çözüm ise, sanatın, büyük sermayenin tutumuna emanet edilmesinin tam tersine, "çağdaş dünya görüşüne uygun" demokratik, özgür, halka bağlı sanat yaşamının en yaygın biçimde gerçekleşmesinde yatıyor.

Köylülüğünden övünç duyan Leyla Gencer'lerin bir gün sanatlarını anlatarak, severek onları mutlaka kucaklayacak olan halka, özledikleri kitlelere kavuşmaları da; halkın içinden çıkıp piyasanın tüketici kucağında "tükenmeye ve halkın öz-

sanatını tüketmeye" mahkum edilen İbrahim Tatlıses'lerin, esas ihtiyaçları olan eğitim ve olanaklara daha baştan toplumca kavuşturularak, halkın sanatını kendileriyle birlikte yücelten kişiler olabilmeleri de; nihayet iki kaynağı kendi kişisel çabalarında halka bağlılığı yitirmeksizin yıllarca sabırla ve özenle birleştirebilmiş, ama elleri kolları bağlanmış olan Ruhi Su'ların, engellerden kurtulup halkla kaçınılmaz bütünleşmeleri de, ancak bu yoldan olanaklıdır.

Üstelik, yalnız bugünü değil, dünü de doğru kucaklayarak yarına yöneltebilmenin yolu ancak buradan geçer. Mehmet Emin'lerle bile çelişerek onların "çağ"ının bile gerisine düşmek değil, tam tersine, örneğin onun şu dizelerindeki şiiri de yarına taşıyabilmenin yoludur bu: "Bak, şu sarp, dik dağ başına; işte ayak izleri / Bunlar bütün sende önce geçenleri gösterir / Yürü, yürü, artık yeter korkaklığın elverir".

Tasarıdaki temel yaklaşım ise, "çağdaş dünya görüşü'nün bu yolunu halka ve sanata tıkayan önlemler koyarken, bir yandan da kendi geçmişini bile bir "safra" gibi birbiri ardından atarak, Gerger'in deyişiyle "sonunda elde koruyacak hiç bir şeyi kalmamasıyla" karşılaşacak bir çıkmaz'dan başka birşey değildir. Bu temel yaklaşımıyla "sanatın ve sanatçının korunması" başlığının da içini boşaltan, halka güvensizliği nedeniyle kendi yaratımı kendi çıkma-zında bulan bir tasarı metni, halka bağlılık demek olan sanatın "anayasası"na aykırı düşmektedir. Halka omuz ve gönül veren sanatın yolu açık olsun!

- 1) "Çağdaş Türk Edebiyatı", Şükran Kurdakul, May Yayınları 1976. Daha sonraki alıntılar da aynı eserdendir.
- 2) Bu yazı zaten okunmuştur elbette, ancak tartışma sınırlarında, örneğin bir kesime "cahil" denmesi, 5,5 milyon bulduğu belirtilen bir kitlenin "serseri" deyişiyle nitelenmesi gibi daha çekici konuların yanında bazı kuramsal yöneller dikkatten kaçmış olabilir düşüncesiyle, bu alıntılar yapmak gereğini duyduk. -Kaldı ki, "serseri" nitelenmesinin kendisi de Gerger'in saptamalarının bir başka kanıtı sayılabilir.
- 3) "Hasanoğlu Köy Enstitüsü ve Hasan-oğlu Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki Tiyatro Çalışmaları" konulu yüksek lisans tezinden. Taisin Konur. DTCF, Tiyatro Bölümü.
- 4) "Güzellik Bilimi Olarak - Estetik ve Sanat", Prof. Moissej Kagan, Çev. Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar, İstanbul 1982.

Okuyucularla

İnsanlığın yaşam değerleri

Nedir insanlığın yaşam değerleri? İyi, güzel ve faydalı tüm şeylerin direkt ve dolaylı insanlığın hizmetinde olmasıdır. Dünyamızda 3 milyardan fazla insan yaşamaktadır. Yaşam savaşı verenlerin bireysellikten ulusallığa ve evrensellığe ulaşan mücadeleleri, fakir, mazlum, ezilmiş insan kitlelerinin umutla aydınlıklara yürüyüşüdür. Bu çizgide yerini almak, ben insanım, diyebilmenin en az şartıdır...

Hidayet DEMİRCİ - Eskişehir

Bugünden yarına

Sorumluluğunu ve görevini bilen aydınlarımız olarak, ülkemizin şu anda çıkan en önemli dergisini yaratmayı başardınız. Fotoğraf, karikatür gibi sanatlardan da dozunu fazla kaçırmadan yararlanıyorsunuz. Bilim ve Sanat, bütün aydınların, hatta yıllar sonra bugünkü merak edip anlamak isteyen bütün insanların arayacağı bir yayın organı. Fakat ne yazık ki, bugüne dek derginizi okuyamamıştım. Günde bir gazete, ayda bir-iki edebiyat dergisi ancak alabiliyordum. Bir gün Bilim ve Sanat'ın bir ün sayılarını bir arkadaşımın okuyup geri vermek üzere istedim. İşte o zaman bu derginin yalnızca okunması değil, yarınla saklanması gerektiğini de anladım.

H. Yaşar UZUN - Paşabahçe

Sporda başarı

Sporda nasıl başarılı olabiliriz? Niye spor? Yarışmalar yapmak, bu yarışmaları kazanmak için mi? Profesyonelliği getirip, insanların mal gibi alınıp satılması için mi? Yoksa insanın biyolojik, psikolojik, toplumsal gelişimini en üst düzeye çıkarmak, onun özgürlüğüne katkıda bulunmak için mi? Önce bu ve benzeri sorulara yanıt verilebiliriz. Sporda başarılı olabilmek ve sorunlarımıza gerçekçi yanıtlar bulabilmek öncelikle, insana insanca yaklaşım sorununu çözmüş, doğru bir yaşamın üzerine kurulmuş, doğru oturtulmuş bir toplumsal örgütlenmenin sonrasındadır...

İ. ÖZDEMİR-Bursa

Eski Dergilerimiz:

BARIŞ

Remzi İNANÇ

Bariş Dergisinin ilk sayısı 15 Nisan 1950'de çıkmış. Sahibi ve sorumlu müdürü Rifat Pelvan. 15 günlük "Politika-Fikir-Sanat" dergisi Barış'ın yıllık aboneli 500, altı aylığı 250 kuruş.

Barış Dergisinin sekiz sayı çıktığını sanıyoruz. Elimizdeki bu sayılarda gözlemlediğimiz şu: Dergi gerek düşünce, gerek sanat anlayışı bakımından çağdaş ve ileridir. He-

men bütün yazı, şiir, öykü ve karikatürleri otuz iki yıl sonra da yeniden yayınlanabilecek değerdedir.

CHP iktidarının son günlerinde yayınlanmaya başlayan Barış'ta, 2. Dünya Savaşının arkasından estiren ve ülkemizde de taraftar bulabilen soğuk savaşa dikkat çekilmekte ve ortak bir tavır alınması istenmektedir. Derginin ilk sayısının başyazı-

sı Barış Yolu'ndan bir bölümü birlikte okuyalım:

"... Yaşamak isteyen, daha iyi bir geleceğe doğru hamle eden milletler ve bütün namuslu insanlar için harb nasıl bir afetse, saadetlerini milletlerin sefaleti ve perişanlığı üzerine kurmak isteyenler için de barış bir felakettir. Emperyalistler ve yarıdakçılar bu 'felaketten' korunmak için yeni bir harb hazırlamakla meşguldürler. İktisadi birtakım planlarla ve onları takip eden askeri paktlarla bir kısım memleketlerin siyasi ve iktisadi bağımsızlıkları yok edilmiştir."

Derginin her sayısında, ortada iki tam sayfa "Dünya Halkları Barışı Savunuyor" genel başlığı altında, dünyadaki barış hareketleri, barış yolunda atılan adımlar, her ülkedeki demokrat aydınların barışa ilişkin yayınları sergilenmektedir. Öbür sayfalarda da dünyada barışı tehlikeye sokan uluslararası olaylara değinilmekte ve aydınlatıcı bilgiler verilmektedir. "Harbi Kimler İstiyor?" başlıklı bir incelemede kendi kaynaklarından ABD'nin silahlanma amacını öğreniyoruz. Barış'tan o bölümü kısaca aktaralım: "... Wall Street'in çıkardığı kendi gazetesinden okuyoruz: (4.10.1948) Ticari ve iktisadi yıkılış korkusu, şimdi askeri yardım planı ile tamamen önlenmiştir. Harp hazırlıkları planı sermayedarların elinde olduğu müddetçe iktisadi bir yıkılış olacağına inanamayız." ABD'nin Milli Emniyet ve Tetkik Korporasyonunun İkinci Başkanı S. Chadvik'in Cronik Dergisinin 10.7.1948 tarihli sayısında şu konuşması yer alıyor: "... Amerika bu müdafaa planını o şekilde tatbik mevkiline koydu ki, deflasyonun önüne geçti. Aynı zamanda bu plan, harp sanayii üretimini o mertebeye çıkardı ki, silahlı kuvvetlerimizin her tarafa yayılabilmesi için lazım olan silah ve malzeme savaş döneminden çok daha ileriye gitti."

Bütün bunlar Marshall Yardımının, Avrupa'nın kara kaşı kara gözü için yapılmadığını gösteriyordu. Nitekim ABD Kongresinden geçirilen "Yabancı Yardım Kanunu"nu savunan raportör de aynen şöyle diyor: "Bu kanunun gayesi, Amerika'nın selametini, dış siyasetini emniyet altına almaktır. Bu gaye diğer memleketlerde Amerika'nın iktisadi, mali ve askeri kuvvetlerini kullanarak temin edilecektir. Bu kanun her memlekette hür müesseselerin, özel teşebbüsün, istihsalci sermayenin Amerikan sermayesinin serbest girmesini temin edecektir. Bu memle-

kette vaad edilen şartlar, Amerika'nın hakimiyetini tanımak şartıyla meydana getirilecektir." Derginin 7. sayısında Hasan Denizli "Barış Davamız" adlı değerli incelemesinin sonunu şöyle getirmektedir: "... Tekrar edelim: Barış cephemiz, emperyalist saldırmaya karşı, doların ve atomun baskısına karşı memleketimizi ve halkımızı koruma cephesidir. Barış davamız, milletçe ve insanca yaşama davamızdır. Barış parolası dostumuzu ve düşmanımızı ayıran mihenk taşıdır."

Derginin 2. sayısında "Dünya Barış Kongresi Daimi Komitesi" üyelerinin tam bir listesi yayınlanmış. Aman yarabbi, kimler yok ki... Sovyetlerden Amerika Birleşik Devletlerine, Afrika halklarından Uzak Asya'ya; Arnavutluk'tan Küba'ya kadar dünyamızın hemen her ülkesinden seçkin isimler, kuruluşlar. Nobel alan bilim ve sanat adamları, ün-

lü devlet adamları, dışişleri bakanları.. Ama Türkiye'nin adı yok. Bu listenin dergide yayınlanmasından tam iki ay sonra, Temmuz 1950'de İstanbul'da ülkemizin ileri gelen yazar, çizer, mimar, avukat, öğretim üyesi ve demokrat aydınlarından oluşan bir grup, "Türk Barışseverler Cemiyeti"ni kurmuşlardır. 14.7.1950'de basına açıklanan bildirilerinin bir bölümü şöyle: "... Türk Barışseverler Cemiyeti'nin gayesi, tüzüğünde de ifade edildiği gibi, demokratik yolda gelişmeye ve terakki yolunda ilerlemeye çalışan memleketimizin geleceği bakımından şerefli bir barış idamesi hayati bir zarurettir. (...) Sivil halka karşı kitle halinde imha silahlarının kullanıldığı bir harpte bütün milletler gibi, Türk milletinin de bu silahların kanun dışı edilmesini istemesi en acil bir davadır. (...) Türk Barışseverler Cemiyeti'nin gayesi, Türk halkının bu barış ihtiyacına tercüman olacak şerefli ve sağlam bir barış kurulması için kanunlarımızın çerçevesi içinde gerekli faaliyet ve neşriyatta bulunmak ve bütün demokratik davalarda olduğu gibi, en hayati ve ehemmiyeti olan barış davasında da halkımızın iradesini belirtecek her türlü kanuni teşebbüslere girişmektir."

Bilindiği gibi, Türk Barışseverler Cemiyeti, o günlerde basınımda kimi şoven ve savaş kışkırtıcısı kalemelerinin sürekli ihbar salvosu ve iktidara henüz gelen DP'nin dünya görüşü sonunda kapatılmış ve kuruluşları tutuklanmıştır. Cemiyet'in Kore Savaşı nedeniyle Millet Medisi Başkanlığı'na çektiği telgraf anlamıdır. Çok özette; katıldığımız Kore Savaşının gerek Birleşmiş Milletler

ve gerekse Türk Anayasasına aykırı olduğu açıklanmıştır.

Derginin hemen her sayısında dünyadaki barış hareketleri ve savaş aleyhtarı olaylar geniş bir şekilde sergilenirken, sanat ve edebiyat yazıları da belli bir çizgide yer almaktadır. O sıralar Bursa cezaevinde 12. yılını dolduran Nazım Hikmet'in şiirleri, sanatı ve kişiliği üzerine yazılar çıkmaktadır dergide. "Dünya Basınında Nazım" başlıklı yazıda, dünyanın ünlü ve seçkin sanat ve düşünce adamlarının Nazım Hikmet'in affı için verdikleri imzalar yayınlanırken, iki yabancı ozanın Gilbert Ancian'ın "Ustam Nazım Hikmet" ve C. Dobzynski'nin "Dostum Nazım Hikmet" adlı şiirleri sayfaları süslüyor. Atilla İlhan'ın, bugün kendisinin bir daha okumasını dilediğimiz iki güzel yazısı var: Mavi Gözlü Dev/Habeas corpus ad subjeciendum (hapsettiğin kimsenin hesabını vereceksin). İkinci yazısı: Nazım Hikmet'i Kurtarmak Boynumuzun Borcudur.

İlhan Berk'in de yeniden okumasını dilediğimiz güzel bir yazısı var: "Dünyamızın Bugünkü Şairleri" Berk bu uzun ve kapsamlı çalışmasında başta Nazım Hikmet olmak üzere, Aragon, Eluard, Neruda, Lorca ve L. Hughes'i tanıtıyor.

2. Sayıda Orhan Kemal'in "Fabrika Sahibinin Oğlu" adlı öyküsü var. 8. ve son sayıda, İstanbul 1912 doğumlu, Yunan yazarı Menelas Ludiemis'in bir direniş öyküsü yer almış: "Susun, Allahın Sesini Dinleyelim."

Dergisin 2. sayısında ünlü ressam Faris'in ölümü üzerine bir yazı var. Kırklı yılların bu ünlü ressamı ve demokrat aydını Faris Erkman uzun uzun tanıtılıyor. Değerli grafikçilerimizden Ferit Erkman'ın babası olan bu yiğit aydınımızı sayısız işkence, hastalık ve yoksulluklar sonunda otuz beş yaşında yitirdik.

"Maksim Gorki Amerika'da" başlıklı yazıda, Gorki'nin bir Amerikan dergisinin sorularına verdiği yanıtlar yer alıyor. Dergi soruyor: "Memleketiniz Amerika'ya karşı bir kin besliyor mu? Amerika medeniyeti hakkında ne düşünüyorsunuz?"

Büyük yazar Gorki'nin, Amerikan dergisine verdiği olağanüstü değerdeki yanıtını, bölük pörçük aktaracağımıza, önümüzdeki sayılarımızdan birinde aynen yayınlamayı uygun buluyoruz.

İkinci Dünya Savaşı Neye Mal Oldu

175 milyon insanın hayatına (bunlardan 26 milyonu toplama kamplarında öldü), 150 milyon insanın evinin yıkılmasına... Oysa ki Cenova'da çıkan resmi uluslararası bir dergideki sayılara göre, bu savaşta harcanan para ile Amerika, İngiltere, Kanada, Avustralya, İrlanda, Fransa, Almanya, Rusya ve Belçika'da her aileye 60 bin Türk lirası değerinde bir ev yapılabilir, 25 bin liralık mobilya alınabilir ve üstelik de bu memleketlerdeki her aileye 100 bin lira nakit para dağıtılabilirdi. Geriye kalan para ile de 400 milyon lira değerinde okul ve her şehre büyük bir genel kitaplık kurulabilirdi.

Şimdi aradan beş yıl geçmiştir. Bugün Amerika'nın savaş hazırlıklarına bir haftada harcadığı para, eğitime bir yılda harcadığından çok daha fazladır.

İngiltere yalnız savaş masraflarına, eğitime, yapı işlerine ve sağlığa harcadığından daha çok harcamaktadır.

(Barış, S. 5, 15.6.1950)

Not: Yazıda geçen Türk lirasını, bundan otuz iki yıl önceki değeriyle düşünmek gerekir.

BARIŞA VE KADINLARA DAİR

Saliha GÜNER

AĞUSTOSLAR size neler anımsatır? Çocukluğunuzun doyulmayan o başıboş yaz günlerini mi?... Yoksa gençliğinizin ilk aşkını yaşadığınız bir yaz sonunu mu?...

6 Ağustos 1945'te 5 yaşında olan Hiroşimalı Yukio Sekimoto bakın neler anımsıyor: "Şimşek çaktığı zaman dışarda oynuyordum. Ne olduğunu anlamaya kalmadan bahçe kapısıyla evimiz yanmaya başladı. Çok korktum. Hem köprünün altına gittik. Orada da yanmış ve ölen insanlar vardı. Midem bulandı."

Sintara Fukuhara, o sıralar dördüncü sınıftaydı. Okulun bahçesinde kardeşiyle birlikte ders zili çalmasını bekliyordu. "Sarı-yeşil kanatlı bir kelebek süzülerek geldi, tam karşıma duvarın tepesine kondu... Kardeşim kelebeği tutmak için elini uzattığı anda bir patlama oldu ve sanki bir fırına atılmışım gibi her yanımda büyük bir yanma duydum... Ne yaptığımı pek de bilmeden küçük kardeşimi sürekleyerek kaçıyordum. Bir trolleybüsün kapısından, feci şekilde yanmış yolların sepetten kömür dökülürcesine yuvarlandıklarını görünce hızımızı daha da artırdık... O sırada olup biten sayısız korkunç şeyleri anlatmaya ne kalemim, ne dilimin gücü yeter. Bu barbarca saldırıyla sevgili babamı ve ablamı kaybettim. Onları bir daha göremeyeceğim... Bu korkunç anıları kat kat ederek yüreğimin bir köşesinde saklayacağım ve hayatım boyunca gerçek bir barış için çalışacağım."

"Hiroşima Çocukları"nın anılarından oluşturduğu küçük bir kitapla büyük bir anıt diken Dr. Arata Osada, "göğsünün içinde yürek taşıyan" her insanın bu anıt önünde

en içten barış dileklerini dile getireceklerine inanıyordu. Onun haklılığını 1982 Ağustosunda daha derinden duyuyoruz.

Her birimiz payımıza hiçbir dünya nimetinden, hiç bir üründen düşmediği kadar çok, kişi başına 60 ton dinamit gücünde patlayıcının düştüğü bir dünyada yaşamamızın sorumluluğunu taşıyoruz. Barış, dünya gündeminin bir numaralı sorunudur. Savaşı lanetlemek ve barışa övgüler düzmeyi aşan görevlerimiz var. Bunlardan, biri de barış savaşımının özünü kavramak, barış ve savaş üzerine yanlış görüşleri, yanlışları sergilemek ve tartışmaktır. Bu yazının da amacı budur.

DÜŞMANLIK NİYETİ Mİ?

Bilim ve Sanat dergisinin Mart 1982 sayısında "Kadınların Barış Yandaşlığı ve Savaşa Katkı Özgürlüğü" başlıklı yazısında yer alan Adalet Ağaoğlu'nun kimi görüşlerini ele alacağız.

Ağaoğlu yazısında, "Savaş denen olguyu bütün bağlamlarıyla çözümleyip anlamadan, barışa giden yolları bulabileceğimizi sanmıyorum." diyor ve savaş olgusunu çözümlemeye çalışıyor.

Savaşın bütünüyle siyasal ve ekonomik bir olgu olduğunu; "Politikanın başka araçlarla devamı..." olduğunu, "Savaşın kendisinin de bir ticaret, aynı anlamda da uluslararası bir politika olduğunu" Clausewitz, Pierre Naville'den alıntılarla ve kendi görüşleriyle belirtiyor. İnsanlığın evrimi boyunca savaş olgusunu ele alarak, erkeğin kadına göre şiddete yatkınlığının hangi tarihsel, ekonomik koşullar tarafından belirlendiğini de çözümledikten sonra, bunca doğru saptamadan bazı ters sonuçlar çıkartıyor:

Erkekteki "düşmanlık duygusuyla, düşmanlık niyetini"; "güçlülük bilincini", "şiddet eğilimini" savaşın ekonomik ve politik belirleyicilerinin yerine geçirircesine öne alıyor.

"... savaş, temelinde insanın düşmanlık niyet ve duygusu yatsa da, bütünüyle siyasal ve ekonomik bir olgu, işte bu nedenledir ki, savaşın körükleyicisi, hatta yaratıcısı olarak erkeğin karşısına, barışın kazandırıcısı olarak kadını koyamayız. Bütünüyle toplumsal bir olgu olan savaş, cins ayrımla çözüme varıramayız." diyor, Ağaoğlu. Kendisi, savaşın temelinde erkekteki düşmanlık duygusunu koyarak bu konuda cins ayrımla baş vurduğu için, kadınların savaşa karşı çıkışlarını erkeğe karşıymış gibi değerlendiriyor.

BARIŞ SAVAŞIMININ ANLAMI

Ağaoğlu'nun, "... kadınlık tarihinde barışın da, savaşlar gibi ancak iktidar olmayla doğru orantılı işlediğini görmekteyiz. Kuşkusuz bu iktidarı nereye oturduğu durumuyla da, en çok bununla" ilgili olduğu yolundaki yerinde saptamasından sonra bir de şu satırlarına göz atalım:

"Eğer savaş düşmanlık niyetinin kurumlaşmış iktidar olması ise, savaşın alternatifi olan barışın da kadın ya da erkek konumuyla değil, toplumların ekonomik ve siyasal güçlerinin durumu içinde, bunlarla ilgili olarak ele alınması kaçınılmazdır."

Kurumlaşmış iktidar olan düşmanlık niyeti değil, sınıfsal çıkarlardır. Düşmanlık niyeti ve savaş, iktidar olan sınıfın sömürücü olup olmamasıyla doğru orantılıdır. Sorun böyle konursa, toplumların ekonomik ve siyasal güçlerinin durumu içinde ele alınabilir. Böylece ekonomik ve politik güçler dengesinden en fazla etkilenen toplum kesimlerinden olan kadınların barış için savaşımını "kendini kanıtlama yolu" olarak görmek gibi yanlışlara da düşülmemiş olur.

Günümüzde ilk kez, savaş ve silahlanmayla ekonomik gelişme, toplumsal eşitlik ve adalet arasında uzlaşmaz bir çelişki doğmuştur. Ekonomik sistemleri, gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun tüm toplumlar silahlanmaya büyük kaynaklar ayırmaktan etkilenmektedirler. Özellikle de gelişmekte olan ül-

keler ve bu ülkelerin ulusal gelirden en az pay alan kesimleri...

Gelişmekte olan ülkelerin savunma harcamalarının GSMH içindeki payı, 1977 yılında yüzde 5,9 iken sağlık harcamalarına yüzde 1,0; eğitim harcamalarına yüzde 2,7 pay ayrıldığı Dünya Bankası raporlarında yer almaktadır. Dünya genelinde, kamu sağlık harcamalarının askeri harcamaların yüzde 60'ına, tıbbi araştırmaların ise askeri harcamaların beşte birine eşit olduğu da bilinmektedir.

Silahlanmaya, her yıl artarak, yüz milyonlarca dolar ayrılırken 1981 yılında dünyada 17 milyon çocuk, doğrudan ya da dolaylı açıktan, aşılanamamaktan, sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden, vb. ölüyordu.

UNICEF 1981 raporu, dünyada her iki saniyede bir çocuğun öldüğünü ve her birinin yaşamını kurtarmak için sadece 100 doların yeterli olduğunu bildiriyor. Aynı rapor, her gece 100 milyon çocuğun karnı doymadan uyduğunu, 10 milyon çocuğun bedensel ve zihinsel gelişme bozukluğu gösterdiğini, 6-11 yaş arasında 200 milyon çocuğun okulun yolunu ve adını bile bilmediğini kaydederken, 1982'de doğacak 125 milyon çocukta 18 milyonun beşinci yaş gününe ulaşamayacağını da belirtiyor.

Bütün bu nedenlerle bugün artık barış savaşımı, dünyanın başında dolaşan nükleer savaş tehlikesini savuşturmayı da aşan bir içerik ve anlam taşıyor. Artık barış sorunu aynı zamanda toplumsal gelişme ve eşitlik sorunudur, insanca yaşama sorunudur. Bu nedenle de barışın nesnel koşulları vardır.

Silahlanma harcamalarının ağırlığını halklar omuzlamaktadır. Savaş tehlikesi ve silahlanma insanlığın varlığını tehdit etmekte kalmıyor, onun refahına ayrılması gereken kaynakları da alıp götürüyor. İşte bu nedenle barışın öznel koşulları da yığınların bilincinde olgunlaşmaktadır.

Avrupa'nın başkentlerinde, Helsinki'de, Bonn'da, Roma'da, Paris'te, Brüksel'de, Atina'da uluslararası politik, dinsel inançları farklı yüzbinlerce insan barış için yürüyor. "Barışı çağırarak" için değil, barışı kurmak için seferber olmuşlar, hükümetlerine, parlamentolarına, siyasal partilerine demokratik haklarını

kullanarak baskı yapıyorlar. Ağaoğlu'nun, "Bunun için günümüzün egemen ekonomi ve politikasına karşı, bu politikadan herhangi bir çıkarı bulunmayan bütün insanların, bu politikaların değişimini kararlılıkla istemeleri ve gerçekleştirmelerinden başka yol görünmüyor." diye dile getirdiği çözümü "Dünya Barış Güçleri" yaşama geçirmeye çalışıyorlar.

Ağaoğlu'nun, "Oysa savaşın bütünüyle ortadan kalkması için gösterilecek çabaların, savaşın uluslararası politik işleyişine uygun düşmesi gerekmektedir." diye önerdiği politika da Dünya Barış Güçlerinin politikasının ta kendisidir.

"Detant", "Barış İçinde Yanyana Yaşama", "Helsinki Sonuç Belgesi", "Salt Görüşmeleri" bu politikanın ürünleridir. Ama dünya hegemonyasında insiyatifi elden kaçıran ve bunalımdan bunalıma sürüklenen emperyalizm, barış kazanımlarını sabotte etmekte, soğuk savaş geri getirmeye çalışmakta, nükleer silahlanmada yeni bir tur başlatmak için her türlü kışkırtmaya başvurmakta-dır.

İşte bu saldırgan politikanın da yarattığı tepkiyle, barış hareketi giderek yığınları kucaklayan bir yaygınlık ve ivme kazanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde bu güne kadar görülmemiş bir biçimde yüzbinlerce barışsever nükleer silahların dondurulması için seferber olmuştur. 1970'lerde üniversite gençliğini kapsayan nükleer silahları protesto gösterileri, bugün Amerikan orta sınıflarının da geniş desteğini kazanıyor.

Amerikan Kongresinin 200'e yakın üyesi, kendi partisinin üyeleri de dahil, Reagan'ın nükleer silahlarda yeni bir turu hedefleyen ve nükleer silahlanmada üstünlük peşinde koşan politikasına karşı çıkmaktadır.

NATO Zirvesinin toplandığı ve Birleşmiş Milletler "Silahsızlanma Özel Oturumu"nun yapıldığı günlerde Avrupa yığınsal barış gösterileriyle bir baştan bir başa sarsılıyordu. 8 ülkeden toplanan 90 milyon imza silahsızlanma özel oturumuna sunuldu. Avrupa kamuoyu Amerikan Pershing II ve Cruise füzelerini istemiyor. Dünya halkları bir ölüm kalım savaşına karşı direniyorlar. Kuşkusuz dünyayı bir nükleer yıkımdan koruyacak en büyük güç onlarınkidir. Barış hareketine yapı-

lan her katkının değerine paha biçilemez.

Ağaoğlu, "Bugün hiçbirimizin artık savaşın ne olduğunu göstermemeye, yan yollarla oyalanmaya hakkımız yoktur" diyor. Çok yerinde olan bu uyarıya biz şunları da eklemek istiyoruz: Bugün hiç birimizin barış savaşımının anlamını, hangi boyutlarda yürütüldüğünü görmemeye, insanlığın bugün hiç bir dönemde olmadığı kadar barış üzerine kuramsal bilgiye sahip olduğunu bilmemeye, barış savaşımına yapılan hiç bir katkıyı "yan yollarla oyalanma" olarak nitelendirmeye de hakkımız yoktur.

SİLAHLANMA İŞSİZLİĞİN SEÇENEĞİ DEĞİLDİR

Ağaoğlu yazısında sorunu, barış savaşımıyla işsizlik sorunu arasında bir çelişki varmış gibi koyuyor. "İleri toplumların kadınları savaşa karşı ses yükseltirken, barışı çağırırken bir oyuncak fabrikasında bile günde kaç yayın, okun günde kaç tankın ve tüfeğin kaç savaş uçağının üretilmesine katkıda bulunduklarını herhalde biliyorlar." "Çeliğin yok ediciliğinden korunabilmek için, her gün bir uçtan binlerce silah çıkaran fabrikalarda çalışıyorlar." "Yaşamak artık neredeyse ölüme katkıdan geçiyor." diyor.

Evet kuşkusuz işsizliğin kol gezdiği ülkelerde, üstelik de genellikle niteliksiz ve iş seçme özgürlükleri olmadığı için silah üreten fabrikalarda çalışmak zorunda olan kadınlar, analar vardır. Silah üretmeyi reddedecek durumda, bilinçte, özgürlükte olmayan onbinlerce kadın-erkek emekçi vardır. İşsiz kalma korkusunun yanı sıra üretimine katıldıkları silahlarla yaşam arasındaki çelişkiyi gördüklerini, düşünmemek için bir neden olduğunu sanmıyorum.

Silahlanma harcamalarını artırmamın, işsizliği azaltmak bir yana artırdığının en tipik örneğini Başkan Reagan verdi. 1981 bütçesinde silahlanma harcamalarını artırmak için sosyal harcamalardan kısıntı yapan Reagan, 1981'de ABD'de işsiz sayısının 10 milyona çıkmasını engelleyemedi. Aslında böyle bir kaygısı da yok ya...

Hem silah sanayiinin "emek yoğun" değil, "teknik yoğun" bir sanayi dalı olduğu da biliniyor. Ağaoğlu'nun "Batı dünyasında işsizliği önlemenin yolu, Doğu dünyasında

insanları daha iyi yaşatmanın yolu, artık büyük ölçüde öldürme araçlarının gücünü ve üretimini artırmaktan geçiyor" görüşüne de katılmak olanaksız. Çünkü, Batıda işsizliğin ekonomik yapıdan ve onun süregelen hale gelen bunalımlarından kaynaklandığı, Doğuda insanları daha iyi yaşatmanın yolunun ise bunca silah üretmek zorunda olmamaktan, silahlanmaya ayrılan kaynakların toplum refahına ayrılmasından geçtiği bilinmektedir. Öte yandan kaynakların, zengin Kuzeyden yoksul Güneye aktarılması, "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" in kurulması için gerekli ortamın yaratılması da büyük ölçüde silahsızlanma çabalarının başarısına bağlıdır.

BARIŞ VE KADINLAR

Ağaoğlu'nun kadınların özgül bir güç olarak barış savaşımına katılmalarına tepkisi ise oldukça sert:

"Kadını, ister Dünya Kadınlar Günü nedeniyle, ister çok daha geniş anlamda cins ayrımına tabi tutarak, artık herkesin ölümüyle sonuçlanacak bir savaşın karşısında en etkili barış meleği olarak dikmek, onun ise, kendini kanıtlama yollarından biri olarak bu ayrıksı yerini benimsemesi, açık söyleyeyim gerçekten savaşın bütünüyle ortadan kalkmamasını istemekle eş anlamlıdır. Bugün hiçbirimiz artık savaşın ne olduğunu görmemeye ve göstermemeye, yan yollarla oyalanmaya hakkımız yoktur."

Hayır sayın Ağaoğlu, kadınlar barış savaşımına kendilerini kanıtlamak için değil, sorunlarının çözümüyle sıkı sıkıya bağlı olduğu için, yeryüzündeki eşitsizliklerden büyük bir pay aldıkları için katılıyorlar. İkinci sınıf konumların değişmesi önündeki engellerden en önemlisinin, savaş da yaratan sömürü, baskı ve şiddet politikaları olduğunu anlamaya başladıkları için, ana oldukları için de savaşa ölüme karşı çıkıyorlar.

Kadınlar, barış savaşımı hangi alanlarda veriliyorsa oradalar. İşçi, emekçi, sanatçı, bilim adamı, öğrenci her neyseler o olarak da barışı savunuyorlar. Ama ayrıca örgütlü ve özgür bir güç olarak da barış savaşımına omuz veriyorlar. Bunu hiç de "ayrıksı" bir tutum olarak görmüyorlar, bundan eksiklik duygusu edinmiyorlar. Kendi sorunlarına doğrudan sahip çıkmayı küçümsemek, yaşamın yükünü emekçi ve ka-

dın olarak iki kez omuzlarında taşıyan kadınların seçebileceği bir liks değildir. Çünkü onlar nesnel temelleri olan sorunlarının çözümünü için örgütlü olmanın gereğini anlamaktadırlar. Mücadele vermeden "eşit işe eşit ücret" alamayacaklarını, kendilerine terfide, meslekte ilerlemek için özel olanakların ikram edilmeyeceğini biliyorlar.

Analıkla çalışma hakları arasında bir seçim yapma zorunda kalmamak için, çocuklarını, ninelere, ya da sokağa bırakıp işe gitmemek için, analığın toplumsal bir işlev olarak korunması için gerekli önlemlerin, onlar doğrudan mücadele etmeden kolay kolay alınmayacağını da bilmektedirler.

Kadınların eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmadaki eşitsiz durumlarının, siyasal iktidarlarca lutfedilip ortadan kaldırılmayacağı, yüzyılların deneyimleriyle ortadadır.

Kuşkusuz bütün bunlar temelde sosyo-ekonomik yapıdan kaynaklanmaktadır. Ama bu, sorunlar nasılsa bu koşullarda diyerek umutsuzlaşmayı, ya da kadınların, durumu hemen bugünden yarına kavrayıp ona göre saf tutacaklarını beklemeyi haklı kılmaz. Tersine kendi somut sorunları için mücadele veren kadın, bu süreçte sorunların kaynağını daha kolay görmektedir. Böylece kadınlar, savaşa, sömürüye, baskıya, pahalılığa, eşitsizliğe karşı güçlerini birleştirerek, toplumun en ilerici, en dinamik güçleri yanında yer alabiliyorlar.

Bu nedenle de takvimlerde kendileri için özel bir gün ayrılmasından, hatta özel bir on yıl ayrılmış olmasından hiç mi hiç eksiklik duymaz, tersine bunları kadınların özgül savaşımının kazanımları olarak değerlendirir, kutlarlar.

8 Mart Dünya Kadınlar Günü, 1 Eylül Dünya Barış Günü gibi, Dünya Çocuk, Gençlik günleri gibi günlerde sorunların, çözüm ve istemlerinin dile getirilmesi, kamuya yaygınlaştırılması Ağaoğlu'nun dediği gibi "düşünce tüketimi" değil; eşitlik, adalet, barış gibi kavramların, düşüncelerin yeniden üretimidir. Düşüncelerin eyleme, güce dönüşmesi, niceliğin niteliğe dönüşmesi kendiliğinden gerçekleşmez...

Ağaoğlu: "Kadın da, özgür olmak istiyorsa, ilkin kendini özgür duyabilmeli, kendisine takvimlerde

özel günler ayrılmasını reddedebilmelidir. Bunun bir aydınlanma, nesnel koşulların kendi gelişmişliği içinde sağlayacağı bir bilinç sorunu olduğunu biliyoruz." diyor.

Özgürlüğün soyut bir kavram olmadığını söylemek bile gereksiz. Elbet özgürlük bir aydınlanma sorundur, bir bilinç sorundur. İşte bundan dolayıdır ki kadın, yaşadığı dünyanın ve kendi sorunlarının nesnel koşullarını değiştirmek üzere harekete geçebilirse, somut sorunlar için savaşıma katılır, kazanımlar sağlarsa özgürlüğe doğru da yol alabilir. Özgürlük bir sorumluluk, seçme ve etkinlik durumudur.

Kadın özgürlüğünün ve eşitliliğinin önündeki bir engel de kadınların ikincil konumlarını bir yazgı gibi kabullenmeye koşullanmış olmalarıdır. Onların yüzyılların mirası edilegenliklerinden kurtulabilmeleri, özellikle geniş kadın yığınları için, somut kadın sorunları etrafında ayrı örgütlenmelerini gerektirmektedir. Bu, geleneksel toplum yapısından modern topluma geçiş sürecinde, toplumun bu edilgen yapısını etkinleştirmede ayrı bir önem taşımaktadır.

1975 yılının Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Kadınlar Yılı kabul edilmesiyle tüm dünyada kadın hareketinde nicel ve nitel bir yükseliş gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı Eylem Programları da, Bilim ve Sanat Dergisinin aynı sayısında Aytunç Altındal'ın ileri sürdüğü gibi tümüyle "Feminist Eylem Programları" olarak nitelenemez. Bu programların oluşturulmasına kuşkusuz çok sayıda feminist/kadın örgütü katılmıştır. Ancak bu, sosyalist ve ilerici örgütlerin varlığını ve nitel katkısını, programların sağlıklı çözümlere açık yanlarını görmeyi engellemelidir. Nitekim 1975'ten bu yana dünya kadın hareketinin ilerici niteliği gelişmiş ve feminist akımlar da bundan etkilenerek, Altındal'ın dediği gibi bir "yol ağzına" gelmişlerdir.

1979 yılında Kopenhag'da toplanan "Kadın On Yılı Değerlendirme" toplantısında, düzenleyici örgüt olan Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu bünyesindeki, soruna sınıfsal açıdan yaklaşan kadın örgütleri feminizme karşı açık tavırlarını koymuşlar ve bunun sonucunda özellikle barış savaşımı ve bazı konularda ortak bir çalışma platformu oluşturulmuştur.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINA İLİŞKİN BİR BELGE

Tunç TAYANÇ

1940'lı yılların sonları. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni dengeler kurulmakta, dünya haritası, kim bilir kaçınıcı kez, yeniden çizilmekte, etki alanları belirlenmektedir. Ayrıca, Savaş'ın yükünü çeken, yıkıma uğrayan ekonomilerini de yeniden canlandırmak gerekmektedir. Bu amaçla, kapitalizmin uluslararası kurumları biçimlendirilmekte, uluslararası işbölümünde üstlenilecek işlevler saptanmaktadır.

Türkiye, Savaş'a katılmamıştır. Ancak "fiilen" katılmasa bile, sınırlarına kadar gelip dayanan Savaş'ın soluğunu her zaman duymuş, çeşitli baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Bütçesinden askeri amaçlar için ayrılan ödenekler, Türkiye ölçeğindeki bir ülke için, katlanılması zor boyutlara varmıştır (bknz: Ertuğrul Baydar, *İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1978-105, Ankara, 1978).

Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'yı kalkındırmaya yönelik bir program hazırlamaktadır: Avrupa Kalkınma Programı. Türkiye'nin, Avrupa Kalkınma Programı'nın dışında kalmaması için yoğun çabalar gözlemlenmektedir, bu dönemde; hem Türkiye'de, hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde. Türkiye, Program'ın sağlayacağı yardım olanaklarından yararlanmak istemektedir. ABD ise Savaş'taki müttefikleri SSCB'ni kuşatma hareketinde Türkiye'nin jeopolitik konumundan yararlanmayı düşünmektedir.

Bu yıllarda hazırlanan yığınla rapor vardır. Bunlardan birisinde (bknz: İktisadi İşbirliği İdaresi, Avrupa Kalkınma Programı Türkiye Memleket Etüdü, Washington, D.C., 1949), Türkiye'nin ekonomik açıdan güçlendirilmesine yönelik şöyle bir değerlendirme bulmak mümkündür: "...Türk ekonomik inkişafının, daha yüksek bir iktisadi produktivite seviyesine ulaşacak ve hem Türkiye'nin bizzat kendisine ve hem de Birleşik Amerika'ya ve Batı Avrupa'

ya faydalar sağlayacak şekilde ilerlemesi engellerle karşılaşmaktadır."

Türkiye'nin Savaş'a katılmamış, Savaş'ın getirdiği yıkımın dışında kalmış olması, temel amacı Savaş'ın yıkımına uğramış ülkelere yardımda bulunmak olan Avrupa Kalkınma Programı'na Türkiye'nin de sokulmasını, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupalı müttefiklerine kabul ettirmesinde zorluklara uğramasına yol açmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelmek için bulunan çözüm, Türkiye'nin Savaş'a katılmamış olmakla birlikte, Avrupa'nın kalkınmasına yardımcı olabileceğinin kanıtlanması çabaları olmuştur.

Türkiye de, uluslararası işbölümünde kendine tanınan görevleri yerine getirmeye hazır ve istekli olduğunu 1947 Kalkınma Planı'nı hazırlayarak göstermiştir (bknz: İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi, Yayın No. 24, Ankara, 1974). Sözü edilen Plan'da, tarımda uzmanlaşmaya yönelinmiş, kaynak dağılımında tarımsal gelişmeye birinci öncelik tanınmıştır.

Avrupa Kalkınma Programı'nın kapsamına alınmak için böylesine bir işbölümünün kabul edildiğinin sergilenmesi gerekliydi. Nitekim, İktisadi İşbirliği İdaresi'nin anılan raporunda, "Bu gelişme Türkiye'nin kendisi için şayanı arzu olduğu kadar Avrupa ile Birleşik Amerika ekonomilerinin inkişafına da doğrudan doğruya yardım edecektir", deniyor ve şöyle devam ediliyordu: "Türkiye şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla hububat ve diğer gıda maddeleri istihsal edebilecek potansiyele maliktir. Suni gübre ile ziraat alet ve makineleri istimalinin tamimi, bataklıkları kurutmak ve sulama tesisleri yapmak suretiyle ziraate elverişli arazinin genişletilmesi ve memleket içinde münakalenin ıslahı gibi tedbirler istihsalı artırabilir, israfı önleyebilir ve tevzii hissedilir derecede düzenleyebilir. Bu tedbirler Türk halkının hayat standardını geçmişin düşük seviyesi-

nin üstüne çıkarabilir ve aynı zamanda Avrupa kalkınma programına dahil memleketlere ihraç edilmek üzere daha büyük miktarda gıda maddeleri istihsalını mümkün kılabilir. Türkiye'nin maden kaynaklarının işletilmesi ihraç edilmeye müsait fazlalar sağlayacaktır; hiç değilse Birleşik Amerika'nın stratejik maksatlara hizmet eden kroma karşı hayati bir ilgisi vardır. Bu mahiyet ve karakterde bir iktisadi gelişme, Türkiye'nin dahili ve harici ekonomik durumunu esaslı surette düzeltebilir ve daha yüksek bir milli gelir seviyesi sağlayarak yeni bir iktisadi muvazeneye doğru ufuklar açabilir."

Söylenmesi gereken her şey çok açık biçimde söylenmektedir. Türkiye'nin tarımsal ürünlerine ve madenlerine, Avrupa ülkelerinde yaşayan tüketicilerin de, sanayi de gereksinmesi vardır. Bu nedenle de, Türkiye, tarım ve madencilik alanlarında uzmanlaşacak programlar uygulamalı, hem kendi insanının yaşam düzeyini yükseltmeli, hem de Avrupa sanayinin gelişmesine katkıda bulunmalıdır.

Bu satırlar yorum değildir. Anılan raporda yer alan şu satırların özetidir: "1949-50'de projeler, zirai istihsalı ve maden istihsalını artırmak ve istikbalde daha yüksek bir istihsal seviyesine ulaşacak olan sinai tesisleri ıslah etmek gayesine matuf olmak üzere, ziraat, maden, enerji ve enerji nakli ve yol inşası için malzeme ve teçhizatın mübayaasına ihtiyaç gösterecektir. Bunun neticesi olarak zirai mahsullerde ve hammaddelerde ihraç edilebilecek fazlalar meydana gelecek ve Türkiye Batı Avrupa sinai mamullerine daha geniş bir pazar olmaya başladığı zaman bu memlekette hayat standardı yükselmeye başlayacaktır."

Bu çerçeve içinde, 1948-1949 yıllarında, Türkiye'nin istediği 85,3 milyon dolara, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın 50,0 milyon dolar yardım tavsiyesine karşılık Türkiye'ye verilmesi öngörülen 39,7 milyon dolar olmuş, bunun 34,8 milyon dolarlık bölümü de kullanılabilir duruma getirilmiştir. Bu, "Türkiye'nin diğer iştirak eden memleketlere daha fazla zirai maddeler ihraç edebilmesi için İktisadi İşbirliği İdaresi zirai malzeme satın almak üzere Türkiye'ye ikrazda bulunacaktır" cümlesiyle noktalanan bir "dış yardım" programının ve "işbölümü" nün başlangıcıdır.

Ozan sürdürecektir elbet türküsünü...
(Victor Jara)

ŞİLİ, FİLİSTİN VE ÇAĞIN TANIĞI OLMAK

Gürhan UÇKAN

ÇAĞININ tanığı olmak... İnsanlık tarihi başladığından beri gündemde olan bir gerçek; insanın yaşadığı çağın tanığı olması. Toplumsal bir görev, bir dürüstlük gereği ve zorunlu bir borç. Olanları görerek, olayların derinliğine inip, ilk bakışta gözükmeyen gerçekleri bulup çıkararak insanın hem kendi çağdaşlarına ve hem de kendinden sonrakilere tanıklık yapması.

Sanatçı, bir kültür emekçisi olarak tanıklığını, hem olaylar karşısındaki tavrı ile hem de ürettiği yapıtlarla yapar. Attığı her adımda, aldığı sorumluluğun bilincindedir ve adımlarını ona göre atar. Bilir ki iyiyi, güzeli korumak, doğruyu savunmak ve ortaya bir yapıt çıkarmak için kendinden vermek gerekir. Yaşam koşullarında karşısına çıkacak güçlüklerden tutun, özgürlüğünü yitirmesine ve hatta yaşamından olmasına varacak kadar geniş bir özveriyi göze almaktır bu. Sanatçı emeğini, karşılaşılabilecek güçlüklerin süzgecinden değil, topluma ve kendi onuruna karşı duyduğu sorumluluğun süzgecinden geçirir.

Kuşkusuz sözünü ettiğimiz, kendisinden ilerde saygı ile söz edilecek olan sanatçı tipi. Bilinçli birey, dürüst insan.

ŞİLİ

Darbeciler bu yıl, özgürlük ve demokrasiye indirdikleri baltanın 9. yıldönümünü kutluyorlar. 11 Eylül 1973' den bugüne geçen tam dokuz acı yıl... Artık gazetelerde manşet olmuyor Şili. Üzerinde o denli sık yazılmıyor. Ne ki, bir kitap açıyor insan, bir müzik vericisinin düğmesini çeviriyor, gür sesleriyle çağının tanığı insanlar, halkın sözcüsü ozanlar karşısında:

"...halkın rüzgârı bana sesleniyor
halkın rüzgârı taşıyor beni
ferahlatıp yüreğimi
soluk olup çıkıyor boğazımdan.
Benim ruhum nefes aldıkça
ozan sürdürecektir elbet türküsünü
halkın gittiği yolda
hem bugün hem de sonsuzda..."

Victor Jara'nın yiğit sesi, alıp götürüyor insanı içinde on bin cana kıyılan Santiago de Chile stadyumuna, 11 Eylül 1973 gününde... Ya da yavaş yavaş gözlerinin önüne geliyor tarih karşısında yargılanan insanların yüzleri. Neruda'nın dizeleri ile:²

"...Yavaş yavaş büyüyor nefret
darbeden darbeye, uğursuz suyu bataklığın,
sessiz ve balçık dolu
bir hayvan burnu gibi..."

ÖLÜM

Bakıyoruz, öldürüleli dört yıl olmuş Bedrettin Cömert'in, bu ödün vermez sanatçı ve titiz bilim adamının. Çağının unutulmaz tanıklarından biriydi o. Ozan Hasan Hüseyin, onun sağlığında yayınlamaya zaman ayıramadığı şiirlerini gün ışığına çıkarmış. Birini olduğu gibi almadan edemeyeceğim:³

Eylül Şiiri

2.
bakın şu duvarlar değişmeyen melodi
şu eylül her yıl bağdaş kurar gırtlığımıza
dili sarkık ölümlere döner sokak lambaları
usanmaz bekçisidir şu yolun sis
yükü bir kamyon geçer ansızın
kirli soğukluğunu bırakır üstümüze

doğunun kabarık kentlerini bilirsiniz
hani herşeyden yoksun çocuklar örneği
işte o kentlerden birinde
bir kızın her sabah sorusu vardır kaderine
öğrenci türküsünü takar kağıt dudaklarına
takar da
harikulâde bir şamar atar yasak koridorlarına

tüm başlangıçlar tutulmuş
üstüne üstüne gelir insanın ne varsa asık suratlı
dişleri ilkbahar bir köpek en yüksek caddelerden
karakollar dolup taşar
en demirli trenler geçer gülüş çizgilerimizden
oldum olası sizler gibi savaşırım
ödleğe çıra ışığı yalar günlerimi
kilise kaçkını ezgiler hurdaya çevirir bedenimi
tam otuz gündür ceplerim
tam otuz gündür ekvator toprakları gibi

Kolay değil çağının tanığı olmak. Hiç kolay değil daha neler gerçekleştirebilecekken vurulup düşüvermek... Ne ki, çağrı ortada:⁴

"...nasıl unutmak sorumsuzluğuna katlanmalı
her biçim ağırlı bir şaşkınlık
sonsuz-baygın bir şaşkınlık her oluşum
böyle hergün
sana benzeyenleri görüp de
benzerlikten öteye gidememek
hep dışında kalmak büyük nedenin
tek çare ufak bir önemde kurtulmak..."

VE FİLİSTİN

Hep aynı, bilinen karanlık güçler şu anda Filistin'de soykırımını son haddine çıkardılar. ABD desteği ile iyi-

den iyiye azan İsrail, artık işi topyekun yoketme çabasına kadar götürdü. Bazı büyüklerinin, "canım bu kadar da yap demedik ki..." türü çıkışlarını başarıyla idare eden bu küçük emperyalistler, kardeş Filistin halkını bir kez daha kana boğuyorlar. Yıllardır "kendi içişleri" yalanı ile gizliden gizliye sürdürdükleri yoketme eylemini, şimdi apaçık gerçekleştiriyorlar.

Oysa yıllardır Filistinli düşünürler ve sanatçılar, tüm baskı ve korkutma yöntemlerine karşı seslerini çıkararak yeryüzünün barışsever güçlerini uyarmaktaydılar. İsraili ajanlarca öldürülen yazar Ghassan Kanafani, sürgünde yaşamaya zorlanan ozanlar Fatma Tugan, Teyfik Ziyad, Mahmut Derviş ve aşağıda⁵ bir şiirini bulacağımız Samih-al-Kasım, bunlardan sadece birkaçı. İşlerine geldiği zaman insan hakları konusunda birer Goliat kesilenler, şimdi Beyrut'taki yangının yüzlerine vuran sıcaklığını hiç kuşkusuz yaz mevsimine veriyorlardı!

Yirminci Yüzyılda

Yüzyıllarca nefret etmemeyi öğretmiştim kendime
karşıma o boğayılanı dikilince şimdi iyi biliyorum
onun kalkık kafasına mızrak sallamayı ve
sıkırgan Baal'e ateşten kılıçla vurmayı
ya da yirminci yüzyılda bir Elias olmayı

Yüzyıllarca beddua etmemeyi öğretmiştim kendime
ama bugün lanetliyorum o tanrıları
bir zamanlar benim yüreğimdekiler şimdi
halkımı yirminci yüzyılda satanları

Yüzyıllar boyu kapımı konuklara açık tutmuştum
ne ki gün gelip açınca gözlerimi
görünce yağma edilmiş tarlaları ve
bir ağaca asılmış sevgili karımı
kırbaç izlerini oğlumun sırtındaki
anladım konuklarımın ne olduklarını
eşiğime mayın gömdüm belime bıçak
yirminci yüzyılda kimse eşiğimden geçmeyecek

Yüzyıllar boyu ben bir ozandım
sözcüklerin dostluğu ile içiçeyken
yirminci yüzyılda bir volkan oldum
sönmezsizin hep ateş püsküren

Filistin'de soykırımını sürerken, sanatçıya, bir kez daha çağının tanıklığını etmek düşüyor. Doğrunun ve barışın yanında olanların içlerindeki sesleri dile getirmek... İnsandan beklenen bu, onurlu insandan beklenen. Ezilmek istenenin yanında olmak, hangi koşullar altında olursa olsun, "kuşatma"nın zincirlerini kırmak. Ataol Behram-oğlu'nun dizeleri ile:⁶

"...Kuşatma altında vermem gerekiyor
Ömrümü etkileyecek kararları.
Fakat hiç bir şey kurutmayacak
Çorak topraklarda yeşerttiğim aşkı..."

- 1- Jara, Victor: "Halkın Rüzgârı", Yansıma, Haz. 1975, İstanbul.
- 2- Neruda, Pablo: "Diktatörler", a.g.e., s. 3.
- 3- Cömert, Bedrettin: "Kalmamın Ellerim Sizlerden Uzak", Evrensel Y., Haz. 1979, Ankara.
- 4- Cömert, Bedrettin: a.g.e. s. 122.
- 5- al-Kasım, Samih: Palestinsk Front, No: 3, 1975, Stockholm. çev. G. Uçkan
- 6- Behramoğlu, Ataol: Kuşatmada, Yazko Y. 2. Basım, 1981, İst.

OSMANLI TOPLUMUNDA İŞÇİLER

Kemal SÜLKER

SANAYİ Devrimi'nin oluşturduğu yeni üretim araçlarına yakınlık duymayan Osmanlı yönetiminin toplumun gerisinde kalması sonucu olarak Kanuni Saltanatının ilk yıllarında başta İngiliz çuhaları olmak üzere yabancı mallar Osmanlı kentlerini etkisi altına alıyordu. Batı, kumaşlarıyla birlikte her tür giyecek ve ev eşyasını da Osmanlılara satıyor, buradan bol bol ve ucuza hammadde topluyordu.

Batının Osmanlı piyasasına çeşitli mal sürüp hammadde alıp götürmesi Osmanlı yerli sanayiini çok güç durumda bırakıyordu. Bu da giderek Türkiye'de endüstrinin gelişmesi yerine ölmesi sonucunu doğuruyordu. (Prof. Dr. Mustafa Akdağ, 'Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, c.2, s. 436)

Osmanlı İmparatorluğu yüzyıllarca ülkeler ele geçirmiş, savaş gereksinimine önem vermiş, bunu sağlayacak endüstri tesislerini kurmuştu: Gelibolu Tersanesi (sonradan

Kasımpaşa'ya taşındı), silah, mühimmat ve kimya endüstrisi (barutçuluk) kurulmuş; dericilik, saraçlık işkolları geliştirilmiş, dokumacılık, halıcılık ilerlemiş, Damat İbrahim Paşa döneminde de matbaacılık başlatılmış, çini imalathaneleri açılmış, yeni kumaş fabrikaları birbirini izlemişti. Yalova'da bir kağıt fabrikası işletmeye açılmış, ancak bütün bunlar Osmanlı yönetiminin uzağı görmeyen yaştantısı ve kararları nedeniyle Sanayi Devrimiyle gelişen Batı'yı Osmanlı'yı kendi etkisi altına almaktan alıkoyamamıştı (K. Sülker, 'Türkiye'de Sendikacılık, 1955, İstanbul).

Bu süreç içinde, Osmanlı ülkesinde uygulanan vergi düzeni, toprak-sızlaştırma girişimleri, "mültezim" ve "muhsil" denilen memurların halka zulmetmesi, vergi borcunun elde edilmesi sırasındaki pek çok adaletsizlikler, haksızlıklar huzursuzluklara neden olmuştu. İşçi çalıştıran sermaye sahiplerinin bu güçsüz kişilere anlaşma dışında daha düşük ücret ödeyip daha uzun süre çalıştırılmaları huzursuzlukları daha da yaygınlaştırmıştı. Bu olumsuz etki ve tepkiler, 1845'de Polis Nizamı adlı yönetmelikle önlenmek istenmiş ve polise şu yeni görevler verilmişti:

"İşini gücünü terk ile mücerret tatil-i mesalih-i ibad garezinde olan amele ve işçi makulelerinin cemiyetlerinin def' ve izalesiyle ihtilâl vukuunun önün kestirilmesi" (Md. 12).

Buradaki nitelemenin Türkçesi şudur:

Bir işin hayırlı olmasını sona erdirmeye maksadıyla hareket eden, işini gücünü bırakan işçi ile ayaktaki-mandan sayılan niteliksiz işçilerin topluluklarının dağıtılması, birliklerinin giderilmesiyle kalkışma girişimlerinin önüne geçilmesi...

İşçilerin düşük ücretle çalıştırılmaları ve zorla dayatılan iş koşullarına uymalarının sakıncaları giderek anlaşılacak ve "işçinin ücret-i lâyık ve kendi rızası ile çalıştırılması" görüşü benimsenecek, bu ilke 1863 Maden Nizamnamesi'nde yer alacaktı (Md. 25).

Ne var ki, Osmanlı İmparatorluğu hazinesi 1863'te Avrupa bankalarına 1 milyar frank tutarında borçlanmıştı. Batı kapitalistleri, Osmanlı ülkesini kendi pazarları durumuna getirmek için devlet adamları-

na rüşvet bile vermeye yönelmişlerdi. İdareci kadro, batı kapitalistleriyle işbirliğine geçmiş, ithalatçılarla, komisyon alanlarla, hammadde ihracatçılarıyla anlaşmışlardı. Böylece İkinci Abdülhamid döneminde kentlerde yabancılarla işbirliği yaparak kısa sürede zenginleşen bir sınıf türemiş, yerli zenginlerin kendi aralarında sermaye birliği yapıp şirket kurmaları, Padişah tarafından "kendisine karşı toplantı yeri olan dernek" şeklinde yorumlanarak her türlü cemiyet kurulması önlenmişti.

Endüstrileşmeye yönelmek isteyenler ilgi görmüyordu. 1889'da İstanbul Ticaret Odası iç gümrüklerin kaldırılması için Ticaret ve Nafia Nazırlıklarına başvuruyor, makarna üretkenler, iç gümrükler nedeniyle beş yıl içinde kapanacak duruma geleceklerini bildiriyorlardı. Yerli endüstrinin doğup gelişmesi, çalışan fabrikaların geliştirilmesi, yabancı kapitalistlere simsarlık eden ve yarı koloni ilişkilerinin sürüp gitmesine engel olabilecek girişimleri çıkarlarıyla bağdaştıramayanlar yönetimi etkiliyorlardı (İşçi Hareketleri, H. Avni Şanda, 1962).

Zayıf bir endüstri ve ticaret evlerinde çalışan işçiler ekonomik açıdan çok güç duruma düşmüştü. Adana'da tarım işçileri "Amerika zencileriyle, Mısır'ın fellâhlarından farklı olmayan koşullar içinde çalıştırılıyordu. Anadolu Demiryollarında çalışan işçilerin durumu da pamuk işçilerinininki kadar kötüydü." (Dünyada ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu, K. Sülker, 1963)

Zonguldak Kömür işçilerinin durumunu da şöyleydi:

"İş saatleri gün doğumu, gün batışı diye hesap ediliyordu. Amele kulübelerinin yanbaşında ahırlar, sıhhi şeraite (sağlık koşullarına) daha uygun tarzda yapılmıştı. Amele-ye mahsus hastahane, hatta doktor bile yoktu, hastalanan amele, bir ata bindirilerek köyüne gönderilirdi." (Ahmet Naim, Uzun Mehmet'ten Bugüne Kadar Zonguldak Havzası).

Demiryollarında gündelikte çalışan gar dö fren, makasçı, ateşçi, hat ve geçit bekçileri gibi işçiler hem çok tehlikeli işler yapıyor, hem de pek düşük ücret alıyordu. Tren altında kalıp da kaburga kemikleri kırılan, derisi yüzülen bir işçi hastahane de yattığı sürece bir kuruş ücret alamazdı (Dr. Arhangelos

Gavrili, Bağdat Demiryolları İdaresinin İçyüzü).

Osmanlı imparatorluğunda işçiler her bakımdan yoksuldu, perişandı. "Sanayi müesseseleri gereksinme duyuyor diye, sanayi mekteplerine yoksul çocuklar alınıyordu. Fabrikalarda staj gören bu çocuklar, kendilerini bekleyen gelecekte habersizdi. Alman emperyalizminin Demiryolu Şirketlerindeki işçileri nasıl ezdiği, helaya gidenlerin ücretlerinin nasıl kesildiği, inşaatta çalışanların işyerinde açıkta yatmaya mecbur tutulduğu, hastalanan işçilerin dahi çalışmaya zorlandığı, bunlara dinlenme izni veren hekimlere iltarda bulunulduğu, sanat okullarına alınanların meçhulü idi." (K. Sülker, 'Türkiye'de Sendikacılık, 1955).

Osmanlı döneminde bir işçi sınıfı oluşmuştu, ama devleti yönetenler bunların varlığıyla ve gereksinimleriyle ilgilenmiyorlardı.

II

İşçi Sınıfı'ndan söz eden ilk siyasi parti, Prens Sabahattin'in kurduğu "Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkezî Cemiyeti"dir (1902). "Memleketin içinde bulunduğu ağır şartlar, siyasi ve mesleki toplanmaları gerektiriyordu. Prens Sabahattin, çeşitli grevlerle, gazete yayınlarıyla varlığını kanıtlayan işçilere önem vermede ülke adına yarar görüyordu. Çünkü "İttihad-ı Osmani" Cemiyeti, merkezini Paris'e taşıdıktan sonra (1889) "Osmanlı Amele Cemiyeti" kurulmuştu (1895). Ancak Tophanedeki işyerlerinde çalışanlardan bir kaçının üye olabildiği bu Cemiyet, gizli çalışıyor, kitleleri aydınlatmaya önem veriyordu. Ama gizli çalışanlar bir süre sonra yakalanıp tutuklandılar. Sonraları Hereke Fabrikası Sermakinisti Rıza Bey, politik örgütlenmede yer aldı ve "Selameti Umumiye Kulübü"nü kurucuları arasına katıldı (1906-1907). Kulüp sonradan "Osmanlı Demokrat Fırkası" adıyla çalışmasını sürdürdü. Amaç "zulüm sistemine son vermek"ti. O dönemde bütün işçilerin grevi bastırılmış, grev yöneticileri tutuklanmıştı. Bu olay bazı çevrelerde yasal sayılmıyordu.

Jön Türkler, ülkenin yönetiminden kuşkuya düşmüş, istibdad yönetimine son verilmesi için çalışmalarını hızlandırmıştı. Jön Türkler'in 2. Kongresinde kabul edilen Bildirgede şöyle deniyordu:

"Serbestçe taharriyat (araştırmalar) ve teşebbüs (girişimler)tan menolunan (yasaklanan) ulema (bilginler) ve hükemaya (felsefeyle uğraşanlar), miri memurları tarafından soyulan, işkence çeken, haksız vergiler altında ezilen, bir kuru ekmeğten, bir avuç topraktan bile mehrum (yoksun) kalan köylülere, çiftçilere, emniyet ve hürriyetin yokluğundan nâşi (dolayı) işine gücüne devam edemeyen tacirlere, aç, çıplak sefalet içinde olan ve sonra Padişah'ın emriyle vatandaşların üzerine yürümeye mecbur tutulan askerlere, hasılı (özetle) devletin dehşetli bir tazyiki altında ezilen bütün milletlere" Abdülhamid yönetiminin devrilmesi için birleşme teklifi yerinde görüldü (Prof. Tanık Z. Tunaya, 'Türkiye'de Siyasi Partiler).

Bu çağrının ve benzeri oluşum ve girişimlerin sonucunda İkinci Abdülhamid "Kanun-u Esasi'ye tevfikân Medis-i Umumi'nin içtimaa daveti için irade sâdır olduğu"nu açıkladı. Böylece 24 Temmuz 1908 İkinci Meşrutiyeti ve Anayasanın yeniden yürürlüğe konularak parlamentonun açılması yoluna girildi.

III

Parlamentar düzene yeniden geçilişi üzerine geniş halk yığımları sokaklara dökülerek sevinç gösterileri yaptılar. Bu arada "amele kütleleri de hakkını istemek, soyulmaktan kurtulmak için ayaklandı. Esasen buna müsait (elverişli) bir zemin (ortam) vardı" (H. Avni, 1908'de Ecnebi Sermayesine Karşı İlk Kalkınmalar).

Öteden beri Alman emperyalizminin demir kaskacı altında ezilen işçilerin örgütü "Bağdat Demiryolları, Memurin ve Müstahdemin Cemiyet-i Uhuvvetkârisi" planlı bir çalışmaya yöneldi, işletmenin değişik ünitelerindeki temsilciler yeni haklar elde etmek için grev eylemine yöneltildiler. Bunu, başka işyerlerinde hak aramak isteyenlerin grev girişimleri izledi, böylece 15 Ağustos 1908'de başlayan grevler 15 Eylül'e kadar dalga dalga sürdü. Grevleri Cemiyet, yardım sandığı ve sendika adlarındaki işçi örgütleri yönetiyordu.

Tanin Gazetesi (1.8.1908) şu haberi yayınlamıştı:

"Adalara gidecek İdare-i Mahsusa

vapurları kaptanları ve mürettebatı, birikmiş maaşları verilmedikçe sefer yapmayacaklarını bildirmişler ve maaşlarını almışlardır."

Bu, grev hakkının isteklerin yerine getirilmesi gibi olumlu bir sonuç verdiğinin belirtisiydi ve işçiler bu olayı değerlendirmişlerdi. Bunu "Dersaadet Liman Amelesi, Paşabahçe Şişe Fabrikası, İzmir Liman Amelesi'nin terk-i eşgal ettikleri" haberi izler (13 Ağustos 1908, İkdâm). Ancak bazı işyerlerinde ücret artış istekleri için verilen dilekçeler üzerine (Cibali'deki İstanbul- Osmanlı Tütün Rejisi işyerinde) ücretlere yüzde 50 oranında zam yapılmışsa da bu, işçilerin istekleriyle bağdaşmayınca işyerinde bazı "müessif neticelere" olanak verildiği yazılmış ve daha üzücü olayların çıkmasını önlemek için işyeri geçici olarak çalışmasını durdurmuştu. Bu olayı bir lokavt şeklinde nitelemek de olasıydı (Oya Sencer, Türkiye'de İşçi Sınıfı, 1969, İstanbul).

Grev nedepleri arasında yalnız ekonomik bakımdan güçlenme isteği değil, işçiye kötü işlem yapanların değiştirilmesi de yer alıyordu. Nitekim İstanbul Tramvay Şirketi Direktörü Mr. Perdikaris'in ve Şişli Hattı Müfettişinin görevlerinden alınmaları işçilerce istenmiş ve hem Sadrazam (Başbakan) ve hem de Osmanlı İttihat Komisyonu Başkanlığına dilekçeyle duyurulmuştu. Bu istekler gerçekleşmezse işleri bırakacaklarını açıklamışlardı (Sabah, 13.8.1908).

Meşrutî idarenin başlamasıyla birikmiş istekler birer birer gündeme geldi. İstanbul yolcu vapurlarına kömür yükleyen işçiler, ücretleri artırılmazsa vapurları kömürsüz bırakacaklarını açıkladılar, istekleri karşılanmayınca vapurlar işlemedi.

Ekmekek fırınlarında çalışan 7.000 işçi ücretlerinin azlığından şikâyet eden dilekçelerini İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticilerine duyuruyor, Reji tütün işçileri de aynı yolu deniyor, İttihat ve Terakki adma Selim Sırrı ve Salim Beyler araya girerek greve yol açmadan işçileri geçici olarak isteklerinden caydırıyordu. Benzer durum Şimendifer Kampanyası işçilerinin grev girişimi sonrasında da görüldü. Greve giden işçiler, ertesi günü Zaptiye Nâzırı'nın grevi bırakırlarsa isteklerinin çözümüne çalışacağı vaadiyle grevden vazgeçmişlerdi.

Grev hareketlerini Uşşakzade Halit Ziya (Ünlü romancı Halid Ziya Uşşaklıgil) Sabah Gazetesinde yer

alan başyazısında kınıyor. Tütün işçileriyle tramvay işçilerinin greve gitmesini hürriyeti kötüye kullanma sayıyor, grev yüzünden işçi ücretlerinin "makul ölçüleri" geçmesiyle büyük bir mali yanlışla gidildiğini ileri sürüyor, bu durumun hükümetin ve olayları izleyenlerin kuşku ile karşıladıklarını ekliyordu (15.8. 1909 Sabah).

Ama grev eylemi, hızla yaygınlaşıyor, bu kez Halid Ziya'nın yarattığı olumsuz havayı dağıtmak için Sabah, bir başka başyazıda daha ılımlı bir dil kullanıyor, grev nedenlerini sıralarken de izlenen sosyal politikayı ele alıyor, tramvay idaresini yöneten adamların hizmet edenlere karşı insanca davranmadıklarını belirtiyor, bir kondüktör 800 kuruş maaş karşılığında 14 saat sıcakta ve soğukta çalıştığı halde, kusura sayılmayacak basit bir yanlış yüzünden ücretinin 10 kuruşa düşürülmesini yeriordu.

Sonunda İttihat ve Terakki Fırkası, önce geçici, sonra da süreklilik kazanan bir yasayı Meclis-i Mebusan'dan geçirdi: Tatil-i Eşgal Kanunu (1908)... Bu yasayla grev sınırlandırılıyordu. (Bkz. Dr. M. Şehmus Güzel, Grev-Grevin yapısal ve işlevsel açıdan irdelenmesine katkı, 1980, Ankara)

Birinci Dünya Savaşı döneminde, Mütarekede ve Cumhuriyet kurulduktan sonra ilk yıllarda grev hakkı kullanıldı, cemiyet, sendika, dernek türündeki örgütler varlıklarını bir süre korudular. Ancak yeni devletin kendine özgü işleyişi amaçlandığı için önce üretimi artırma ve devletin etkinliği ön plana getirildi, Ceza Kanununda yapılan değişikliklerle (1933) greve gidilmesine çalışanlar, bunu zorlayanlar ceza tehdidi altında bırakıldı (Md. 201). Bunu İş Kanunu daha belirginleştirdi (Md. 72 ve 73). Zaten işçilerin meslek açısından örgütlenmesi de Takrir-i Sükun yasasının ağır hükümleri ve idarenin tutumu nedeniyle olanaksızlaşmıştı. Özellikle 1938'de Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle "sınıf esasına dayalı dernek kurma" yasaklandı. Bu yasak, İkinci Dünya Savaşı'nda demokrasi cephesinde birleşen devletlerin Mihver Devletleri'ni tam bir yenilgiye uğratması sonucuna kadar sürdü. 1946 Haziranında, Cemiyetler Kanununda 1938'de yapılan değişiklik yasadaki çıkarılınca Türkiye'de yeniden sendika ve siyasi parti kurma hakkı doğdu. Böylece 1946 sendikalarının kısa yaşamı başlamış oldu.

Okuyucularla

Sanat kuramının gerekliliği

Derginizi çıktığından bu yana izlemekteyim. Sizleri kutlamak isterim. Ele aldığınız konularla bu alanın sahipsiz olmadığını kanıtladınız...

...Anımsadığım kadarıyla derginizin ilk sayısındaki sunuş yazısında yer alan ve gerek derginizin, gerekse çalışanlara daha iyi bir yaşam için mücadele verenlerin sanat görüşünü net bir şekilde ortaya koyan B.Brecht'ten bir alıntı vardı. Burada sanatın ne için yapılması gerektiği, sanatın "daha iyi bir yaşam" mücadelesindeki yeri gayet güzel anlatılır...

... İlk sayınızda ortaya koyduğunuz sanat anlayışını resim, şiir, müzik ve diğer sanat kollarında gerek kuramsal gerekse örnekleriyle ortaya koyabilerseniz çok sevinceğim. Sanırım bu konu, benim gibi sanatın, daha iyi bir yaşam mücadelesinin bir aracı olduğuna inananların önemli bir sorunu. Başarılarınızın devamına olan inancımıla...

M. Kemal TOPRAK

Türkiye temel sanayiini kurtmalıdır.

Türk işçilerinin Federal Almanya'dan çıkarılmak istenmesi, uluslararası insanlık evrenseliğine ters düştüğü gibi Türkiye ile Avrupa ittifakına da ters düşüyor. Asırlar boyunca Türkiye kendisini Avrupa'ya yanaştırmak istemiş, Avrupa buna yan çizmiştir. Sadece NATO'nun güneydoğu hudutlarını koruyan bir devlet gözüyle görülmüştür Türkiye...

... Türkiye'mizin en büyük problemi, çarpık sanayiden kurtulup, temel sanayiini en kısa zamanda kurmasıdır. Bu da, IMF'nin isteğinin doğrultusunda olamaz. Türkiye'de çok sayıda boş geçen, iş isteyen genç vatandaşın isteği doğrultusunda sanayi olmalıdır. O zaman ne mutlu bize ve güzel Türkiye'mize. O zaman Almanya'da alıntı ve üretim bırakmak nemize...

Ö. KAYGUSUZ-F. Almanya

GEREKSİNİMLERİN TOPLUMSALLAŞMASI VE BİREY-DEVLET İLİŞKİSİ

Sinan SÖNMEZ

1. Fizyolojik Temel

İnsanoğlunun varlığından kaynaklanan ve yaşamını sürdürebilmek için gidermek zorunda kaldığı bazı vazgeçilemez temel gereksinimler vardır. Bunların ilk grubunu oluşturan fizyolojik veya biyolojik gereksinimler canlı organizmanın varlığından kaynaklanmaktadır. Her canlı organizma gibi, insan da enerji tüketmektedir ve yaşamına süreklilik kazandırmak için gerekli kalmayı elde etmesi gerekmektedir. Temel gereksinimlerin ikinci grubunu ise, giyinme, barınma, ısınma gibi tamamlayıcı gereksinimler oluşturmaktadır. Bu tür gereksinimlerin giderilmesi ise alınan enerjiyi korumaya yöneliktir.

Gereksinimlerin tanımında ve sınırlarının çizilmesinde yukarıda belirttiğimiz biyolojik temelden hareket eden doğalcı yaklaşım, insan doğasını değişmez bir veri olarak kabul etmekte ve saptanan basit veya temel gereksinimler tabanından yeni gereksinimlerin türediğini ileri sürmektedir. Sosyal koşulların biyolojik temele eklenmekte ve insan doğası üzerinde tarihsel etkenlerin yönlendirici rolü göz önünde bulundurulmaktadır. Böylelikle, gereksinim biyolojik etkenler ve bireyin sürekli doyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Daha da somutlaştıracak olursak, biyolojik verilerden hareket edilerek bireyin psikolojik durumunun göz önünde bulundurulduğunu ve sonuçta, biyoloji ile psikolojinin belirleyici olduğu bir ge-

reksinimler yelpazesinin ortaya konulduğunu ileri sürebiliriz. Başka bir deyişle, bireysel beğeni ve tercihlerin toplamına dayanan ortak (kolektif) psikolojiye başvurulmakta veya kültür ortamının bireyi etkilediği görüşü savunulmaktadır. Şöyle ki, kültür, tanımlanan basit veya temel gereksinimleri, psikoloji aracılığıyla etkilemekte ve gereksinimler toplumsallaşmaktadır! Böylece, temel gereksinimlerin tarihsel ve kültürel bir çerçevenin içine yerleştirilmesi toplumsal nitelik kazanmalarını sağlamaktadır.

2. "Tüketim Toplumu": Sorunun Saptırılması!

Doğalcı yaklaşımı eleştiren yazarlar çelişkili olarak söz konusu yaklaşımı yeniden üretmişlerdir. Örneğin Veblen gereksinimleri yapay ve gerçek olarak iki grupta toplamıştır. Veblen'e göre yapay gereksinimler bireyin toplumdaki yerini koruması için yaptığı faaliyetler sonunda ortaya çıkmaktadır. Gösteriş için tüketim varlıklı kesimler açısından önemli olmasına karşın toplumdaki diğer katmanlar da bu tür tüketimin etkisi altında kalmaktadırlar. Başka bir deyişle, yapay gereksinimler, şiddetleri-farklı olmasına karşın, toplumdaki tüm katmanlar için geçerli olmaktadır. Veblen'in yaklaşımında ilginç olan nokta, yapay gereksinimlerin tarihsel süreç içinde gerçek gereksinimlere dönüşmesidir. Gösteriş için yapılan tüketim zamanla gerçek gereksinmeyi

karşılayan tüketime dönüşmekte, toplumsal tüketimin saptanmasında yadsınmayacak bir işleve sahip olmaktadır.

Tanımlı Amerikalı toplumbilimcileri ve iktisatçıları olan Marcuse ve Galbraith de, Veblen'in doğrultusunda düşüncelerini geliştirmişlerdir. Marcuse'un konuya ilişkin temel düşüncelerini şu tümcelede yakalayabiliyoruz: "Bireyler yaşayışlarını biçimleyen nesnelerde buluyorlarsa kendilerini, bu onların eşyanın yasasını koymalarından gelmez, eşyanın yasasını kabullenmelerinden gelir, bir fizik yasası gibi değil, toplumların yasası gibi kabullenir bunu".² Bu yargı, "özel toplumsal çıkarların bireye yüklediği 'yapma ihtiyaçlardan' kaynaklanmaktadır."³ Nedir bu yapma gereksinimler? "Reklamlara uyarak gevşemek, eğlenmek, harekete geçmek, tüketimde bulunmak, başkalarının sevdiğini sevmek ve tiksintidiğinden tiksirmek..."⁴ Marcuse, gereksinimlerin toplumsallaşmasını da dış güçlere bağlamaktadır: "Bu ihtiyaçlar bireyin denetleyemediği dış güçlerce belirlenen bir işlev ve toplumsal içerik kapsar. Bu ihtiyaçların gelişmesi ve giderilmesi dışı bağlıdır. Bireyin varoluş koşullarıyla yenilenen ve güçlenen bu ihtiyaçlar, bireyin ihtiyacı haline gelse de, birey onlarla özdeşleşse de, bu ihtiyaçların karşılanışında birey kendisini bulsa da bir şey değişmez. Bu ihtiyaçlar değişmezler, egemen çıkarların baskısı zorunlu kıldığı bir toplumun ürünleri olarak kalırlar."⁵ Marcuse'e göre, yapay gereksinimler bireyin benliğiyle bütünleşmektedir. Üretim sistemi tüketici bireyi baskı altına alarak bütünleşmeyi sağlamaktadır.

Galbraith de fizyolojik gereksinimlerin giderilmesinden sonra tüketici-bireyi yönlendirmenin kolay olduğunu ileri sürmektedir. Bu erek doğrultusunda iletişim ağı, ticaret ve pazarlama örgütleri, reklamcılık ve araştırma, mesleki eğitim ve benzer destekleyici faaliyetlerin kullanılarak tüketicinin koşullandırılması söz konusu olmaktadır.⁶ Bir çok mala duyulan gereksinimin, bu malların yokluğunda ortaya çıkan nesnel rahatsızlıktan değil, fakat sahip olunduğunda beliren psikolojik duyarlılıktan kaynaklandığını belirten Galbraith, bireyin cinsel duygularından sosyal gönençine kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde beliren gereksinimlerin giderilmesiyle özde psikolojik doyuma ulaşacağını vurgulamaktadır.⁷

Öz olarak, Galbraith, bir toplum-daki gönenç düzeyi yükseldikçe, gereksinimleri gideren sürecin aynı zamanda sürekli olarak yeni gereksinimleri ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Gereksinimlerin arkasında yatan istemlerin, tüketimin artması ve yaşam düzeyinin yükselmesinin itici gücü olduğunu vurgulamaktadır. Galbraith gelişmiş kapitalist ülkelerin "tüketim toplumları" oldukları düşüncesini ortaya koymaktadır. Bu yapının oluşmasında da bireylerin psikolojik açıdan etki altında bırakılmalarının belirleyici olduğu görüşü vurgulanmaktadır. Sonuç olarak gereksinimlerin toplumsallaşmasında belirleyici olan üretim sistemi olmaktadır, ne ki, bireylerin yönlendirilmeleri neçeniyle yapay gereksinimler, yani sistemin yarattığı gereksinimler, toplumsallaşmanın kaynağı olmaktadır!

Doğalcı yaklaşımı eleştiren yazarların en önemlilerinden biri de Baudrillard'dır. Baudrillard, gereksinimlerin sosyal sistemin mantığı gereği bireylere kabul ettirildiğini ve gereksinimler bütününe kapitalist sistem tarafından ortaya çıkarıldığını ileri sürmektedir.⁸ Sistemin istediği ve belirlediği ölçüde gereksinimlerin yaratıldığını ileri süren Baudrillard, tüketim gereksinmesinin, üretilen malların satılması ve böylelikle sistemin devamlılığının sağlanmasında bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Tüketiciyi yönlendirmek için de, kredi ve reklam mekanizmalarının etkin biçimde kullanıldığını belirtmektedir. Baudrillard, "Nesnel tüketim gereksinmesi nedeniyle tüketim yapılamamakta..."⁹ yargısında bulunmakta ve pazar ekonomisinin temel yapısal mekanizmaları çerçevesinde gerçekleştirilen sosyal üretime, bireysel gereksinimlerin ve tüketimin ayarlandığını ileri sürmektedir. Kaçınılmaz olarak, yaşamak için giderilmesi gerekli gereksinimler ve sistemin yarattığı ikincil veya yapay gereksinimler ayrımı söz konusu olmaktadır. "Tüketim toplumu" kavramını ortaya koyan ve şiddetle eleştiren Baudrillard böyle toplumlarda reklamcılık gibi insan psikolojisini etkileyen yöntemlerle tüketicilerin yönlendirildiğini belirtmekte ve yeni ekonomik istemleri bile reaksiyonerlikle suçlamaktadır! Baudrillard, tüketim ve sosyal ilişkileri toplumun ideolojik yapısında oluşan süreçler olarak yorumlamaktadır ve tüketimi "kültürel sistemimizin üstüne temellendirdiği sistematik bir etkinlik biçimi; sadece eşyalarla değil, aynı za-

manda toplum ve dünya ile ilişkimi-zin etkin bir biçimi"¹⁰ olarak değerlendirmektedir. Baudrillard'a göre, bu durumda da meta mantığının egemen olduğu tüketim toplumlarında bir yabancılaşma gözlemlenmektedir.

Doğalcı yaklaşıma, "tüketim toplumu" görüşünü savunanlarca yapılan eleştirilere ilişkin bir temel saptama yaparken üzerinde durulması gereken nokta bizzat *tüketim toplumu* kavramıdır; çünkü bu kavramın ideolojik boyutları vardır. Söz konusu kavrama sığınarak, sosyo-ekonomik istemlerin değerlendirildiğini ve sürekli olarak robot-tüketici görüntüsünün yaratıldığını görüyoruz. Galbraith ve Marcuse kapitalist sistemi eleştirirlerken, bireyin özgür olarak, tek başına, gereksinimlerini saptayamadığını savunmaktadırlar. Yani, tüketim toplumunda yaşayan her birey programlanmakta ve sadece tüketimi düşünmektedir. Bu yazarlar bir yandan doğalcı yaklaşımı eleştirirken, diğer yandan bireyin "özgürlüğü" konusunda benimsedikleri tutum ölçüsünde doğalcı yaklaşımın çerçevesi içine girmektedirler. Üstelik, Marcuse ve Galbraith'in görüşü benimsenirse gereksinimlerin toplumsallaşması açıklığa kavuşmamaktadır. Baudrillard da, gereksinimlerin günümüzdeki nesnel temeliyle birlikte, bu konudaki istemlerin gelişmesini göz önüne alarak *Doğalcı ideolojiye* yeni boyutlar kazandırmaktadır. Sistemin yarattığı ikincil veya yapay gereksinimlerin günde-me getirilmesi, kaçınılmaz olarak, Baudrillard'ı doğalcı yaklaşımın çerçevesine itmektedir. Bu durumda, gereksinimlerin nesnel temeli yadsınarak doğallıkları bir kenara bırakılmamakta ve bu nesnelliği bireylerin dışında oluşan fakat bireyi de kapsamına alan toplumsal ilişkilerde aramak kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle biz de, öncelikle fizyolojik veya biyolojik gereksinme kavramını ele alalım ve daha sonra bireylerin psikolojik olarak etkilenme sorunlarını irdeleyelim. Böylelikle gereksinimlerin toplumsallaşmalarına geçişi de sağlamış olacağız.

3. Eleştirinin Eleştirisi

Öncelikle bireylerin fizyolojik gereksinimlerinin vazgeçilmez bir veri olduğunu kabul etmek gerekiyor. Canlı organizmanın varlığından kaynaklanan fizyolojik gereksinimlerle birlikte tamamlayıcı nitelikte

olanlar insan doğasında bulunmaktadırlar. Ne ki, söz konusu gereksinimler tarihsel süreç içerisinde bir değişikliğe uğramaktadırlar. Devingen yapıdan kaynaklanan bir değişme söz konusudur. Öte yandan tüm canlı organizmalar arasında özdeşlik olduğunu ileri sürmek olanaksızdır. Örnek olarak beslenme gereksinmesini ele alırsak, bu kavramın günümüzde yeni bir içeriğe sahip olduğunu saptayabiliriz. Yeterli ve dengeli beslenme gerekliliğinin ortaya konulmasıyla beslenme olgusu yeni boyutlar kazanmıştır. Özellikle yetersiz ve dengesiz beslenme nin, toplumsal davranış, çalışma kapasitesi ve iş verimi üzerindeki olumsuz etkileri düşünülürse, beslenmenin yeni boyutları kolaylıkla kavranabilir. Barınma, ısınma, giyinme gibi tamamlayıcı gereksinimler konusunda da aynı görüşü ileri sürmek kanımızca doğru olacaktır. Temel gereksinimlerin doğallığı söz konusu olduğu zaman diğer canlı organizmaların gereksinimleriyle olan farklılığın göz önünde bulundurulması gerekmektedir, çünkü "her organizmanın kendine özgü bir dünyası vardır. Belli dirimbilimsel türlerin yaşamında bulduğumuz olaylar başka türlere aktarılamaz. İki ayrı organizmanın yaşantıları ve bundan ötürü de gerçeklikleri birbiriyle karşılaştırılmaz"¹¹ Bu nedenle gereksinme kavramını sadece fizyolojik veya biyolojik etkenlerle açıklamak, yetersiz olmasının yanı sıra, yanlış yorumlara ve sapmalara yol açmaktadır. Her ne kadar insanların gereksinimleri biyolojik gereksinimlere dayansa da "sosyal ve birlikte yaşamalarının ürünleridir ve insan topluluğunun belli bir gelişim derecesine bağlıdır"¹² İnsanlığa ayırtkanlık veren, temel etken yaşamını sürdürmesini sağlayan araçları üretmesi ve böylece kendi yarattığı olanakları değerlendirmesidir. İnsanın "yarattığı ürünün kendi dışında nesnel birikimi ve yaratılan sosyal patrimuvanın tarihsel süreklilik içinde aktarılması, insanların gereksinimleriyle bütünleşmelerini sağlamaktadır. Hayvan yaşamının temelini oluşturan ve her organizmada bulunan kalıtsal biyolojik patrimuvandan belirli bir farklılık vardır"¹³ Şöyle ki, "birbirini izleyen kuşakların çalışması sonucu doğada gerçekleştirilen dönüşüm, üretim araçları, üretimde insanlar arasında oluşan sosyal ilişkiler, anlatım ve bilgi birikimi, üstyapı kurumları, vb, insanın gerçek özünü oluşturmaktadır. Kromozomlara bağlı olmayan, materyal fakat sosyal açıdan nesnel, hareketsiz olmayıp tarihsel süreç

inde değişen bir öz söz konusudur."¹⁴ Biyolojik etkenler bağımlı bir duruma gelmekte, başka bir deyişle, gereksinimler bireyin biyolojik özünden kaynaklanıyor görünümüne sahip olmasına karşın "üretim güçlerine ve sosyal ilişkilere dayalı dışarıya yönelik istemlerin içselleşmesinden kaynaklanmaktadır."¹⁵

Yukarıda vurguladığımız noktalar bir kenara bırakılırsa gereksinimleri salt insan doğasıyla bağdaştırarak açıklama çabasına girmek kaçınılmaz olmaktadır. Kuşkusuz gereksinimlerin belli fizyolojik temeli vardır ve üstelik sosyolojik, ahlaki ve psikolojik etkenler de göz önüne alınmalıdır; ama bu etkenler üretim güçleri ve üretim sürecinde oluşan sosyo-ekonomik ilişkilere bağımlıdır.

Çağımızda ve özellikle de yaşadığımız dönemde gelişmiş kapitalist ülkelerin yanı sıra az gelişmiş ülkelerde de geniş sosyal katmanların tüketim açısından psikolojik olarak etkilendikleri yadsınmaz. Reklamcılığın ereği tüketiciyi etkileyerek yönlendirmektir. Kaçınılmaz olarak bazı yapay gereksinimler sistem tarafından yaratılmaktadır. Ne ki, ilkel veya fizyolojik gereksinimlerin dışında kalanların yapay olduklarını ileri sürmek, sorunu saptırmaktır. "Tüketim toplumu" kavramı ve ideolojisine sığınarak, emeklerini satarak yaşamlarını sürdüren kitleleri robot-tüketici olarak algılamak ve söz konusu dar gelirli katmanların aşırı tüketim ve harcama yaptığını ileri sürmek çok anlamlıdır. Çünkü bir yandan emekçi kesimlerde burjuvalaşma eğiliminin olduğu iddia edilmekte, öte yandan da istikrar ve kalkınma politikalarının faturaları bu kesimlere ödetilmektedir. Oysa üretim güçlerinin gelişmesine bağımlı olarak yeni tüketim olanakları yaratılmaktadır. Yaratılanlar artık değerden daha fazla pay alma olanaklarını bulan kesimlerin tüketimlerini artırmalarının burjuvalaşma olarak nitelendirilmesi veya aşırı harcamalarla genel ekonomik dengeyi sarstıklarının iddia edilmesi, dayanağı olmayan görüşlerdir. Ayrıca, gereksinimleriyle bütünleşen insanı "bir doğal yeti veya içgüdü" aracılığıyla tanımlamanın da olanaksız olduğunu belirtmeliyiz. "İnsanın göze çarpan ayırtkanı (karakteristiği), ayırıcı göstergesi, metafiziksel doğası olmayıp yaptığı işidir."¹⁶ Oysa insanın fizyolojik veya biyolojik gereksinimlerini saptayıp geri kalanları yapay olarak nitelendirmek, insanı metafiziksel doğasıyla algı-

lamaktır. Psikolojici kuramlar insan gerçeğini çarpıtmaktadırlar. Bu kuramlar "insan gerçekliğinin tarihsel özelliğini örterler ve gerçek sorunları, evrim yasaları ve bireysel olgunun zamansal-uzamsal bütünlük içindeki anlamı sorusunu içsel biçimde katı ve ancak (o da en iyi durumlarda) algılanamaz değişikliklere açık bir bütünlüğün içinde bağlamsız bir ayrıntının kanıtlanmasına indirgerler."¹⁷

4. Gereksinimlerin Toplumsallaşması ve Devlet

Gereksinimlerin toplumsallaşması tarihsel bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Kuşkusuz, toplumsallaşma insanların birlikte yaşamaları ve işbölümünden kaynaklanmaktadır. Toplamların sanayileşmede gösterdikleri gelişmeler sadece üretimdeki nicel ve nitel değişimlerle sınırlandırılmaz. Kaçınılmaz olarak, sanayileşme sürecinde yeni sosyo-ekonomik yapılar oluşmakta, yeni ilişkiler ortaya çıkmakta, sosyal ve de siyasal yeni örgütler doğmaktadır. Sanayileşmenin özünde taşıdığı devingenlik yapısal değişimin de süreklilik kazanmasını sağlamaktadır. Nitekim bir toplumda zaman kesitlerine göre gereksinimlerin nicel ve nitel değişiklikler göstermesinin yanı sıra giderilme yöntemlerinin de farklı olması ve de aynı zaman kesitinde değişik toplumlarda söz konusu özelliklerin değişik boyutlarda olması sanayileşme sürecine bağımlıdır. Daha da somutlaştırsak egemen üretim biçiminin ve üretim güçlerinin gelişme düzeyinin belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Gereksinimlerin toplumsallaşmasına ilişkin başlıca üç temel özellik görmekteyiz:

a) Toplumsallaşmanın ilk yönü gereksinimlerin yaygınlaşmasıyla ilgilidir. Sayısal olarak artan gereksinimlerin büyük bir kısmı tüm bireyleri kapsamaktadır.

b) Toplumsallaşmanın ikinci yönü ise gereksinimlerin çeşitlenmesi ve giderilme sürelerinin uzamasıdır. Herhangi bir birey açısından ele alırsak, gereksinimlerin zaman kesitlerine göre değiştiğini görüyoruz. İki ayrı bireyi karşılaştırsak, aynı zaman kesitinde ortak gereksinimlerinin yanı sıra farklı gereksinimleri olduğunu da saptayabiliriz. Bu açıdan bir değerlendirme yaparsak, üretim güçlerindeki toplumsallaşmanın gereksinimlerin tek düze olarak kabul edilmesiyle bağdaşmadı-

Okuyucularla

Geleceğin boyutu

Hiçbir çaba insanlığın bilgi ürettiği düzeyini geriletmeye utku-ya ulaşabilmiş değildir. Gün ışı-dukça da bilgi üretimi insanlığa yeni sevinçler getirecektir. Uygarlıklar tarihi, kültür ve sanatın evrensel düzleminde geçmiş boyutlandırmakta, geleceğin mutlak dolu ürünlerinin göstergesini müjdelemektedir. İnsan soyunun acılarını onarmaya eğilmeyen hiç bir sanat emeği, geleceğin mutlaklığında ayakta kalamayacaktır. Mustafa SÖYLEMEZ-Osmaniye

Demokratik bir Anayasa

Yeni Anayasa, toplumumuzun çoğunluğunun çıkarlarını savunduğu ölçüde demokratik olacaktır. Ve o oranda da ömrü ve işlerliği uzun olacaktır. Her ülkede ve ülkemizde toplumun çoğunluğunu çalışan kitleler oluşturmaktadır. Bu kitleler, işçi sınıfı, yoksul ve orta köylüler de dahil olmak üzere kafa ve kol emeğini satarak geçinmeye çalışan kişilerden oluşur. Nedir bu kitlelerin istekleri? Ekonomik, demokratik ve politik örgütlenme özgürlüğü. Grev ve toplu sözleşme özgürlüğü. Demokratik bir toprak reformu. İş ve can güvenliği sağlanmış olan, sağlık koşullarına uygun bir iş. Üstal gelirden daha fazla pay. İşte toplumumuzun çoğunluğu bu ve buna benzer haklar istiyorlar. Yani demokratik bir anayasa istiyorlar.

Hamit KARTAL

YÖK ve özerklik

Üniversite özerkliğinin ne demek olduğunu, üniversitelerin ne olduğunu, hatta işlevlerinin neler olduğunu geniş kesimler henüz bilmiyorlar...

... Mali özerklik, bilimsel özerklik, yönetsel özerklik... Bu üç öge birbirinden farklı değil, aksine bir arada değerlendirilmelidir. Çünkü bu üç öge arasındaki bağdaşmanın niteliği özerklik kavramının temel içeriğini belirlemektedir. Şöyle ki, bu üç ögeden herhangi biri olmadığında ya da yetersiz kâğıtında özerkliğin hiç bir anlamı olmaz ve kurum halk yararına olmaktan çıkmaya başlar.

Ayhan KARAHAN - Bodrum

ğini ve üretim güçlerinin gereksinmelerinin çeşitlenmesini sağladığını ileri sürebiliriz. Ayrıca, üretim güçlerinin gelişmesine paralel olarak gereksinmelerin karşılanması uzun bir dönem boyunca olmaktadır. Diğer bir deyişle, değişik fizyolojik ve sosyal özelliklerine göre, gereksinmelerin sürekli olarak giderilmesi söz konusudur.

c) Gereksinmelerin toplumsallaşma sürecinin üçüncü yönü, birleşik ve bağımlı gereksinmelerin belirlenmesidir. Farklı gereksinmelerin giderilme yöntemleri arasındaki ilişki pek değişmektedir. Bir bireyin gereksinmelerinin karşılanması diğer bir bireyin gereksinmelerini etkilemektedir. Yani, bir kullanım değerinin yaratılması, diğer bir kullanım değerini ortaya çıkarmaktadır. Gereksinmelerin giderilmesi çok değişik mal ve hizmetlerin birleşimini gerektirmektedir. Bu mal ve hizmetlerin kullanımının eşgüdümü, aynı zamanda, tüketimin gerekli bir hizmeti olmaktadır. Konut, iletişim ağıları ve diğer donatım mallarının kullanımlarında eşgüdümü sağlamak zorunda olan kent planlaması bu açıdan özellikle anlam kazanmaktadır.

Sonuç olarak, gereksinmelerin toplumsallaşmasının bireysel tüketimlerin toplumsallaşmasına bağımlı olduğunu, yani bireysel tüketimin toplumsallaşarak ortak tüketime dönüştüğünü vurgulamak istiyoruz. Üretim güçlerinin gelişmesi ise ortak kullanım değerlerinin yaratılmasını hızlandırmıştır. Üzerinde durulması gereken nokta, sermayenin yoğunlaşmasının, işletme birimleri ve üretim araçlarının merkezileşmesi ve yoğunlaşması biçiminde ortaya çıkmasıdır. Bu süreç emeğin yoğunlaşmasına ve yeniden üretimini sağlayan tüketim araçlarının yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Söz konusu tüketim araçlarından bazıları bireysel kullanıma, diğerleri ise ortak kullanıma yöneliktir. Ne ki, bireysel kullanımla (tüketimle) ortak kullanımın birbirleriyle otomatik olarak geliştiğini söylemek olanaksızdır. Ortak kullanım, tüketim sürecinin nesnel olarak toplumsallaşması ve bazı mal ile hizmet türlerinin kamu tarafından veya yarı-kamusal biçimde yönetilmesiyle belirlenmektedir. Bunun yanı sıra, daha önce Marcuse ve Galbraith'in konuya ilişkin görüşlerini aktarırken belirttiğimiz gibi, reklamlar, kredi mekânizması ve satın alma gücünün yükseltilmesine ek olarak bireysel tüketimin artışı sağlamak için ortak tüketim araçlarının belirli ölçüde

örgütlenmesi gerekmektedir. Çünkü tüketimin özendirilmesi sermaye dolaşımının hızının ayarlanmasında etkin bir işleve sahiptir. Bu nedenle de devletin ortak veya toplu tüketim alanına müdahale ettiğini görüyoruz. Mutlak vurgulanması gereken önemli bir nokta da, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin ortak gereksinmeler alanının genişlemesine neden olmasıdır. Sendika ve meslek örgütleriyle bireyler ortak tüketime ilişkin istemlerini ortaya koymaktadırlar. Böylece, tüketimin toplumsallaşması kitlelerin örgütlenmesi ve istemlerini belirtmelerine paralel olmaktadır.

Gereksinmelerin ve tüketimin giderek toplumsallaşmasıyla birlikte devletin üretim, dağıtım ve ortak tüketim araçlarının yönetimine müdahalesi artmaktadır. Gelişmiş kapitalist ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında, söz konusu müdahalenin kapsamı ve yoğunluğu açısından belirgin farklılıklar olduğu gibi gelişmiş ülkeler arasında da farklılıklar vardır. Kaçınılmaz olarak, müdahalenin niteliği dönemlere göre de değişmektedir. Ne ki, liberal doktrinin egemen olduğu, "bırakınız yap-sınlar, bırakınız geçsinler" ilkesinin uygulandığı dönemlerde de devletin varlığını duyurduğunu biliyoruz.

Özde, "insanın doğası devletin doğası içinde büyük harflerle yazılmıştır. Kitabın gizli anlamı devlette birdenbire ortaya çıkar. Daha önce bulanık ve karışık gözükene, açık ve okunabilir duruma gelir."¹⁸ Nitekim insanların en temel ve kutsal gereksinmesi ve hakkı olan yaşam hakkını incelediğimizde bu gerçek ortaya çıkmaktadır. Yaşam hakkı bireysel hak ve özgürlükler ile toplumsal hak ve özgürlüklerden oluşmaktadır. Bireysel hak ve özgürlükler soyut insan varlığından, yani insanın biyolojik, ahlaki ve entelektüel yönlerinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal hak ve özgürlükler ise insanın somut durumundan, toplum içinde düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Somut platformda ele alınan insan, "o soyutluk içinde düşündüğümüz varlığını da kapsamak, içermek üzere türlü durumlar içindedir."¹⁹ İnsanların toplum içinde bulunmaları nedeniyle veya toplumdaki sosyo-ekonomik ilişkileri veya gelir bölüşümünden aldıkları paylara göre "ekonomik ve sosyal açılarından zayıflıklar doğar. Bunları gidermek toplumun görevidir. Soyut insan varlığı üzerinde kurulmuş hak ve özgürlükler, nasıl, siyasal devletin ilkesi olmuştur; insan varlığının somut

durumları üzerinde kurulmuş olan ve insanı toplum içindeki durumlarından fıskıran zayıflıklarından arındırmaya yönelmiş bulunan bu hak ve özgürlükler de, sosyal ve ekonomik devletin bir ilkesi olmuştur. Ve çağımızda devlet, sosyo-ekonomik politik bir olgudur. Bundan soyut varlığımıza bağlı hak ve özgürlüklere saygı isteriz; somut varlığımızdan ve durumlarımızdan fıskıran hak ve özgürlükleri de, bizzat yerine getirmesini isteriz."²⁰

Uygulamaya bakacak olursak XX. yüzyılda ve özellikle 2. Dünya Savaşından günümüze dek uzanan zaman kesitinde bir çok gelişmiş kapitalist ülkede devletin ortak tüketim araçları grubunda toplanan ve bireyin somut durumuna ilişkin hak ve özgürlüklerini oluşturan, eğitim ve kültür, konut, sağlık, kentsel altyapı, ulaşım, sosyal güvence (ailelere yapılan akçalı yardımlar, işsizlik sigortası, vb...) alanlarında müdahale ettiğini görmekteyiz. Özellikle devletin temel sosyal gereksinimleri karşılamak için bir çaba içine girdiğini yadsıyamayız. Yalnız devletin ilgili alanlara müdahale ederken toplumsal gereksinimleri ve istemleri göz önüne almasının yanı sıra sermayenin teknik ve ekonomik gereksinmelerine ağırlık verdiğini özellikle vurgulamak gerekiyor. Diğer bir deyişle, toplumsal mal ve hizmetlerin üretilmesi, kapitalist gelişmenin süreklilik kazanmasının sağlanması ereğinden ve toplumdaki çeşitli katmanların çelişkilerinden kaynaklanmaktadır. James O'Connor, yerinde bir yargıyla, "Devlet kârlı sermaye birikiminin mümkün olabileceği koşulları yaratmak veya devam ettirmek zorundadır. Bununla beraber, devlet sosyal uyumu sağlayan koşulları da yaratmak veya devam ettirmek zorundadır"²⁰ diyor. Nitekim, emeğin verimini artıran proje ve hizmetlere ilişkin sosyal yatırım harcamaları ile emeğin yeniden üretim maliyetlerini düşüren proje ve hizmetlerden oluşan sosyal tüketim harcamalarının kâr oranını artırdığını ve sermaye birikiminin temelini genişlettiğini ve hızını artırdığını ileri sürebiliriz. Sosyal uyumu sağlamaya yönelik harcamalar ise üretken olmamasına karşın sosyal ve siyasal gerginliği azaltmayı amaçlamaktadır ve önemli ölçüde belli bir süreç içinde kitlelerce elde edilen haklardan kaynaklanmaktadır.

Devletin özellikle sosyal planda müdahalesi az gelişmiş ülkelerde farklı olmuştur. Üstelik tüm az geliş-

miş ülkelere aynı mercekten bakmak olanaksızdır. Feodal üretim biçiminin hızlı olarak tasfiye edildiği ve sanayileşmenin belirli bir aşamaya geldiği ülkelerle (yarı-sanayileşmiş ülkeler) feodal üretim biçiminin egemen olduğu ülkeler arasında, devletin sosyal nitelikli müdahalesi konusunda çok büyük farklılıklar vardır. Sosyal devlet kavramının yarı-sanayileşmiş az gelişmiş ülkelerin bir çoğunda en azından "ilke" olarak kabul edildiğini görüyoruz. Bu anlayışa uygun olarak "kişi onuruyla bağdaşan yaşam düzeyinin ve sosyal adaletin sağlanması" ilkesinin devlet tarafından uygulanmasında toplumsal gereksinimleri gideren mal ve hizmetlerin kamu kesimi tarafından kitlelere sunulması gerekli olmaktadır. Kanımızca kalkınma politikalarının en önemli ölçütü toplumsal gereksinmelerin karşılanma düzeyidir. Diğer bir deyişle kalkınma ve sosyal devlet kavramı birbirlerini tamamlamakta, bir bütünü oluşturmaktadır. Ülkemizde de devlete bu konuda verilen görevin bizzat 1961 Anayasası'nda vurgulandığını görüyoruz. Anayasanın 2. maddesi "sosyal hukuk devleti" kavramını ortaya koymakta, 35-53 maddeleri, bireyin, ailenin, toplumun sosyal ve ekonomik haklarını ve devletin görevlerini belirtmektedir. Anayasa, ekonomik ve sosyal kalkınmanın demokratik yolla gerçekleşmesinin planlı olarak yapılacağını ve bunun devletin görevi olduğunu da belirtmektedir. 1961 anayasasında söz konusu ilkelere yer alması bir rastlantı değildir. Daha önce vurguladığımız gibi toplumun sanayileşmede aldığı yol, üretim güçlerinin gelişmesi, sosyal, ekonomik ve siyasal örgütlenmenin etkisiyle bir kazanım olan 1961 anayasasında yer almıştır. Ekonomik kalkınma ile sosyal devleti birbirlerine alternatif olarak göstermek bir saparmadır! Sosyal devlet ve kalkınma bir bütündür. Bu bütünün yeni Anayasa'da da korunması ve ilke olarak kalmayıp yaşama kavuşturulması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- 1) T. Veblen, The Theory of Leisure Class, The Modern Library, New York, 1934.
- 2) H. Marcuse, Tek Boyutlu İnsan, çev. A. Timuçin, T. Tunçdoğan, May Yayınları, 1975, s. 26
- 3) a.g.e., s. 19
- 4) aynı yerde.
- 5) a.g.e., s. 19-20
- 6) J.K. Galbraith, Le Nouvel Etat Industriel, 2. basım, Gallimard, Paris, 1974, s. 220-223.

- 7) J.K. Galbraith, The Affluent Society The New American Library, Kasım 1970, s. 130-145.
- J.K. Galbraith, Economics, Peace and Laughter, The New American Library, Nisan 1972, s. 15-31.
- 8) J. Baudrillard, "La Genèse Ideologique des Besoins", Cahiers Internationaux de Sociologie, Cilt XLVII, 1969, s. 45-68.
- J. Baudrillard, La Societe de Consommation, SGPP, Paris, 1970, s. 119-120.
- J. Baudrillard, Pour une Critique de l'Economie Politique du Signe, Gallimard, Paris, 1970, s. 83-85.
- 9) J. Baudrillard, Pour une..., s. 77
- 10) N. Bilgin, "Baudrillard ve Yabancılaşma", Felsefe Yazıları, 1. Kitap, Yazko, İstanbul, 1982, s. 57.
- 11) E. Cassirer, İnsan Üstüne bir Deneme, çev. N. Arat, Remzi Kitabevi, 1980, s. 32.

- 12) O. Lange, Ekonomi Politik, çev. M. Şeref, May Yay., İstanbul, 1975, s. 19.
- 13) L. Seve, Besoins et Allocation. Probleme de la Revolution Socialiste en France, CERM, Editions Sociales, Paris, 1971, s. 22.
- 14) L. Seve, a.g.e., s. 22
- 15) P. Grevet, Besoins Populaires et Financement Public, Edition Sociales, Paris, 1974, s. 63.
- 16) E. Cassirer, a.g.e., s. 71.
- 17) L. Goldman, İnsan Bilimleri ve Felsefe, çev. A. Timuçin, F. Aynuksa, Kavram Yay., İstanbul, 1977, s. 72-73.
- 18) E. Cassirer, a.g.e., s. 67.
- 19) B. Savcı, Yaşam Hakkı ve Boyutları, Ankara Ü. S.B.F. Yay., no 449, İnsan Hakları Merkezi Yay., no. 1, 1980, s. 2
- 20) J. O'Connor, The Fiscal Crises of the State, St. James Press, 1973, s.6

DOST KİTABEVİ
YAYINLARI

Zafer Çarşısı
No: 13 Yenışehir
ANKARA

ORTAÇAĞ KENTLERİ

Henry PIRENNE/Çeiren: Şadan KARADENİZ

YAPISALCILIK

Jean PIAGET/Çeviren: Füsun AKATLI

KARANLIĞIN YÜREĞİ

Joseph CONRAD/Çeviren: Sinan FIŞEK

MÜZİK VE YABANCILAŞMA

Ünsal OSKAY

FEODAL TOPLUMDAN 20. YÜZYILA

Leo HUBERMAN/ Çeviren: Murat BELGE

PSİKANALİZ AÇISINDAN EDEBİYAT

FREUD-JUNG-ADLER/Çeviren: Selahattin HILAV

DENEYSEL TİYATRO

Bertolt BRECHT/Çeviren: Kaya ÖZTAŞ

DÜŞKÜN Thomas MANN/Çeviren: Nasuh BARIN

TAZİYE Murathan Mungan

TBD BAŞKANI AYDIN KÖKSAL İLE NECDET BULUT BİLİŞİM ÖDÜLÜ ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Cemil TURAN

BİLGİ işlem ve bilişim alanın-
da çalışanların meslek derne-
ği Türkiye Bilişim Derneği'n-
ce üç ayda bir yayınlanan *Bilişim*
Dergisi'nin 21 Haziran 1982'de çı-
kan 15. sayısında, "Dr. Necdet Bu-
lut TBD Bilişim Ödülü" konduğu
duyuruldu. Dr. Necdet Bulut 8 Ara-
lık 1978'de Karadeniz Teknik Üni-
versitesi'nde bugün kendi adıyla anı-

lan Bilgisayar Merkezi'nin kuruluş
çalışmalarını yönetmek üzere bu-
lunduğu Trabzon'da, insanlık dışı
bir silahlı saldırı sonucunda, en ve-
rimli çağında yaşamını yitirmişti.

"Dr. Necdet Bulut TBD Bilişim
Ödülü"nün Bilişim Dergisi'nde du-
yurulması üzerine, Dernek Başkanı
Doç. Dr. Aydın Köksal'a sorular
yöneltilti.

KTÜ Dr. Necdet BULUT Bilgisayar
Merkezince yapılmıştır.

— Sayın Köksal, Dr. Necdet
Bulut adına bir ödül koyma-
nın nedenlerini açıklar mısınız?

— Dr. Necdet Bulut'un anısını
yaşatma isteği, böyle bir ödül koy-
mamızın baş nedenidir. Dr. Necdet
Bulut'un anısını yaşatmak istiyor-
uz, çünkü, düşünceye karşı, bilime
karşı zorbalığı bağışlayamayız.
Tüm çevresine, meslektaşlarına ken-
dini sevdirmiş, bilgili, çalışkan, öz-
verili bir uzman ve öğretmen olan
Dr. Bulut, gençliğe, öğrencilerine
umut bağlamış gerçek bir Cumhuri-
yetçiydi. Onun bilim adamlığının
ötesinde iyi bir yurttaş, iyi bir insan
olarak bilinen namuslu kişiliği Tür-
kiye Bilişim Derneği'nin 1978'den
beri yapılan her genel kurul toplan-
tısında, her bilimsel kurultayda tüm
meslektaşlarımızca saygıyla anıldı.

Dr. Necdet Bulut başarılı bir bili-
şimciydi, bilgisayar bilimlerinin
Türkiye'de gelişmesi ve uygulanma-
sı için yoğun çaba göstermiş, çok
yönlü hizmetleri arasında, Türkiye
Bilişim Derneği Başkanlığında da
bulunmuştu.

— Dr. Necdet Bulut'un öğ-
retim görevlerini, bilişim mesle-
ğine katkılarını özetler misiniz?

— Dr. Necdet Bulut ABD'de bili-
gisayar bilimleri dalında tamamladı-
ğı doktora çalışmalarından sonra
Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde
görev aldı. Bir süre bu Üniversitemi-
zin Bilgi İşlem Merkezi'ni yönetti.
Bilgisayar bilimleri dalında yüksek
lisans düzeyinde verilen eğitime ve
özellikle Bilgisayar Bilimleri Mühen-
disliği Bölümü'nün kuruluşuna kat-
kıları oldu. Birçok kamu kuruluşu

için bilgi işlem merkezlerinin olu-
ruk incelemelerini hazırladı. TÜBİ-
TAK'ça desteklenen "Türkiye Bilgi
İşlem Merkezleri Kılavuzu" çalış-
masında proje yürütücüsü idi. Türki-
ye Bilişim Derneği çalışmalarına et-
kin biçimde katıldı. Bilişim Dergi-
si'nde, mesleğin ana sorunlarına ili-
şkin yazılar yayınladı. Türkçe bili-
şim terimlerinin gerekliliğine inana-
rak, bu çizgide çalışanlarla işbirliği
yaptı, standart bir bilişim dilinin
oluşmasında, doğru olanı, yeniliği
kolayca benimseyip çevresiyle ko-
layca uzlaşmaya varan tutumuyla
olumlu katkıları oldu.

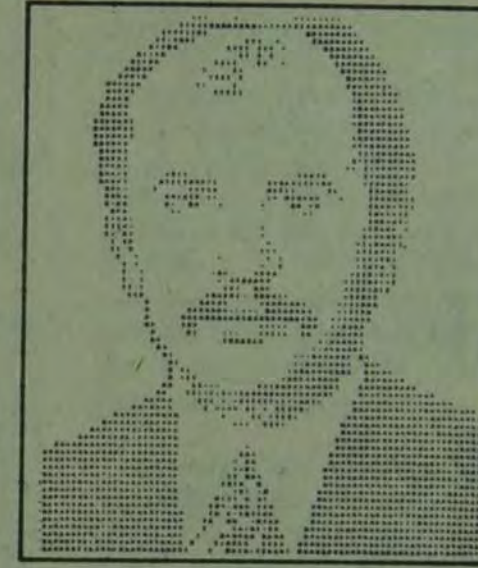
1975 yılında Türkiye Bilişim
Derneği Başkanlığına seçilen Dr.
Necdet Bulut, Derneğin bu dönem-
de bilgisayar işletmenleriyle veri gi-
riş işletmenlerini de üyeliğe alma-
sını sağlayarak, taban olarak daha ge-

niş bir meslek çevresine yayılması-
na yol açtı. Herkesten saygı gördü.
Eleştiriye açıktı. Çevresini haksız
yere kırmış olabileceğini anladığın-
da özür dilemeyi bilen, doğru bildi-
ği yolda kıyasıya eleştiren namuslu,
yiğit bir insandı. Son görevi Trab-
zon'da Karadeniz Teknik Üniversi-
tesi'nde bir bilgisayar merkezi kur-
mak, bilgisayar bilimlerinin bu uzak
bölgemizde de öğretilmesini sağla-
maktı. Onu insanlık dışı bir saldı-
rıyla durdurdular. Ama bugün o
merkez çalışıyor ve onun adını taşı-
yor.

— Dr. Necdet Bulut'un bi-
lim anlayışı nasıldı?

— Bir takım hazır çözümlerin
ezberletildiği geriye dönük bir bilim
anlayışına ve buna uygun bir öğre-
tim biçimine karşıydı. Özgür düşün-

**Dr. NECDET
BULUT
TBD BİLİŞİM
ÖDÜLÜ**

Türkiye Bilişim Derneği, çalışkan üyesi, eski Başkanı, iyi insan
Dr. Necdet Bulut'un anısını yaşatmak ve onun yetiştirmek
üzere yılmadan çaba gösterdiği Bilgisayar Bilimleri dalında
öğrenim gören gençleri bilimsel çalışmaya özendirmek üzere, her
yıl Aralık ayında, "Dr. Necdet Bulut TBD Bilişim Ödülü" verecektir.

Ödül için, Bilgisayar Bilimleri dalında lisans düzeyinde öğre-
nim görenler ya da bu öğrenimlerini ödülün verileceği yıl içinde bi-
tirmiş olanlar, 6 daktilo sayfasını geçmeyen bir bilimsel yazıyla
başvurabileceklerdir. Çalışma, öğrenim sırasında yapılmış bir proje-
nin ya da bir seminerin içeriğini yansıtan bir bildiri de olabilir. Baş-
vuruların, 30 Eylül 1982 gününden önce, ele geçecek biçimde, TBD
P.K. 113 Yenışehir/Ankara adresine, yaşam öyküsüyle birlikte,
taahhütlü olarak gönderilmesi ya da Bilgisayar Bilimleri dalında
Üniversitelerimizde eğitim yapan ilgili Bölüm Başkanlıklarına su-
nulması gerekir.

TBD Yönetim Kurulunca saptanacak bir Jüri eliyle seçilecek,
ödüle değer görülen 3 çalışma kamuoyuna duyurulacak, birinciye
15.000, ikinciye 10.000, üçüncüye 8.000 TL. ödenecektir. Ödül ka-
zanan çalışmalar ayrıca Bilişim Dergisi'nin 21 Aralık 1982'de ya-
yınlanacak Bilişim Türkiye 1983 Yıllığı'nda yayınlanacaktır.

ceye ve halk yaran için uygulanan
bilginin değerine inanır, bilgisini
yaymak, insanlara yardım etmek is-
terdi. Takım çalışmasına inanır,
genç arkadaşlarına güvenirdi. Onları
en iyi biçimde yetiştirmek isterdi.
Kısaca, öğretmenliği bir tür toplum-
sal önderlik gibi görürdü. Sanki Ata-
türk'ün Cumhuriyet'i kurduğu yıllar-
ın bir öğretmeniymiş çesine yarıma
inançlıydı.

Ödülü onun bu kişiliğine uyan
bir biçimde, en başarılı bilimsel ça-
lışmaları yapan bilgisayar bilimleri
mühendisliği öğrencilerine vermeyi
uygun gördük. Bir amacımız da,
gençleri, onun mesleğinde, bilimsel
çalışmaya özendirmek.

— Bilgi işlemcilerin Türki-
ye'nin geleceğindeki işlevi sizce
ne olacaktır?

— Bilgisayar bilimleri, bilgi iş-
lem, bilişim sürekli değişme, geliş-
me içerisinde bir meslektir. Bugün-
kü düzende çakılıp kalanların, hele
hele düne takılıp kalanların ayak
uydurabilecekleri bir meslek de-
ğildir. Dizge çözümü bugünkü işle-
yen düzeni gözden geçirmek, eleş-
tirmek, kısaca, beğenemeyebilmekle
başlar; daha iyi işleyen, daha ileri
yeni düzenlemeler tasarlamayı içe-
rir. Bu çaba sürekli. Teknik bili-
min en yeni araç-gereçlerini, çağ-
daş düşüncenin verilerini bitmez tü-
kenmez bir değişme süreci içerisin-
de toplum hizmetine sunar. Bu dü-
şünce çizgisi içerisinde, bence bilgi-
sayar bilimci, bilgi işlemci doğal
olarak toplumun değişmesinden
korkmayan, en ilerici, en uyanık ke-
simi içinde yer alan, sürekli biçimde
yarının düzenlemelerini oluşturmak
üzere çaba gösteren bir kişi olmak
zorundadır. Bilişim Dergimiz, bir
meslek dergisi olarak, bunun için
tüm topluma, tüm kamu oyuna ses-
lenen bir dergi niteliğinde çıkacak.

Türkiye'de bilgisayar bilimleri
mühendisi yetiştirilmek üzere üni-
versiteye ilk öğrenciler 1977'de
alınmıştı. Önümüzdeki 1982-83 öğ-
retim yılında beş üniversitemizde
yaklaşık 270 öğrenci bu dalda öğre-
nime başlıyor. Bunların büyük bir
bölümü liselerimizden çıkan en ba-
şarılı öğrenciler.

İnsanlar vurulup öldürülebiliyor
ama yapıtlar kalıyor. Halk için, in-
sanlar için harcanan emek boşa git-
miyor. Öyle olmasa, Türkiye'de bü-
tün bu olan-bitenlerden nasıl yalın-
lığa düşmezdik, nasıl yarına güven
duyabilirdik?

GÜNÜMÜZDE HALKIN YAŞLANMASI GÖRECELİ BİR GENÇLEŞMEDİR

Bulgar bilgini Profesör Atanas Totev'le yapılan "insan ömrü" üzerine bir söyleşinin çevirisini sunuyoruz.

• Profesör Totev, insan ömrünün uzatılması sorunu, kişiğölünü en eski zamanlardan beri yakından ilgilendiren bir sorundur. Bu sorun kutsal kitapların yanı sıra felsefi yapıtlarda da ele alınıp yorumlanıyor. Son dönemde, bu soruna da bilimsel temel kazandırıldı. Bütün bunlara karşın, uzun ömür hâlâ bir emel midir?

• Tüm yaş gruplarında ölüm oranının azalması ve dolayısıyla insan ömrünün uzaması, zamanımızın en önemli olgularından biridir kuşkusuz. Bu öncelikle çağdaş tıp biliminin ve somut olarak da bulaşıcı hastalıklarla uğraşan tıp dalının gelişmesi, toplumsal ve kişisel hij-

yen düzeyinin yükseltilmesinin sonucudur.

Ne ki son onyıllar içinde ülkelerin endüstriyel gelişim ve kentleşme koşullarında, ölüm oranının azalmasına yardımcı olan etkenlerle birlikte, ölüm oranının giderek büyümesine yol açan koşul ve nedenlerle de gelişiyor.

Kişiğölünün uzun ömürlü olmasıyla, yaşlılar grubuna giren insanlar sayısı artıyor. Ölüm oranı bu grupta en yüksektir. Bu öncelikle psikolojik etkenlerden, alkol ve sigara kullanma, kentlerdeki elverişsiz ekolojik koşullar gibi nedenlerden kaynaklanan bir durumdur. Bunlar ölüm oranının artmasına yol açan başlıca nedenlerdir.

Kuşkusuz, sosyal-sınıfsal nedenler de yaşam süresine belirli etki gösteriyor. Sözelimi, sömürge ve yeni-sömürge durumunda bulunan ülkelerde, sömürgecilerin ömrü, ortalama ömür düzeyinden daha yüksektir. Bu kanıtlanmış bir gerçek. Amerika Birleşik Devletleri'nde "renkli" ve beyaz derili halk arasında da aynı durum gözleniyor. Gelirleri ve sosyal-sınıfsal konumları değişik olan tabakalarda ömür süresi de değişiktir.

18. yüzyılda ortalama ömür 30 yıla ulaşmıştı. Son 100-150 yıl içinde insan ömrü aralıksız uzuyor. Nitekim gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde (İngiltere, Fransa, Almanya, vb.) ortalama insan ömrü yüzyılımızın başında 50 yıla, İkinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda 60 yıla ve 1950 yılından sonra ise 70 yıla ulaştı. Bugün İsveç ve Hollanda gibi ülkelerde ortalama ömür, erkekler arasında 72 yıla, kadınlar arasında ise 78 yıla çıkmış bulunuyor.

Sahip olduğumuz son verilere göre, ayrı ayrı ülkeler, doğumdan sonra beklenen ortalama ömür ölçütü bakımından altı gruba ayrılabilir: — Olağanüstü yüksek ortalama ömre sahip ülkeler (70 yılın üstünde) — Danimarka, İzlanda, Hollanda, Norveç, İsveç, İsveç, Japonya, vb.; çok yüksek ortalama ömre (68 ila 70 yıl) sahip ülkeler - Bulgaristan, İngiltere, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Yunanistan, İrlanda, İsrail, İspanya, İtalya, Kanada, Yeni Zelanda, Fransa, vb.; yüksek ortalama ömre (65 ila 68 yıl) sahip ülkeler - Avustralya, Avusturya, Belçika, Federal Almanya Cumhuriyeti, Polonya, Portekiz, Romanya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Macaristan, Finlandiya, Çekoslovakya, Yugoslavya, vb.; pek yüksek olmayan ortalama ömre (60 ila 65 yıl) sahip ülkeler - Arnavutluk, Arjantin, Türkiye, Sri Lanka, Şili, vb.; düşük ortalama ömre (50 ila 60 yıl) sahip ülkeler - Brezilya, Guatemala, Mısır, Ürdün, Malezya, vb.; çok düşük ortalama ömre (50 yıldan az) ülkeler - bazı Afrika, Latin Amerika ve Asya ülkeleri. Madagaskar (Malagasi) Cumhuriyetinde ortalama ömür 38 yıldır. Bulgaristan'da ortalama ömür yüzyılımızın başından beri aralıksız artıyor. 1900-1905 yılları döneminde ortalama ömür erkekler için 42,1 yıl, kadınlar için 42,9 yıl iken; bugün erkekler için 68,7 yıla, kadınlar için ise 73,9 yıla ulaşmış bulunuyor.

Prof. Atanas TOTEV, Bulgar Bilgini, Ekonomist, Toplum Bilim ve Sayımlama Uzmanı

• Erkekler arasındaki ortalama yaşam süresinin kadınlara kıyasla daha kısa olması ilginç bir olgu. Bu, hiç istisnasız tüm ülkelerde böyledir. Bu durumun nedenlerine değinir misiniz?

• Erkekler arasında, kadınlara kıyasla ölüm oranının azalması sürecini yavaşlatan etkenler var. Bunlar henüz tümüyle saptanıp incelenmiş değildir. Bu fark, sözelimi Romanya'da 4,5 yıl; Yugoslavya'da 4,8 yıl; Bulgaristan'da 5,3 yıl; Türkiye'de 1,6 yıl; İsveç'te 6; Finlandiya'da 8; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde ise 10 yıldır. Üstelik, bu farkın artma süreci içinde bulunduğunu da vurgulamak gerek.

Erkekler ve kadınlar arasında yaşam süresinde gözlenen farkların nedenleri, biyolojik ve sosyal kökenli nedenlerle açıklanıyor. Burada kadın organizmasının hormon yapısının özellikleri, yaşama koşulları, bunlara bağlı olarak çalışma koşulları, erkekler arasında rastlanan alkolizm olayı, savaşlar sırasında erkeklerin omuzlarına çöken yükler, kentleşme ve endüstrileşme sürecinin hızla gelişmesi, bu süreç içinde erkeklerin çalışmasının daha gerilimli olması, vb. gibi etkenler belirtilebilir.

• İnsan ömrünün gelecekteki uzunluğu konusunda öngörüler var mı? Varsa, bunlar ne gibi temellere dayandırılıyor?

• Temellendirilerek belirtilen bir husus var: Tıp biliminin ve sağ-

lık çalışmalarının şimdiki gelişme düzeyinde ulaşılan ortalama yaşam süresi (erkekler için 72, kadınlar için 77 yıl) çok daha yüksek olabilir. İnsan organizmasının bu bakımdan olanakları bitmez tükenmez görünüyor.

İnsan ömrünün gelecekteki uzunluğuna ilişkin öngörüler, biyolojik yaşlanma ve biyolojik ölüm sınırları gereğince hazırlanan kuramsal şemalar temelinde oluşturuluyor. Belirli biyolojik yaşlanma şemaları, aynı yaş gruplarında ölüm oranına karşı savaşımında elde edilen en iyi ulaşımlar temelinde yapılıyor. Bunlar çağımızın "biyolojik modeli"ni gösteren şemalardır.

Biyolojik "ölüm" sınırına ilişkin kuramsal şemalar, bulaşıcı hastalıklar, verem, zatürree, sindirim organlarında rastlanan hastalıklar, kalp-damar hastalıkları, kanser ve romatizma gibi hastalıklar sonucu ölümün tamamen ortadan kaldırılması varsayımına dayandırılıyor. Bu şemalar, tıp biliminin belirtilen hastalıklara karşı tam utku kazanması halinde ayrı ayrı yaş gruplarında rastlanacak ölüm oranını gösteriyor. Şemalar, yaşama koşullarının gelişmesinin verili aşamasına ve tıp bilimiyle sağlığı çalışmalarının başarılarına uygun biyolojik ölüm sınırının modelini oluşturuyor.

Gezeganimiz nüfusun 2000 yılına doğru 6 milyar aşması bekleniyor. Birçok demografi uzmanına göre, 1990'larda dünya nüfusunda, insanlığın şimdiki ve hatta gelecekteki tarihinde en yüksek artışın kaydedilmesi olasıdır.

• Profesör Totev, "çağdaş koşullarda nüfusun ihtiyarlaması, aslında yalnızca göreceli bir gençleşme biçimidir" şeklindeki düşüncenizi nasıl izah edeceksiniz?

• Bu, yaşamın uzamasının, yaşlı insanlar sayısının artmasına, nüfusun yaşlanmasına yol açmasına karşın doğru bir düşüncedir. Çünkü yaşlanma yalnız formel demografik bir olgudur. Bunun yalnız takvimsel anlamı vardır. Çağdaş koşullarda nüfusun ihtiyarlaması, aslında nüfusun yalnızca "göreceli gençleşmesi" demektir. Yaşam süresinin uzamasıyla, insanın yaşama gücü ve yaratma yetenekleri, çok daha uzun bir süre için korunuyor. Dolayısıyla gerçek yaşlanma sınırları, çok daha ileri bir yaş düzeyinde başlıyor. Bu, gençlik dönemini uzatma ve yaşlılık evresini uzaklaştırma sürecidir.

Okuyucularla

İmkânlarım sınırlı ama...

Bilim ve Sanat bana ve bize aradıklarımın bir kısmını veriyor. Anlaşılan, kavranılan bir niteliğe sahip. İçinde yaşadığımız dünyada varolup bilinenleri öğrenmek, bilinmeyenleri çözmek veya çözmeye çalışmak... Ancak imkânlarım sınırlı. Halbuki serpilip gelişmeniz için bizim yardımlarımıza ne kadar ihtiyacınız olduğunu biliyorum. Zenginleşip, bizim olan bu dergiye maddi yardım yapamam. Ama... Doğru araştırmalarımızdaki görevinizden dolayı başanlar dilerim...

Cuma MERAL - Buca

Öğrenme mutluluğu

Bilim ve Sanat'ın yeri doldurulmaz yazılarını bazen sabahlara kadar okurum. Böyle uykusuzlukların hiç de zorluğu yok. Ertesi günler başka arkadaşlarımla da okusun isterim. Bakarım ki, aybaşı beklemeye koyulmuşum. Duracak değilim ya, kitaplarım gömülürüm. Yaşamımda öğrenmeden daha etkili bir mutluluğu tatmak bile istemiyorum. Memik YANIK - Adana

Paris Paris...

Bugünlerde sanat dergilerinde Paris'e dair yazılanlar yine bir yoğunluk kazandı. Eline kalemi kapalı yazıyor ha yazıyor Paris üzerine. İyi ediyor ama, bu yazıları okumak bir yavan, bir öykünmece geliyor Paris'tekine. Ben de onlardan biriyim. Aynı odada kaldığım, daha geçerken de bir alay serivenden sonra oturma ve çalışma kartını alan konfeksiyon işçisi Yaşar'a sormadan edemiyorum.

— Paris sana ne düşündürüyor Yaşar? Paris'e dair ne söyleyebilirsin?

Mart 1979'dan beri Paris'te bulunan Yaşar, kafasını kaldırıp hayret dolu gözlerle bana bakıyor:

— Hiç! deyip ekliyor; atölyede cumartesi de dahil oniki saat çalışıyoruz. Paris güzel yerdir, iyidir, hoştur. Sen Türkiye'den söz et...

Yaşar'ın dediklerinde doğru bir yan var. Adnan TUĞCU - Paris

TIYATRO TOPLUM BİLİMİNİN TEMEL ÖGELERİ

Serdar ONGURLAR

INSANLIK varolmuş tiyatro çıkmış ortaya. Koskoca yüz-yılları kovalayarak gelmiş günümüze. Hâlâ etkin ve dinamik. Ne kadar güzel bir çarpıcılık...

Fakat tiyatro dendiği zaman herkesin kafasında bazı düşünceler oluşuyor. Soruyorlar: Tiyatro günümüze kadar canlılığını nasıl koruyabilmiştir? Tiyatroda asal olan nedir? Tiyatro bir eğitim işi midir? Kısacası, nedir tiyatro?

Hemen yanıtlayalım: Tiyatro, insan-insan, doğa-insan ve giderek insan-toplum ilişkilerini anlamlı kılmak için estetik bütünlük gösteren bir sanatsal yaratıdır... Oldu mu bu tanım? Eh! Oldu, diyebilirsiniz belki içinizden. Belki de burun kıvrıp

lamalı kılmalıdır. Ne var ki bu anlam, yüzyılımızın son çeyreğinde algılanmış olacak, toplumbilimciler ve tiyatrocular ikisini ortak bir paydada birleştirmişler ve tiyatronun uygulama alanına büyük katkıları olacak yepyeni bir dal oluşturmuşlardır: Tiyatro Toplumbilimi.

Ancak hemen belirtelim; her ne kadar bugün Tiyatro Toplumbilimi diye bir konumdan söz ediyorsak da, bunun, tam anlamıyla öğeleri ve araştırma alanları saptanmış değildir. Yeni emeklemeye başlayan bir çocuk gibidir bu dal.

Toplumbilim, insanların ve toplum yaşamının koşullarını nesnel olarak ve toplumsal bütün içinde inceleyen bir bilimdir. Ereği, insan yaşamının davranışlarını belirgin olarak ortaya koyan çevrenin bileşim öğelerini araştırmak, bu çevrenin oluşumunda ve işleyişindeki düzeni açıklamaktır. Buradan kaynaklanarak Tiyatro Toplumbilimi'nin de tanımını şöyle yapabiliriz: Toplumsal yaşamın aynası olarak algılanan "oyun" ile toplumun etkilenmesini, etkileşimini, niteliğini araştıran bir sanat ve bilim dalıdır.

İnsanın birey olarak kendine yetmediği bilinir. İnsan, ilişki kurarak bireyselliğini toplumsallaştırma yollarını arar. Toplumbilim ona düzenliliği sağlarken, tiyatro, anlamlı ve üretken yaşamayı öğretir.

Düzenlenmiş veya düzenlenmekte olan insan ilişkileri içinde toplumsal nitelik taşıyan bazı durumlar vardır (her bireyin niteliği gereği bulunduğu konum). Bu durumlara "toplumsal rol" adı verilir. Bireyler içinde bulunduğu toplumsal yapının gerektirdiği davranışlara, görüşlere, düşüncelere uyum sağlamaya çalışır ve yeteneğine göre hizmetini verir. Uyum sağlayanlar toplumsal rollerini algılamış olanlardır, diğerleri ise toplumla çatışma halindedirler.

Toplumbilim bu çatışmaları getirdiği ilkeler ile çözümler. Oysa tiyatro, çatışmalardan yakaladığı irili ufaklı konuları "dramatik bütünlük" içinde tekrar topluma verir. Bundan dolayı toplumun oyunu algılayabilmesi için, çatışmalardan yaratılan ve belli bir estetik bütünlükle verilen tiyatro ürününün toplumbilimsel çözümlemesinin yapılması zorunludur. Zorunludur diyoruz; çünkü, tiyatro olayını toplumsal olgulardan, sorunlardan soyutlayamayız ve bir oyunda ele alınan toplumsal kesiti, toplumsal olayı incelemeyi geçeme-

yiz. Bunu yapacak olan dal da Tiyatro Toplumbilimi'dir.

Genel hatlarına dikkat edilecek olursa toplumbilim, ilkelerini getirirken ilişkiler ve buradan giderek etkileşimler üzerinde durur. Bu nedenle, Tiyatro Toplumbilimi'nin de temel öğeleri, ilişkiler ve oyun kavramlarının karışımından oluşmuştur. Yani toplumsal ilişkiler bütünü ile, oyun ve estetik bütünlüğün birleşimi.

Sözünü ettiğimiz bu birleşimin ışığında Tiyatro Toplumbilimi'nin temel öğelerini dört bölümde ele alabiliriz: 1- Toplumbilimsel Açıdan Oyun Yazarı; 2- Toplumbilimsel Açıdan Tiyatro Yapıtı (oyun); 3- Toplumbilimsel Açıdan Tiyatro Binaları ve Gösteri Yerleri; 4- Toplumbilimsel Açıdan Tiyatro Seyircisi.

Oyun yazarı, bir çok tiyatro bilimcisi tarafından temel yaratıcı olarak belirlenmiştir. Gerçekten de yazar, toplumsal ortam, beğeni ölçüleri ve dünya görüşü ile ilk yaratıcıdır. Onun yaratıcısı giderek canlandırma eylemine geçişi hazırlar, önce oyuncu ve yönetmen olmak üzere, diğer etmenlerin de yaratma güçleriyle tiyatro olayının bir bölümü tamamlanır (diğer bölümü seyircidir).

Oyun yazarı, yaratıcısını ve işlevini tamamlayabilmek için bazı toplumsal ilişkilere girer. Örneğin yaratıcılık, bio-psişik yapı, toplumsal sınıf, aile mesleği, dünya görüşü, ekonomik yaşam (kayırcılık, kendi kendinin geçimini sağlama, yazar hakkı, ikinci meslek), doğum yeri, tiyatro ortamı, üretim biçimi, siyasi rejim, sosyal olaylar, yabancı ülke etkileri, çeviri yapıtlar, eğitim durumu, bilimsel ortam vb. etmenler yazarın algılanmasını, yönlendirilmesini ve metin olarak oyununu ortaya çıkarmasını sağlar. Hemen her oyunda saydığımız etmenlerin, oyunun konusunu ve kişilerini nasıl oluşturduğunu görmemiz mümkündür.

Oyun yazarının ortaya koyduğu metnin (oyunun) bu ilişkilere bağ olarak toplumbilimsel çözümlemesi yapılabilmek için bazı değişik kavramları da irdelemekte yarar vardır. Örneğin, oyunun toplumbilimsel niteliği, karakterleri, tipleri, konusu, teknik özellikleri ve biçimi tiyatronun kendine özgü kuralları ile uyduğu zaman sanatsal bütünlüğe daha çok yaklaşılır. Ayrıca, oyun ile toplumsal yapı etkileşimi, iletişim kuramı,¹ içerik biçim ilişkisi ve dramatik olan² ile toplumbilimsel olanın³ irdelenmesi metnin bilimsel çözümünü getirecektir. Bu ise, hem

oyuncunun ve diğer çalışanların hem de seyircinin oyundaki anlamı daha iyi algılamalarını sağlayacaktır. İşte o zaman yazarın yaratısı işlevsel olacaktır ve bütünlük kazancaktır.

Tiyatro binaları ve gösteri yerleri, tiyatronun toplumsal çevresiyle ilişkisini sağlama açısından Tiyatro Toplumbilimi'nin önemli bir bölümünü oluşturur. Örgütlenmiş ve ereklere belirlenmiş tiyatro kurumları (ödenekli-ödeneksiz), işlevlerini yerine getirebilmek için, tabiri yerindeyse, bir çatı altında toplanmak zorundadırlar. Çünkü, bunların ülkedeki bölgelere göre dağılımı, bina sayısı, yönetimi, işletmesi, kitlelere duyurulması, kâr, ideoloji ve kültür hizmetleri gibi hangi amacı güttükleri araştırılması gereken konulardır ve bunların örgütsel olarak etkisi ulusallaşmaya gitmenin koşullarından biridir.

Tiyatronun diğer yarısı seyircidir dedik. Ülkemiz açısından çok büyük önem taşıyan tiyatro seyircisi, büyük kentler dışında yürekler acısı denilebilecek durumdadır. Bugüne kadar yapılan seyirci araştırmaları; kısmen de olsa bu durumu saptamıştır. Ne var ki, konunun tam anlamıyla nesnellığe kavuşabilmesi için, önce çevre biriminde, sonra da ülke çapında bazı araştırmalara gidilmemiştir. Tiyatronun bir eğlence veya eğitim aracı mı, her ikisini de kapsayan bir sanat mı olduğu, "hangi oyun nerede daha çok tutar" gibi konular hâlâ tartışılmaktadır. Biz, bu tartışmayı daha bilimsel verilere dayandırabilmek için devletin yardımıyla ülke çapında bir seyirci araştırmasına gidilmesinin şart olduğunu düşünüyoruz. Hiç kuşkusuz bu görevin büyük bir bölümünü üstlenecek olan dal Tiyatro Toplumbilimi'dir. Çünkü olaya toplumbilimsel gözle yaklaşmak yöntem konusunda karşımıza çıkacak olan bazı so-

runları hafifletebilir. Bu nedenle, toplumbilimsel açıdan tiyatro seyircisine bakacak olursak, genel hatlarıyla şu sorunların yanıtlarını alabilmek mümkündür.

— Tiyatro seyircisinin zamana göre durumu: Niteliği, niceliği.

— Tiyatro seyircisinin oyunla ilişkisi: Oyunların toplumdaki yeri ve işlevi, seyircinin oyunla kaynaşması, oyunların başarı kazanmasının ölçütleri, çeviri oyunlara ilgi (bu oyunların ülkeleri, konuları, mesajları), oyun içeriklerine ve türlerine göre seyircinin ilgisi.

— Seyirci ve seyretmek işlevi arasındaki ilişki: Tiyatro izleme eğiliminin belirmesi ve ne gibi yollarla karşılandığı.

— Seyirci ve toplumsal ortam: Seyircinin koşullara göre durumu, diğer görsel sanatlara ilginin artması veya azalması, tiyatro reklamlarının ve ödülleri etkisi, kitle iletişim araçlarının seyirci sayısına etkisi ve nihayet tiyatro eleştirmeninin seyirci ile ilişkisi vb.

Hiç kuşkusuz, bu öneriler daha da geliştirilebilir. Ancak biz, bu yazının dar kapsamı içinde Tiyatro Toplumbilimi'nin temel olması gerektiğine inandığımız bazı öğeleri vermeye çalıştık. Ülkemizde ulusal tiyatroyu tam anlamıyla yaratabilmek için, tiyatromuzun diğer bilim dallarıyla olan ilişkisini nesnel bir gözle değerlendirip, Türk Tiyatrosu'nun, dünya tiyatrosu içindeki yerini sağlamlaştırabiliriz. İşte o zaman söze başlarken verdiğimiz tiyatro tanımına burun bukenler azalacak, onu geliştirmeye çalışanlar ise çoğalacaktır.

NOTLAR:

(1) İletişim kuramı:

Bir bildirinin, bireyler, toplumsal kümeler ve toplumlar arasında benimsenmesi için önerilen öğeler bütünüdür. Bu öğeler kaynaktan seçicilik, dikkate seçicilik, algıda seçicilik, yorumda seçicilik ve alınan bilgi ile o bilgiye uygun davranış yapma arasındaki zorunlu bir ilişki bulunmayışıdır.

(2) Dramatik olan:

Dar anlamıyla bir biçimin açıklanmasıdır. Geniş anlamıyla, bir şeyi tiyatro yapan şeydir. Yani bir konuyu aktarmada kişilerle, hareketlerle, genim ve çatışmalarla, karşıtlıklarla, söyleşmeli ve taklitli olarak yapılan canlandırma eylemidir.

(3) Toplumbilimsel olan:

Toplumsal çevrenin çelişkilerinden ve koşullardan doğan, kimi toplumsal değerler bakımından çekinceli sayılan, düzeltilmesi için toplumbilimsel güç ve araçların kullanılmasını gerekli kılan durumdur.

TOBAV BAŞKANI TAMER LEVENT'LE BİR SÖYLEŞİ

SANAT alanında örgütlülüğün sanatı geliştirici çok önemli bir işlevi olduğu bilinir.

Tiyatro Opera ve Bale Çalışanları, kısa adı TOBAV olan bir vakıf kurdular. Vakıf Çocuk Oyunları Yazma yarışmasıyla çalışmalarına başladı.

Vakıf Genel Başkanı, Devlet Tiyatroları Sanatçısı Tamer Levent'le yapılan görüşmeyi aşağıda sunuyoruz.

— Sayın Levent kısaca Vakfı tanıtır mısınız?

— Vakıf kurulmadan önce, Devlet Tiyatroları Opera ve Balesi çalışanları Yardımlaşma Derneği vardı. Dernek 20 yılı aşkın bir süredir çalışmalarını sürdürüyordu. Çalışmalarının ağırlığı, üyelerine borç para vermektir. Derneğin son başkanı (halen de Vakıf Yönetim Kurul üyesi) Ruza Şahin ve arkadaşları gerekli yasal değişiklikleri yaparak Derneği Vakıf haline getirdiler. Biz yapılan Genel Kurula iş başına gelen ilk yönetimiz.

— Böyle bir Vakfa neden gereksinim duydunuz?

— Tüm gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de toplumun kültürel yönden gelişmesi için Tiyatro, Opera, Bale gibi sanat kurumları çok önemli sorumluluk yükümlenmek zorundadır. Bu görevin en üst

düzeyde başarıya ulaşabilmesi, sanatçısı, teknik elemanı, yöneticisi ve diğer çalışanlarıyla bilinçli, uyumlu ve düzenli bir çalışma sonucu sağlanabilir ancak.

Yaratıcı sanatçı, toplumdan aldığı verilerle ürettiği sanat yapıtını yine topluma sunarak, o toplumun kültürel yönden gelişmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu işlevini yerine getirebilmesi ise önce sanat ve bilim adamı-filozof Diderot'un yıllarca önce söylediği gibi "toplumun ve bilimin bir adım ilerisinde" olabilmesiyle mümkündür.

Tiyatro, Opera ve Bale gibi birbirine çok yakın işlevi olan sanat dallarında çalışanların arasındaki kopukluğu giderebilmek, görgü, bilgi ve deney alış-verişinde bulunmalarını sağlamak için kurulan Tiyatro, Opera ve Bale Çalışanları Yardımlaşma Vakfı (TOBAV), birleştirici, bütünleştirici niteliği yanında, yaratıcı sanatçılarımızın yetişmesini sağlamak açısından; Sanat Tarihi, Felsefe, Toplumbilimi, Pedagoji, Geleneksel Kültür ve benzeri konularda gerekli eğitici çalışmaları yapmayı amaçlamaktadır.

— Neden çocuk oyunları yazma yarışması?

— Bilindiği gibi ülkemizde çocuk tiyatrosu yok denecek kadar azdır. Gerek kitap olarak, gerekse sahne olarak. Oysa çocuklarımızın dünyaya çok boyutlu bakmalarını

istiyorsak, onların gelişkin ve zengin bir dünyaları olmalıdır. Tiyatro dinamik bir sanat dahdır. Onun bu dinamizminden neden yararlanmayalım? Çocuk tiyatro edebiyatına bir kaç eser katılabilirse bu yarışma amacına ulaşmış olur.

— Ne gibi çalışmalar düşünüyorsunuz?

— Çocuk oyunları yazma yarışması sürmektedir. Yarışmaya 1 Kasım 1982'ye kadar başvuru yapılabilecektir. Tiyatro eseri, oynandığı zaman vardır. Bu gerçeği gözönünde tutarak Vakfımız, seçici kurulda üç özel tiyatromuzun genel sanat yönetmenlerinin katılmasını sağlamıştır.

Ankara Sanat Tiyatrosu'ndan Rutkay Aziz, Sanat Evi'nden Yücel Erten, AÇT'den Salih Kalyon; ayrıca Pedagoji Profesörü Atalay Yörük-oğlu, Devlet Tiyatroları dramaturglarından Firuzan Özgen seçici kurulda görev almışlardır. Kurulun başkanlığını oyun yazarlığı öğretim görevlisi Yazar Turgut Özakman yapacaktır. Vakfı temsilen de ben katılıyorum.

Ayrıca, eğer resmi kuruluş ve makamların desteğini sağlayabilirsek, 23 Nisan'da Ankara'da, olanaklar elverdiği ölçüde yurt çapında çocuk oyunları şenliği yapmayı düşünmekteyiz. Böyle bir şenliğin amacı, uluslararası bir niteliğe kavuşmak yönünde olacaktır.

Çalışmalarımız arasında Tiyatro, Opera ve Bale eserleri arşivi kurulması; sanatçı otobiyografi albümü; sanat kursları, açık oturum, panel, sempozyumlar düzenlemek, tiyatro, opera ve bale sanatına ilişkin yayınlar çıkarmak sayılabilir.

— Anayasa tasarısında görülen özgürlük kısıtlamaları, kuruluşunuzun da ilgili olduğu sanat yaşamını son derece olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

— Bilindiği gibi sanat özgür ortamda gelişir. Daha doğrusu insan kişiliği özgür ortamda gelişir, zenginleşir. Anayasa henüz taslak halindedir ve tartışılmaktadır. Sanatçılarımız bu tartışmaya aktif olarak katılmalıdır. İnsan üzerinde baskı olduğu sürece, zaten her sanatçı çalışmasının bir yanında özgürlük çabasına katılacaktır. Yasaları yapanların, türükleri yakanlara önem vermesi gerekir.

savaş yayınları

BAZI NEDENLERDEN ÖTÜRÜ

TARİH-BİLİM-EKONOMİ DİZİSİ

YAYIN PROGRAMIMIZDA DEĞİŞİKLİK YAPMAK ZORUNDA KALDIK.

4 AYLIK YENİ YAYIN PROGRAMIMIZI DUYURURUZ

- Orhan KURMUŞ / EMPERYALİZMİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ (çıktı)
- Korkut BORATAV / TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİK (çıktı)
- Korkut BORATAV / SOSYALİST PLANLAMADA GELİŞMELER (çıktı)
- Hugues PORTELLİ / GRAMSCI VE TARİHSEL BLOK/Çev. Kenan SOMER (basılıyor)
- Orhan KURMUŞ / Bir Bilim Olarak İKTİSAT TARİHİNİN DOĞUŞU (basılıyor)
- Charles BETTELHEİM / NAZİZM DÖNEMİNDE ALMAN EKONOMİSİ Çev. Kenan SOMER (basılıyor)
- J. TEXIER / GRAMSCI VE FELSEFE Çev. Kenan SOMER (ekimde çıkacak)
- Türkkaya ATAÖV / ERMENİ SORUNU VE YÖNTEM (kasımda çıkacak)
- Ömür SEZGİN / L. ALTHUSSER ÜZERİNE (aralıkta çıkacak)
- Cevdet ERDOST / SERMAYENİN ULUSLARARASILASMASI VE TEKNOLOJİ TRANSFERİ (aralıkta çıkacak)

Zafer Çarşısı No: 14 Yenışehir/ANKARA

ÇAĞRI

Yurdumuzda satrancın yaygınlaştığı şu günlerde Türk satranççı için çözülmesi gereken problemler daha da belirginleşti. Bunların başında satranç kulüpleri sorunu geliyor. Zaten çok az sayıda olan satranç kulüplerimiz büyük maddi sıkıntı içindeler. Satranççıları bir çatı altında toplamak, yarışmalar düzenlemek ve diğer kulüpler arasında iletişimi sağlamayı amaç edinen kulüplerin rahat bir çalışma ortamı bulamaması satrançla ilgilenenler ve ilgilenmeyi düşünenler için büyük kayıp olmaktadır. Bazı kulüplerimizin kendine ait bir salonu bile yoktur. Salon yokluğundan birincilikler düzenlenememekte, satranççılar kahve köşelerinde buluşmaktadır. Böyle bir ortamda satrancın ilerlemesi olası değildir.

Bilim ve Sanat Dergisi olarak bu sayfalarda satrançla ilgili sorunlara ve sizlerden gelecek önerilere yer vermek istiyoruz. Bu konuda her türlü yazı, haber ya da yorumlarınızı bekliyoruz.

Amacımız Türkiye'de satrancın sağlıklı bir çizgide ilerlemesi.

Türkiye Gençler Birinciliğini Suat Atalık kazandı. İlk üç derece şöyle:

- 1) Suat Atalık 8,5 puan
- 2) Haldun Ünalmiş 7 puan
- 3) Cem Karadağ 7 puan

Suat Atalık teorik bilgisiyle, şu an Türkiye'nin en iyi satranççıları arasında. Galatasaray Lisesi'nde öğrenci olan Atalık bu birincilikteki en beğendiği maçını kendi analiziyle birlikte yollamış. Aşağıda yayınlıyoruz:

Beyaz : Suat Atalık
Siyah : Cem Karadağ, T. Gençler Birinciliği, 1982

- 1) e2-e4, c7-c5; 2) Ag1-f3, e7-e6; 3) d2-d4, c5xd4; 4) Af3xd4, Ag8-f6; 5)

- Ab1-c3, a7-a6?! (e5'e izin veriyor); 6) e4-e5, Af6-g8; 7) Ff1-d3, Vd8-c7; 8) Vd1-e2, f7-f5; 9) e5xf6, Ag8-f6; 10) Fc1-d2!, Ff8-e7? (daha iyisi 10) .., b7-b5) 11) g2-g4!, g7-g6; 12) 0-0-0, Ab8-c6; 13) Ad4xc6, b7xc6; 14) h2-h4, Kh8-g8 (Eger 14) .., d7-d5, 15) h4-h5, c6-c5 16) h5xg6!!, c5-c4; 17) g6xh7, c4xd3; 18) Ve2xd3, Fe7-c5; 19) g4-g5, Af6-g4; 20) Ac3xd5!!, e6xd5; 21) Vd3-g6+ ve beyaz kazanır.) 15) f2-f4, h7-h5; 16) g4xh5, g6xh5; 17) Ac3-e4, Af6-g4; 18) Ae4-g3, Vc7-b6; 19) Ag3xh5, Vb6-c5; 20) Ah5-g3, d7-d5; 21) Fd2-c3, Ag4-f6 (Eger 21) .., Ag4-f2; 22) Fc3-d4, ve beyaz kazanır.) 22) Ag3-f5, Fe7-d8 (Eger 22) .., e6xf5; 23) Fc3xf6; 23) Ve2-e5, Şe8-d7; 24) Kh1-e1!, Kg8-e8 (Eger 24) .., e6xf5 25) Fd3xf5+, Mat; 25) Af5-g7, Ke8-h8; 26) Ag7xe6, Vc5-e7; 27) Ae6-c5+!, Ve7xc5; 28) Fd3-f5+, Mat

ANALİZ

1) Şc8-b7+, Şg8-h7 (siyah şah vezirinin yanından ayrılmamak zorunda); 2) Vb8-h2+, Şh7-g8; 3) Vh2-a2+, Şg8-h7 (Eğer 3... Şg8-f8, 4) Va2-a8+ ve veziri alır) 4) Va2-f7! (Siyah ne oynarsa oynasın zararlı çıkıyor. Şahın oynayacak yeri yok. Piyon açmazda, vezirin ise tek gidebileceği yer var.) 4) .., Vh8-g8; 5) Vf7-h5+ Mat.

ANALİZ

Aşağıdaki pozisyon Batuyev-Simagin arasında 1954 yılında oynanan bir maçtan alınmıştır. Oynama sırası siyahtadır. 1) .., e3-e2; İlk bakışta birçok kişinin oynayacağı gibi, Simagin vezir çıkmak üzere piyon sürüyor. Oysa bu yanlış hamleyi affetmeyen Batuyev nefis bir mat sergiliyor: 2) Vg7-g1+, Şe1-d2; 3) Vg1-c1+, Şd2-d3; 4) Vc1-c3+, Mat

PROBLEM-ETÜD

Aksi belirtilmedikçe bütün sorular beyazların çözmesi için sorulmuştur. Beyazlar aşağıdan yukarıya doğru oynar ve ilk hamleyi yapar.

No. 54 BERABERLİK
(A. Kovalenko, 1927)

No. 55 KAZANÇ
(F. Sackmann, 1913)

No. 56 İKİ HAMLEDE MAT
(W. Kennard, 1904)

No. 57 ÜÇ HAMLEDE MAT
(S. Loyd, 1867)

KİTAPLAR

Doç. Dr. HALUK YAVUZER

ÇOCUK ve SUÇ

ÇOCUK VE SUÇ
Doç. Dr. Haluk YAVUZER
Altın Kitaplar Yayınevi

Çocuk doğuştan suçlu olabilir mi?
Psiko-Sosyal açıdan çocuk suçluluğu
Sosyal çocuğun topluma kazandırılması
Anne ve Babaların pratik öneriler
Dinleniş bozukluklarını önleyen TEST'ler

Mehmet Kök ÖZALTINLI

4 MİLYON korunmaya muhtaç çocuk, bunlardan ancak 16 bin çocuğa devlet baktı. Ve çocuk suçları. Yurdumuzun çocukları. Dünyamızın çocukları. Çocuklarımız.

Çocuk suçluluğunun altındaki nedenler kalıtsal, bireysel mi, psiko-pedagogik ve toplumsal kaynaklı mı? Daha bilimsel sorulur. Hangi etmenler daha ağır basar? Kalıtsal, bireysel mi, toplumsal mı? Yanıtın yazıya girerken kullandığım birinci tümcede saklı olduğunu belirtmem fazla olur mu? Yani, 4 milyon korunmaya muhtaç çocuk, 16 bin çocuğa devlet bakımı.

Ülkemizde henüz çocuk çeteleri yaygın değil. Çocuk çeteleri Amerika'nın, Avrupa'nın sorunu. Küçük Amerika olmasını istiyorlar ülkemizin. O zaman çocuklarını çetelerde görürlerse şaşmasınlar günün birinde.

Bazı ilerici yazarlarımız gelişmiş kapitalist toplum olmanın geri kalmışlığa göre faziletlerini işleye işleye bitiremiyorlar. Boğulacak-

sak büyük denizde mi boğulalım? Aynı mantık. Bizim suçlu çocuklarımız gelişmiş kapitalist ülkelerin çocuklarına göre örgütsüz ve yoksul. Bizim "kapıaltı", "köprüaltı" çocuklarımız var. "Kan davamız", "namus belamız" var daha çocukken katıldığımız. Halbuki ne güzel, bakın Amerika'da, Avrupa'da çocuklar çete halinde suç işliyorlar. Bizdeki ilkel kalıyor!

İnsan doğuştan suçlu olabilir mi? Doğuştan borçlu doğan çocuk suça daha yakın değil midir? Belki Lombroso'nun aklına işin bu yanı gelmedi. O hep kalıtsal özellikleri, bireysel fizyolojik yapıya bağlamaya çalıştı. Neden bireysel fizyolojik yapıyı toplumsal etmenlere bağlamayı akıl edemedi? İşin o tarafını bilemiyoruz. Ama soruyoruz beslenme noksanlığı ve geriliği anneyi, babayı, doğacak çocuğu etkilemez mi? Annenin, babanın beden yapısı ile yaşam düzeyleri arasında güçlü bir ilişki yok mudur? O zaman karıkoca'nın sosyal durumu çocuğu daha doğuştan fizyolojik, biyolojik yani "bireysel" olarak etkilemiyor mu? Lombroso'nun aklına işin bu yanı gelseydi, "doğuştan

suçlu" kavramı yerine "doğuştan korunmaya muhtaç" kavramını geliştirdi. Diyelim o bilim adamıydı. Ama egemen sınıflar her bilim adamının buluşlarını işlerine geldiği gibi kullandıkları için Lombroso ne düşünerek yaptıysa çalışmalarını, onlar için farketmez. Suçu ortadan kaldırmaya niyetleri yok ki onların. Suçluyu ortadan kaldıracaklar. Çünkü onlar doğuştan öyle değil mi ya?

"Aile İyi ya da Kötü Tohumun Yeşerdiği Ortamdır." Doğru. Bir de biz bir şey söyleyelim: "Toplumsal ekonomik yapısı ailenin biçimini belirler." Daha kısa bir tane: "Toplum yapısı aile yapısını belirler."

Freud aileye, çocukluk dönemine çok önem veriyordu. Doğru. Ama Freud aileyi, anne ve babayı biçimlendiren üretim ilişkilerini göremiyordu.

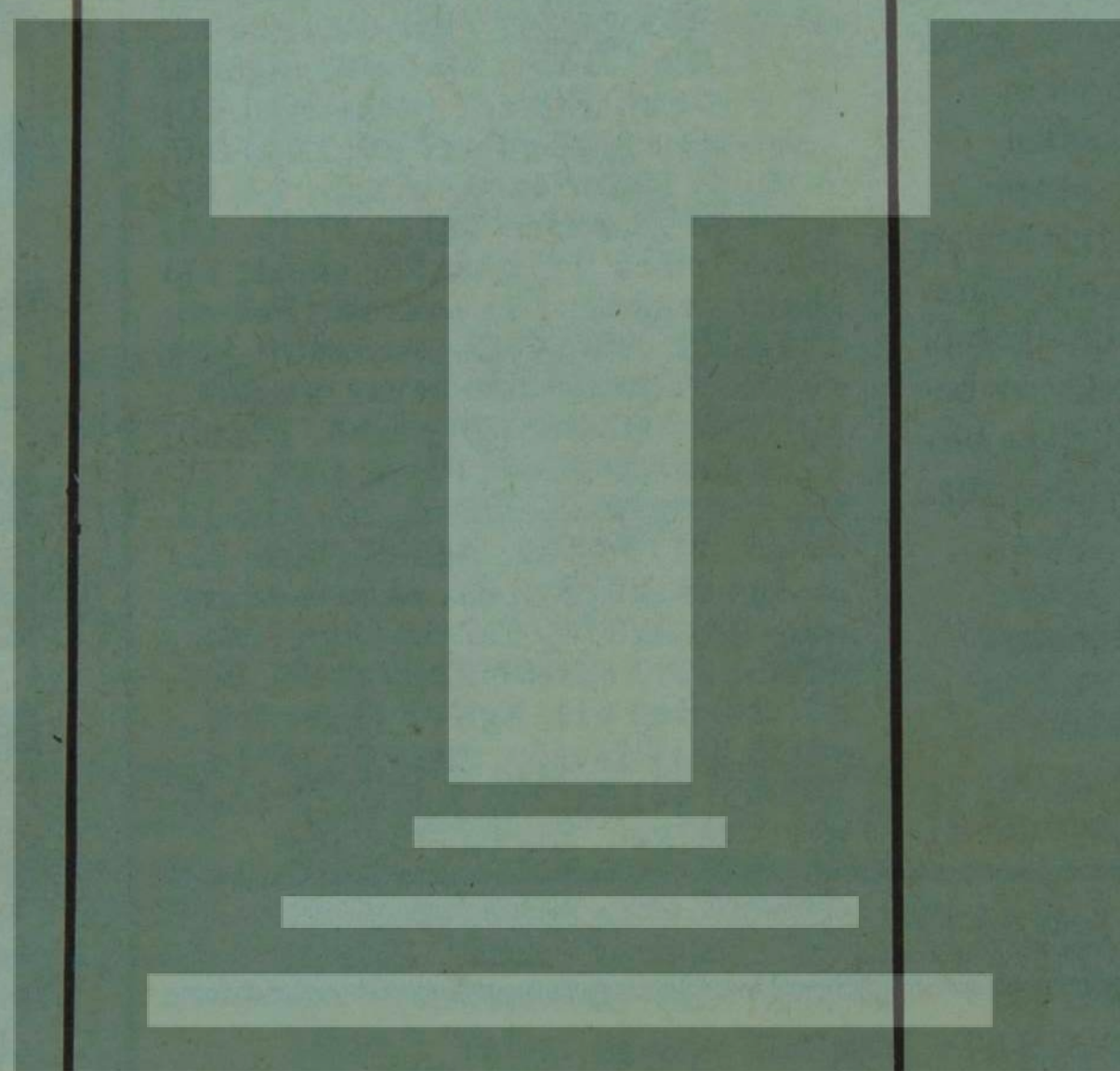
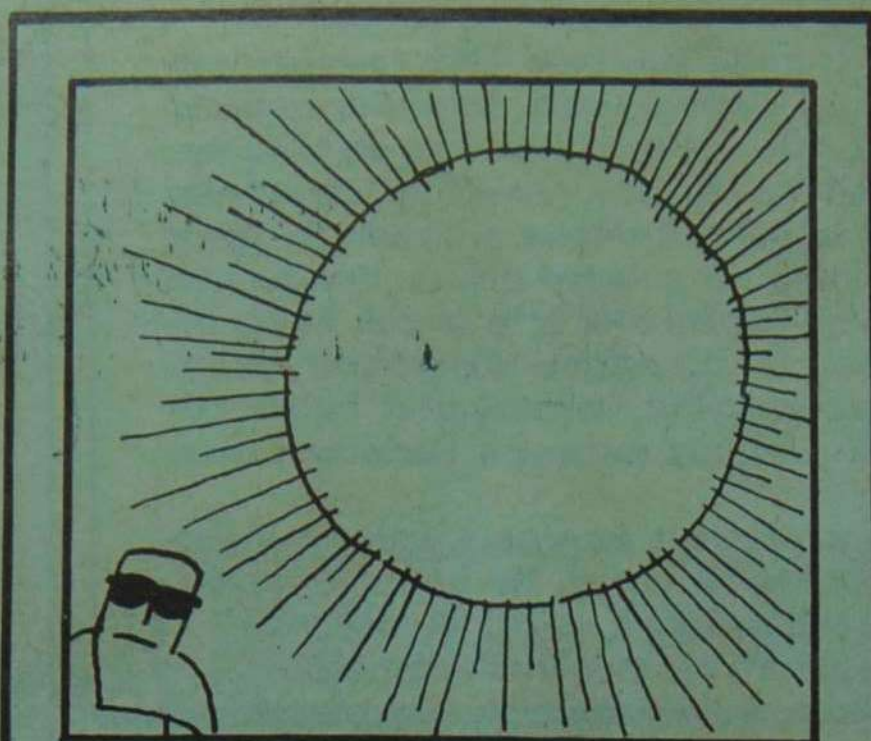
Victor Hugo, "Bir okulun yapılması, bir hapishanenin kapanması demektir." demiş. Güzel söz. Ancak çok yerinde bir seçimle Çocuk ve Suç kitabının ilgili bölümü şu sözlerle başlıyor: "Okul, çocuğu mutlu kılan bir kurum olabileceği gibi, ona cehennem hayatı yaşatacak bir yer de olabilir..."

Suç, bilinçaltına itilen eğilim ve isteklerin simgesel anlatımı mıdır? Bu soruya şu soruyla yanıt veremez miyiz? Bilinçaltına itilen eğilim ve isteklerin kaynağı toplumsal ilişkiler değil midir? Çocuk ve Suç çalışmasının uyum ve davranış bozukluklarını anlatan bölümü şöyle başlıyor: "Her Suçluluk Türü Toplumsal İlişki ve Denetimin Farklı Derecelerini Yansıtır." Katılıyoruz.

Altıncı bölümü kitabın, ekonomik, toplumsal ve kültürel etkenlere ayrılmış. Bireyin suça yönelmesinde toplum ne ölçüde sorumludur? İki dünya arasında bocalayan çocuklarımız. Yabancı topluma uyum sorunu. Dış göç yani. Korunmaya muhtaç 4 milyon çocuğumuz. Yoksulluk ve suç. Bir de suçlu çocuk ve gençlerin yeniden topluma kazandırılması sorunu var.

Doç. Dr. Haluk YAVUZER'in Çocuk ve Suç çalışması bizleri konu üzerinde enine boyuna düşünmeye yöneltecek yararlı bir yapıt.

ferruh doğan

TÜSTAV

FE.